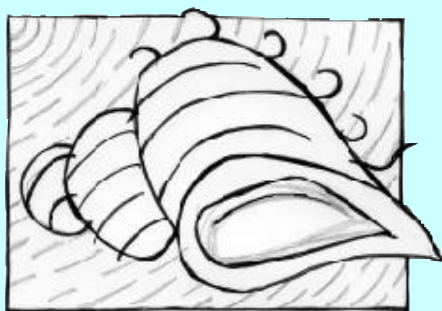

Euskalgintza: erronka zahar eta berriak

IÑIGO ARANBARRI

f

PELLO ESNAL

f

J. R. ETXEBARRIA / J. M. ZALAKAIN

f

TXOMIN HEGUY

f

MATIAS MUGICA

Egunen gurpilean

ALBERTO BARANDIARAN • EDORTA JIMENEZ • IMANOL AGIRRE
• ERRAMUN BAXOK • LUIS FERNANDEZ

JAKiN

107

uztaila
abuztua
1998

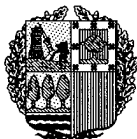
*Kilometroak 98-ko antolakuntzaren eskutik osatu dugu
«Euskgintza: erronka zahar eta berriak» dossierra*

*Aldizkari hau ARCEko kidea da
(ARCE: Asociación de Revistas Culturales de España)*

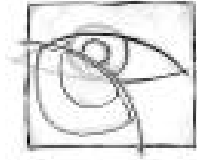

*Aldizkari honek Gipuzkoako Foru Aldundiko Kultura
eta Euskara Departamentuaren laguntza jaso du*

Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak diruz lagundutako aldizkaria

Aurkibidea

Zerbaki honetan

► 7

Gai nagusia

Euskalgintza: erronka zahar eta berriak

Ezinaren laudorioa Tolosan barru ► 11
IÑIGO ARANBARRI

Koherentziak ► 31
PELLO ESNAL

Subjektibitatearen garrantzia euskararen biziraupenerako ► 49
J. R. ETXEBARRIA / J. M. ZALAKAIN

XXI. mendearen atarian, euskara eta euskal kulturaz bi gogoeta ► 79
TXOMIN HEGUY

Euskal kulturaren gainean, bigarrenez ► 109
MATIAS MUGICA

Egunen gurpilean

ALBERTO BARANDIARAN • EDORTA JIMENEZ ► 129
• IMANOL AGIRRE • ERRAMUN BAXOK • LUIS FERNANDEZ

© JAKIN

JAKINeko idazlanez inon baliatzerakoan
aipa bedi, mesedez, iturria

JAKIN

aldizkari irekia da eta ez dator nahitaez
idazleen iritziekin bat

ZUZENDARIA

Joan Mari Torrealdai

ERREDAKZIO-ARDURADUNA

Imanol Murua Uria

KONTSEILU EDITORIALA

Paulo Agirrebaltzategi, Joxe Azurmendi, Joseba Intxausti

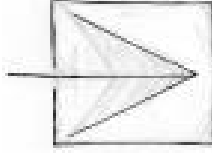
IDAZKARITZA ETA ADMINISTRAZIOA

Tolosa Hiribidea, 103-1.C / 20009 Donostia
Tel. (943) 21 80 92 / Fax 21 82 07
jakin@jalgi.com

1998ko PREZIOAK

BARRUAN	HARPIDEDUNA	EZ HARPIDEDUNA
Harpidetza	5.500 pzta.	—
Ale arrunta	925 pzta.	1.350 pzta.
KANPOAN		
Harpidetza	6.000 pzta. (246 FF)	—
Ale arrunta	1.000 pzta. (41 FF)	1.550 pzta. (64 FF)

Summary

Challenges facing basque language and culture

• *In praise of impotence, through Tolosa*

The writer Iñigo Aranbarri stresses the importance of the existence over almost the last eight years of the Basque daily *Euskaldunon Egunkaria*, in dealing with information from the point of view of the linguistic community. He also criticizes the lack of a national perspective in other Basque media forms. In a very critical article, he refers among other subjects to the state of health of Basque theatre, to the marginal treatment proffered to literature in the mass media and in institutions and to official cultural policy. ▶ IÑIGO ARANBARRI

• *On coherence*

Pello Esnal, co-author of the book on editing *Idazketa-liburua*, undertakes a diagnosis of the state of health of the Basque language in its written form. He claims that the main problem with most texts in Basque is their lack of textual coherence, which makes them difficult to read. The author believes that, once this problem has been overcome, many readers who now tend to read in Spanish would read more often in Basque. ▶ PELLO ESNAL

• *The importance of subjectivity for the survival of the Basque language*

J.R. Etxebarria and J.M. Zalakain stress the importance of individual and collective subjectivity in facing up to an overcoming unfavourable objective conditions for the survival and development of the Basque language. They warn that the greatest danger to the development of said subjectivity is that of integration into the present non-Basque system; they mention the evolution of the UPV/EHU (University of the Basque Country) as a paradigmatic example. ▶ J. R. ETXEBARRIA / J. M. ZALAKAIN

• *Reflections on the Basque language and culture, on the eve of the 21st century*

Txomin Heguy undertakes general diagnosis of the current situation of Basque language and culture in the North Basque Country, in order to then reflect on the challenges of the near future. The author focuses his analysis on the status of the Basque language, the educational system, the media and cultural creation. He emphasizes the importance which the strategic plan devised by the Board of Development also has in the field of language and culture. ▶ TXOMIN HEGUY

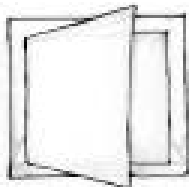
• *On culture in the Basque language, for the second time*

The translator Matias Mugica, author of the controversial and critical article on culture in the Basque language, again stresses the shortcomings of Basque cultural production. He claims that most Basque production is a sham, the fruits of authors whose first language is not Basque and whose only purpose is to bring it into line with predominant cultures. He emphasizes that most Basque-language cultural producers do not really seek to entertain or teach their consumers, these factors being the two authentic legitimate aims of culture. ▶ MATIAS MUGICA

News today

This gathers together cultural information focusing on the present from various areas and perspectives. This year we shall be closely following culture, entertainments, sociolinguistic, communication and literary-related matters. This section draws on various specialists: Alberto Barandiaran, Imanol Agirre, Erramun Baxok, Luis Fernandez and Edorta Jimenez. ▶ *Various Authors*

eskuetan duzun hau bigarren aldiko 107. zenbakia da eta 1998. urteko laugarrena.

Lehenik eta behin, zenbaki hau osatzeko Kilometroak 98-ko antolakuntzaren lankidetzaz izan dugula aitortu behar dugu. Ez nolana hiko lankidetzaz, gainera: Kilometroak 98-ko arduradunek proposatu dute gaia eta beraiek eskatu eta jaso dituzte artikuluak; *Jakin*-ek idazlanak argitaratzeko plaza eskaini du, 107. zenbaki honetako *Gai Nagusia* sailean hain zuzen ere. Eskerrak zor dizkiogu, bereziki, Iñaki Azaldegiri, dossierraren diseinuan eta artikuluen bilketan egin duen lanagatik.

Euskara eta euskal kulturaren diagnosia egiteko eskatu zaie bost artikulugileri, eta diagnosiaren ondoren, ikusten dituzten hutsuneak, eragozpenak eta erronka zahar eta berriak detektatzeaz gain, hauei egoki erantzuteko orientabideak eskaini ditzatela; hots, bihar euskara eta euskal kultura osasuntsu bizi daitezen gaur bertatik hasita egin beharrekoaz hausmarketa egin dezatela.

Ikuspegi eta molde oso ezberdineko artikuluak izan dira Kilometroak 98-koen proposamenaren emaitza.

Euskaldunon Egunkaria giltzarritzat hartuz abiatu du artikulua Iñigo Aranbarrik: «Egunkaria kioskoetan denetik, orain arte ez bezalako oreka baten bizitzera gaude behartuta». Hizkuntzak definitutako komunitatea ardatz duen eguneroak darabiltzan erreferentziak direla eta, «geografia ugertu bat dago ikasteko, munduaren ikuspegi osoa dago ikasteko», Aranbarriren hitzetan; besteak beste, antzerkigintza, literatura eta kultur politika ditu gogoetagai Aranbarrik.

Pello Esnalek euskararen corpusa hartu du aztergai, statusa alde batera utzirik. Eta corpusaren barruan, euskara idatziaren desegokitasunaz dihardu, gaitz nagusitzat jotzen duen inkoherentzia testualaren osabidea zein den zehaztu nahiz.

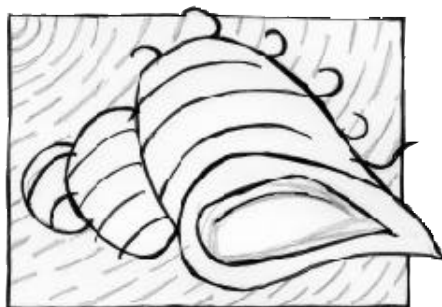
Euskararen garapenerako dauden baldintza objektibo desegokien errealitatetik abiatuta, egoera iraultzeko eta bizi-raupena bermatzeko subjektibotasun kolektiboak duen garrantzia azpimarratzera dator Joxe Ramon Etxebarriak eta Jexux Mari Zalakainek sinatutako artikulua. Subjektibotasun hori deusezteko arrisku handienetakoa egungo sistema ez-euskaldunean integratzean dagoela argudiatzen dute.

Euskarak eta euskal kulturak Ipar Euskal Herrian bizi duten egoeraren diagnosa egiten du aurrena Txomin Heguyk, etorkizuneko erronkak zein izan daitezkeen zehazteko gero. Euskararen statusa, irakaskuntza sistema, komunikabideak eta kultur sormena hartu ditu ardatz bere azterketan.

Matías Múgicak *libelo* polemikoan zabaldutako ideia kritikoak berritu ditu dossier honetako azken artikuluan. Euskarazko kultura gero eta gehiago «barrengo hizkuntza erdara dutenek» «barrengo hizkuntza erdara dutenentzako» egina dela argudiatzen du, eta «tradiziozko hiztun komunitatea» euskal kulturaren erdigunetik bazterreratzen ari dela. Egoera hau «Euskal Herria eskala handian eta ahalbait arinen bereuskalduntzeko» proiektuaren ondorio da, bere ustez.

Egunen Gurpilean saileko artikulua labur eta biziak datoz, ohi bezala, zenbakiaren azken orrialdeetan: Alberto Barandiaranek Kulturako gaiak dakartza, Imanol Agirrek Ikuskizunetakoak, Edorta Jimenezek Literaturakoak, Erramun Baxoket Soziolinguistikakoak eta Luis Fernandezek Komunikazioaren eta Telematikaren ingurukoak. ¶

Euskalgintza: erronka zahar eta berriak

Ezinaren laudorioa Tolosan barru
IÑIGO ARANBARRI • 11

Koherentziaz
PELLO ESNAL • 31

Subjektibitatearen garrantzia euskararen
biziraupenerako
J. R. ETXEBARRIA / J. M. ZALAKAIN • 49

XXI. mendearen bezperan,
euskara eta euskal kulturaz bi gogoeta
TXOMIN HEGUY • 79

Euskal kulturaren gainean, bigarrenaz
MATIAS MUGICA • 109

Ezinaren laudorioa Tolosan barru

*

IÑIGO ARANBARRI

*

Lizardiren aza baratza

¿Bi milloiez zer egingo, euskeraren alde?

Esneketariaren galderaz iragarri zuen Xabier Lizardik prentsan argitara emandako artikulua batean aspalditxotik gogoan zerabilena. Artikuluak —1930ekoa izanagatik ondo eusten dio urteen emanari—, ez du garaiko prentsan kaleratuko dituen osterantzeko lanen ondoan distira berezirik, ez da «Etxe-barne bizia», urrunxko dago «Donapaleura yoan-etorria»-ren isuri zuhurretik, eta halarik ere, asko du erakusteko naziogintzari buruzko artikulua antologia batean. Irakurlea jakinean dago: kazetariak ez du olerkariaren inbiriarik.

«Bi milloi... Utzi zadazute goxokia pixkat miazten...»

Astiro, atalez atal xaretuko du Lizardik matazean bil-bil zuena. «Perot» metalsare lantegiko gerente olerkariak zuhur egin zituen kontuak. Bi milioi pezeta behar ziren barrena «Erri-Lan» deituko zen bazkuna sortzeko. Idazkaria nolako, lokalak non, ordezkariak zenbat... estrategia ezin zehatzagoa du gogotik paperera ekarria:

Leenengo urtean gogor ekingo diogu Bazkun berriaren zabaldeari ta bazkideak batzeari. Bide nabar, «BAI» egunkariaren ots bizia edatuko ta iragarriko degu bazterrik baz-

- Iñigo Aranbarri idazleak bi poesia liburu, eleberri bat, kronika liburu bat eta literatur ikerketa bat ditu argitaratuak.

ter. Bigarren urtean, Bazkundearen azitzeari uzteka, «BAI»k bear ditun dirutza-arpideak yasotzeari ekingo genioke bereizki. Urtearen buruan, orra «BAI» ori kalerik-kale.

Eguna joan, eguna etorri, euskaldunak berea izanzen bizigunea ametsetik lurrera ekarri beharrak lotu zuen tolosartua. Xedea ez zen berria, euskara hutsez argitara emanen zen egunkariaren gogapena urtebete lehenagoko zenbait artikulutan zuen emana. Ideia, dirudienez, ez zuen berea, Zarauzko garaitik adiskide min zuen *Mendi-Lautari* jaso baino. Euskal idazleak ziren nahigabez zirenak: kazeta jeltzaleek ez bide zuten euskaraz iristen ziren artikuluguztiak ateratzeko tarterik, eta «beraz, baratza bete aza badaukagu, ta azarik geiago gose, nai-ta-nai-ez baratza azi bear» ebatziko du.

Kirikiño Mañarian ehortzia, eguneroko prentsa aberztaleko buruek —*Euzkadi* Bilbon, *El Día* geroxeago Donostian— ez zuten «Euskal Orria» bezala ezagutzen den orribetetik gora emateko asmorik erakutsiko euskarazko artikuluei. Hortik Lizardiren enbidoa.

Proiektua, geure beharra da lekuko, hutsean geratu zen frogako ale bakar bat atera eta gero. Egunkaria ibilian hasteko beharrezko jotzen zituen hiru mila harpidedunek ez zuten sakel zorrerik harrotu behar izan. Olerkaria bezain gazterik joan zen politikoa, eta alderdi barruan bertan ere asko ziren euskara hutsez argitaratzeko proiektuari goganehartuta behatzen ziotenak. Pizkundera mugimenduan bertan zebiltzanen artean, ez zen nahi adinako garririk sumatzen. Epel zebilen jendea, bihotz erori. *Euzkerea* aldizkarikoentzat, ezinezko lana zen. Aitzolek, Euskal Pizkundearen aitagoi, ideologo eta zentsore nagusiak, erdarazko kazeta baten fabore egingo zuen trabesa. Honela, 1930eko ekainean *El Día* aterako da Donostian. Ariztimuñok eta Pio Montoiak EAJko zenbait sektoreri aurre egin eta alderdiaren egitura organikotik kanpoko egunkaria argitaratzea lortu zuten. Haatik, ez zen deus aldatuko. Euskal artikuluei dagokionez, eredu izaten jarraitzen zuen *Euzkadi*-ri ikasitako neurrian emanen ziren. Egun, Lizardiren proiektua kalean bada ere —pozarren agertuko zen tolosar bat ikusita *Egunkaria*-ko zuzendari— harako sintomatolo-

gia oso bat da historiaren beste muturrean berragertzen dena. *Euskaldunon Egunkaria* ez da *BAI*, harpidedunak ez dira Lizardik gogoan zituenetik larregi hazi, oraingo hamaika mila erosle ez ziren nahikoa izanen Lizardi berotzeko... baina lortutako gunea hark gogoan zerabilenaren antzekoa delakoan nago. Eta beharbada hortik konparaketa.

Kontua da *Euskaldunon Egunkaria* kalean denetik euskaldun izatea langintza zail bilakatu dela. Euskara hutsez ezarritako eguneroko dinamikak gaitzago egiten du harako *jatorren* inpunitatea. Euskararen ideologia, deituko diote harrikatu gogo dutenek. Euskara *noranaikoa* nahi duenak aldiz, badaki gazteleraz zein frantsesez argitaratutako medioen aldean, asko dela egunero berritik —eta ez soilik berrietarik— ikasi beharrekoa. Geografia ugertu bat dago ikasteko, munduaren ikuspegi osoa dago berrikusteko. Niko Etxart ez dela Iparraldeko kantaria ez da errotik aise egiten den aztura. Gure mugetatik harat badela beste Tolosa bat onartzea ez da samurra, zer esanen dizuet zuei. Euskal herritar ez da beharrik euskaldun. Honela, *Egunkaria* kioskotan denetik, orain arte ez bezalako oreka baten bizitzera gaude behartuta. Euskalkien ekarpena —batuarekin saihe-tsago geratu zirenen mesedetan— erruz handiagotu da. Erabiliaren erabiliaz egunero zirkulazioan jartzen den hitzen kopurua itzela da, eta azkarrenak ere lan gaitza egin behar. Horregatik niotsuen langintza zailarena. Arian, sinesten ere hasia naiz gimnasta izateko jaiok garelako kontu hori.

Abertzaletasunaren gehiengoarentzat ere —honetarako ere izan dugu ikusteko aukerarik—, ez da ederra horrelako *sparring* bat izatea aurrean. Euskararen presentziarena bazter utzita, azken batean ez *Deia*-k ezta *Egin*-ek ere, ez dute *Euzkadi* edo *El Día*-k ezarritako eredia gainditzen, erdal egunkari abertzaleetako letra txikiak orain arte egundo ez bezala irakurtzen ikasi du euskal irakurleak. Etsai politiko izatearren euskaldun bat *Iurrettagoyena* legez agertzea zabarkeria baino gehiago da, hizkuntzaren beraren kondena da, apostu lazgarria. Txiste batean izu laborriak hartutako ertzain baten irudia ondoan «Ertzantza iparreko sindromeaz» duela ematea, larria dateke; baina haren ondoan burualde ubeldua sangramendaz lotua duen herritar bat «Iparra Ertzantza

sindromeaz» agertzea, egilea eta *irakurle gaiztoa* herri berekoak ez direla adieraztera dator. Arrazoia zein den, gauza jakina behar luke izan errepresioaz arduratzen den batentzat: euskararen herriaren iparrean bederen, hedaxuriek izan dute, orain arte nik dakidala, jendea egurtzeko monopolioa.

Arestiko adibideak ahulegiak badira, bada ederragorik *Egunkaria*-ko orrietan bertan. Hara, prentsa bulegoak eragin-korrek ziren ustean bizi izan naiz beti, bazutela ez zena eder egiteko botererik. Sinestuta nengoen prentsa bulegoetarik zaintzen zela halakoren berbakera traketsa, honen mihi brigadaitza, haren jende aurreko irudi zarpaila. Alegia, nik uste nuen bazegoela *bizargin politikoa* dei genezakeen lanbide bat. Horregatik, Euskal Autonomia Erkidegoko Lehendakariaren iritzi artikulu bat oinpean «Erredakzioan itzulia» due-la irakurtzeak oihartzun zaharrak dakartza plazara. Igorleak badaki orban dena, irakurlearen begirunez zintzo ezarri beharreko ohar argigarria. Nahitarat gehiago beraz, nagikeria baino? Harrokeria? Zunda bihurria? Urrats nabarmena bai bederen, alderdiaren historiak erakutsitako bidetik bada ere. Esana, abertzaletasunaren lerroetako oihartzun zaharrak. Harako tolosar bien itzalak elkarrekin muturka. Eta zein ahul eta eri itxurako bere ausartean Lizardirena Aitzolena-ren aldean. (Oraintsu, Ardanzenaren manera berean jokatu du *Egunkaria*-n bertan jende aurrean euskaraz hitz egiten hasia den Ibarretxe lehendakariagai jeltzaleak berak ere. Ez dago noski euskaldunen bozen beharrean...)

Egunkaria-ri buruz hausnarketa egiteko garaia heldu da. Aspaldi du pasea froga sasoi, errezeloak moteldu dira. Diskurtso bateratzaileen aro honetan, inon ez bezalako iritzi aniztasuna erakutsi du euskal kazetak. Hizkuntzak definitutako komunitatea ardatz hartuta, plaza jendetsua da *Egunkaria*-rena. Errezki, bada jendetsuegia ere irizten diot. Politikoen hizkuntzan *ausardia* deitzen den hori erakutsi du; egoera normalizatu batean nekez emanen zen fenomeno. Azken emaitza, polita da ikustea, Lizardik kasik hirurogeita hamar urte lehenago aurreikusitako bera da:

Egunkari ori benetasunaren mallakoa bear ba-du, ezin izan aundia, orri askoduna; euskeraren gaurko egoitza ta mallari dagokiona izango litzake.

Gaurko egoitza eta mailari dagokiona... berrogei orrialde beti mehe eguneroko berripaperak cd-rom, mapa eta entziklopedien megadenda bihurtu diren garaiotan. Marketing lan gaitzei esker presentzia eta irudia zabaldu duela, ez da gezurra. Baina *Egunkaria*-ren proposamen lortuenek hedapen eskasa dutela beste. Erreferentzia berrien dinamikara ohituta, nahi baino gutxiago dira *Egunkaria*-k, nolabait ere eguneroko behatopakako ibilitik ateratzearen, proposatu eta osterantzeko hedabideetan erroturiko adierak. Funtzionaritzaren erosotasunari egotz diezaiokegu errua, gero eta errazago barneratzen zaigun erdaren indar alimalezkoari, ezjakintasunaren besoarte ezti-gozaari, nahi dena; baina telebistek nahiz irratiek gero eta beharrezkoago dute zuzentzaile eta aholkularien talde sendoagoa. *Egunkaria* kalean denetik, irizpideen batasun eza azalerago gertatzen da, akatsak nabarmenegiak egin dira. Zenbait saiok hizkuntzan ez ezik erreferentzia gisa darabiltzaten ereduak espainoltasun eroanezineko gertatzen dira. Hau ez da txantxa bat. Hemerotekak hasiak dira Euskadi Gaztea jotzen.

Esanen zaigu EITBk nahikoa egiten duela egiten duenarekin, ez dakigula zer indar egiten duten *besteek* aurrekontuak murriztu eta katea elebidun bat sortzeko, nahikoa egiten dutela eusten, «zuek ez dakizue nolakoak diren *horiek*»..., baina zer nahi duzue esatea, niri gogorregia egiten zait oraindik ere euskararen herriaren lurraldetasuna geografikoki gehien zaintzen duen saioan Lapurdiko ikastola batera bidalitako kazetariari ikasleak nola deitzen diren otu eta «Ea, zer izen dituzten ikusiko dugu, euskaldunak ala arraro samarrak, frantsesak» entzutea. Borondate onenez, baina paternalismo jasangaitzeko emaitzarik lotsagarrienerarik, dudarik gabe. Boli Kosta-ko gosekila Gobernuz Kanpoko Erakundearen ogi zatiaren aurrean legez, zer irtenbide du telebistan lehenengoz agertuko den elkarriketatuak? «Aber, zu nola deitzen zara?». «Uhain». «Nola?» berriro kazetariak. «Uhain». «Euskal izena da?». «Bai». «Eta zer esan nahi du?». Eta nik ezin kendu *frantsesaren* irribarre lotua, saldu eta salatari.

Esanen zait kazetariak ez duela zertan dialektologian munduan bateko izan. Eta hala da, kazetariak ez, baina ka-

zetari lotsagabeak bai. Etorkizuna? Gero eta garbiagoa dirudi oinarritzko puntuetan bateratzearen beharra biziko bagara. Hizkuntza baten inguruan antolaturiko komunikabideek baino hiztunek berek, lehenago hizkuntza moderno eta baturaren oinarriak jartzerakoan egin bezalaxe, beharrezkoa dute oraino betetzeke dauden gutxiengo batzuk lotzea. Egoera inoiz baino hobea dela, izanen da; baina Euskadi Irratira Herrizaingo Saitetik errepide eta istripuen berri ematen duen ahots goxoak esanen lukeen bezala, gure hegabideen munduak «pronostikoa erreserbatuta dauka».

Sare digitalean euskarazko telebista bakarra zein ezgauza bihurtuko den hasiak dira gaztigatzen Iurretatik. *Egunkaria*-ren egoera kezkarriagoa zait, ez da modako hitza eta ezin erabili, baina kioskoetara profesional ikaragarrien lan baldintza eskasei esker ateratzen dela badiot, berruak ez dit irratiko ertzainak ez bezala hitz egiten uzten.

Azken batean, zer dugu, Lizardiren garaitik urpean gorde eta ahantz orduka agerian geratzen den aza baratza baino. Abisatu zuten abertzale atlantistek Lemoizko zentrala gelarazteko protesten aurrean. Indarretxea martxan jarri ezean, aza baratzean bizi behar.

U hain Atauts-eko labirintoan

Auzia, bistan da, geografian bertan dago. Euskaldun batek ez duela bere herria erdaldun batek bezala ibiltzen, ez da berria. Kezkatzekoa ere bada. Zer datorkio burura euskal kontzientzia nazionalik gabeko erdaldun bati ETBko eguraldi mapa ikusita? Erantzun honi zergatik Radio Nacional de España-k Donostia, Bilbo eta Gasteizko hobeak ematen dituen bitartean hartzen dituen EAEko telebista publikoak berari ez dagozkion eskualdeetako lainoak, elur erauntsiak, eguzki izpi oro. Zergatik Baiona bai eta Burgos ez. Euskal herritar franko dago Castro hurbilagoko sentitzen duena Tafalla baino... Hala ulertu behar da harako Zazpiak-Bat xeblearena, EAE eta Nafarroaz gain Kantabria, Burgos eta Errioxa hartzen zituen mapa ostatu ederjantzi bateko horman. Neuk ikusia.

Ez du erraza izan behar, baina kultura politiko handiko herrian bizi gara oraindik ere. Transgreditzeak eder izaten segitzen du, politiko berak agerian direla askotan, eta urteen poderioz badira gogoz ikasitako gaiak. Euskal Herria, bere aniztasunean, hizkuntzaren inguruan egituratutako kontzeptua dela, esate baterako. Orain hastera, ez litzateke lantegi gozoa.

Baina eman dezagun eguneroko bizitzak bere indarra duela, eta guk pentsatu aldean, gaitza. Eman dezagun administrazioen dinamika ezberdinek ohitura, pentsakera, Euskal Herria ikusteko manera bat hezur-mamitzen dutela egunero, nor bere bizitokian halako, are abertzaleen artean ere. Hala, ez da gutxieneko begirunea auzoan duela hurbilduko ETBko kazetaria Kanboko ikastolara? Ez da frantsesa kultura arraroa Bidasoaz hegoaldeko kazetari *normalizatu* batentzat? Izan ere, zer arrazoi dago frantsesa gaztelearen parean jartzeko? Bat ere ez menturaz, eguneroko ariketarik ezean. Eta azkenik inoiz ikasi duenean hiru hizkuntzako herri batean bizi garelakoa, Iparraldeko okzitaniarazko hitzunen arazoez-eta aterako zaizkio *Maiatz*-ekoak. Nork eskainiko gaskoinei irratsaioa... eta Baionako Gure Irratiak. Ez da lehen aldia. Urdiñarben, Okzitaniako musikariei egin die harrera aurtengo Musikaren Egünak. Badira urte batzuk, Maule eta ingurueta espartinak egitera heldu portugaldar eta espainiar etorkinek Xiberoko Botzan zuten soilik beren hizkuntzetan egiteko tertzioa. Ahula ahularen babesle. Hortik gimnasiarena. Tolosan kasik beste inork baino lehenago bataiatu zenuten *stadium* Berazubi. Zuek badakizue zerbait. Zuek badakizue zenbat akitzen duen gorputzaren nagikeria nahien kontra aritzeak.

Baina eman dezagun ez dela kazetariaren kontua soilik. Eman dezagun Herri Urratsera hurbildutako politikoen artean badela EAeko Kultura edo Hezkuntza sailetik bidalitakorik. Etxe giroan, Iparraldeko hitzunekiko elkartasun mezua garbia da. Hitzak eder biribiltzen dira kontseilari eta zuzendari teknikoen artean, herri bateko seme-alaba gara denok. Horregatik, aurtengo matrikulazio kanpainari ameto ematerakoan erabaki da jende aurrera ateratzea azken urteetan egin den ederrena, egoki egindako spota, el-

kartasunean, hezkidetzan oinarritutako kanpaina. *Imajinatzen duzu... denen iritziak errespetatzen diren herria, bere jatorriagatik inor baztertzen ez duena... Imajinatzen duzu bakoitzak nahi duen hizkuntzan egiten duen herria?* Planteamen-dua miragarria da... beste herriren baten bizi izan bagina. Oliverik badaki bere herrian bakoitzak ez duela nahi duen hizkuntza hautatzen, sare publikoan ezinezkoa dela euskara ikastea gure bihotz itxurako herri honetako barrunbeen erdietan. Nafarroako sare publikoan ezinezkoa dela euskaraz ikastea, agiri elebidun bat sinatzea, deialdi publiko bat gazteleraz eta euskaraz egitea Iruñerria-Gares lerrotik beherako eustarriaz bestalde. Badela politikoez salatu nahi ez duten *naphtheid* iraingarria Europako azken harresiaz haraindian. Lapurdin, Behenafarroan, Zuberoan ez dela ez euskararik ez euskaraz ikasterik sare publikoan. Bakoitzak nahi duen hizkuntza hitz egiten duen herria? Ertzaina gai zuen txistegilea bezain herrikide nauzu.

Honelako auzi zatarrek gizarte normaldu batean zutabe diren oinarri sendoak jartzen dituzte dardarka, eta itsusi da zinez. Ezkerreko ikuspegi batetik (ez duzu euskal herri-tarra baino ezkeragorik inkestetan) ongizatearen gizarteak lorturiko oinarritzko sektoreak sendo mantetzea ezinbesteko beharra da, hezkuntzari dagozkion arlo guztiak aurrena. Pelloren egia da ordea hizkuntza gutxituei dagokienan bederen, ekimen pribatuak izan dituela motore eta hasierako arnas. Ikastolek erakutsi diote eskola publikoari nondik ibili euskalduntze planak aurrera aterako badira; AEK eta IKA urteetan aritu dira udal euskaltegietako materiala prestatzen; Gure Irratia, Irulegi edo Xiberoko Botzarik gabetanik, balitzateke euskararik Bidasoaz haraindik irratietan? Harresian barne ere, lizentziak ukatzen zaizkien Euskalerrira Irratirik gabe, Xorroxin-ik gabe, zer Nafarroa euskaldun eta mistoan? Jakin behar genuke, ez dira EITBko egungo aginte-koadro asko Loiola Irratitik paseak? Garai mingotsagoetan, Egunkaria Sortzen-eko ahariburuek zazpi giltzez zarraturik aurkitu ohi zituzten euskal erakunde publikoetako zerrapo-sarrailak. Senpereko aintziraren inguruan, inork baino hobeto azaldu du berriki auziaren marea zertan den Jean Louis Davant idazle eta erakasleak:

Euskara hizkuntza publikoa da, eta, hala izanik, etxean itxirik egon gabe plazarat joan behar du. Horretarako, zor zaion lege babesa eman behar zaio.

Hizkuntzaren irakaspenean ez ezik, honen inguruan burutu izan diren proiektu gehienek borondate publikoko ekimen pribatuetan izan dute sorrera. Euskal Herrian zer-bait erakusteko badugu hau da, publikoa eta pribatua kontzeptuak, bestelako azalpenik gabe eta euskararen inguruko amaraun honetaz ari garela bederik, baliogabeak direla. Pribatua, norberaren parekoa izan arren, doako erneguen sorburu eta gogor egin nahi zaionaren kopia txar izan daitekeela jakinda ere. Ezin pribatuagoak ziren alemanieraren oldarretik txekiera babesteko sortu ziren Matitse Skolska haiek. Eta hala izan ziren haien ereduari jarraituz Migel Muñozak Donostian zabaldu «Koruko Andra Mariaren Ikastetxe» hura, Tolosan 1921ean, Errenterian 1928an... muntatu ziren ikastola haien osteko ia gehienak. Egoera arras desberdina dela esanen didazue. Baldinbaite. Stormont guztietan da puntu zailenetarik armen entrega noiz egin.

Dena den, hau guztia ez da azalerraza normaltasunean bizitzera egiten duen bati. Publikoa ez da denona, pribatua norberarena ez den herri batean zailduak gara. Ostean, inon balegoke enpresari traketsagorik hemen baino? Ez digute ahal duten guztietan gogorazten barren erreka zolaraino jausitako herria garela?

Publikotasunaren munduarekiko dagoen mesfidantza, ulertzekoa baino, beharrezkoa izan du euskaldunak, biziko bazen. Euskararen gaia ateratzen delarik, Euskal Herria gobernatzan duten administrazioek arazo larriak dituzte gutxieneko jendetasuna mantentzeko. Egunkariek harrikaden neurriko albisteez iratzartzen gaituzte egunero: Gasteizen langabezi saria ukatzen zaio inprimakiak euskaraz bete dituen gazteari. Apezpiku euskaldunak eskatzen dituen loro zaharrak (ez da Eliza Katolikoa Sabino Arana Fundazioa bezain pribatua?) listariz lotzen du mokoa Imanol Murua kazetariari ETBren programazio desorekatuaren aurrean *zapping* egitea proposatzen dion Ararteko erdaldunaren izendatzearen aurrean. Hegoaldeko epaitegiak epaile elebakarren kontrako salaketa-areto bilakatu dira. Urruñan auzape-

zak ukatu egiten die lurra ikastola berria eraiki nahi duten guraso eta laguntzaileei. Iruñerrian Polizia Nazionala ateratzen da nafar eskola publikoetan D eredu baldintza duinetan eman dadin eskatzen duten gurasoak jipoitzeko. Alta, zer da publikoa Iparraldean eta Frantzia osoan jakobinismo ahalguztiduna baino, Hizkuntzen Karta sinatzeari uko egiten dion Estatuaren harrokeria *normaldu* eta *zibila* baino?

Miterrand lehendakaritzako hautagai aurkeztu zelarik, *110 proposamen Frantziarako* deitu txostena eman zuen ezagutzera. Bertan, Seaskako burrasoak ez ezik, Britainiako Diwan-etakoak, Okzitaniako Calendreta-koak, Korsikako Escola Corsu-koak ere pozarren jarri zituen proposamena batzen zuen, 56.a hain zuzen. Sozialistekin, munduari demokraziaren eta moderniaeren hastapenak erakutsi dizkion Frantziako estatu zibil eta laikoak, alegia, *publikotasunak* babestuko zuen Frantzia Handian eremu urriko hizkuntzetan emandako hezkuntza oro. Luze gabe, Alderdi Sozialistatik bertatik zapuztu zuten agindutakoa. Egun arte.

Diagnosia? Sinpleegia lehenengoan ulertzeko. Normaltasuna izterbegi zaion euskal herritarra da oraino euskalduna. Euskara estigma beltza den lurraldeetan saminago dakite hau, giputz-bizkaitarrek gero eta galduagoa dugun harako ausardiak mantentzen ditu bizirik. Normaltasun usetik ahaztu gogo dugun kodea da: hitz egiten dutenean salatzen ari dira. Zuen normaltasuna gure heriotza da, gogorazten digute. Jimeno Jurio historialari artaxonarrak jende aurrean euskaraz eginez jende aurrean euskaraz egitera behartu du Miguel Sanz, Nafarroako Gobernuako Presidente. Tolosan nahitaezko folklore izanen zenak giltza zaharagoak ukitu ditu han. Uhain da, irribarrez jende artean.

Untzia Benta Haundin

Mundu publikoak, kanpora begira asmatu egin duela, begien bistako egia da. Euskadik Euskal Herriaren ordezkari dela sinestu duenetik, Euskal Herriak badu, ez nahita ere, orain arte dirudienez lanbro zen erakusteko ikonoa. Solomon Guggenheim-en untziak, kultura aurrekontuak

irentsi bai, baina irudia ere eman baitio ez Tour Eiffel, ez Puerta de Alcalá bat ez zuen herri honi (Portugaleté eta Areetá lotzen dituen Bizkaiko Zubia genuen, gure ortzadar metalikoa, baina eraitsi digute). Arrakastaren itzalak arruntean zapuztu ditu intelektualitatearen arteko eztabaidak. Azala laudatu eta barnekoa madarikatuko duen bisitari bilakatu ditu biktimak. Jaurlaritzak sakon hartu du arnasa *flash* urdurien artean. Ez da harroegi agertu bentzutuaren aurrean; are gehiago, erakutsi du borondatezko keinu garbirik ere: «Museoa eginda dagoenez, saia gaitezen euskaldunago bihurtzen».

Oteiza nahi dela bahikutzan hartu Nerbioi hegiko titaniozko kartzela ederrean, disimulatzen ez den ametsa da, eta estutzen hasita, pertsona bera nahi dutela esanen nuke, obra baino gehiago. Eta hala sinatu zen martxoan Abarzuzan, GG eta Oteiza Fundaziokoen eta Mari Karmen Garmendia eta Josu Bergararen arteko akordioa. Oteizaren obra euskal herritarren ikur ederrak hartuko zuen azkenean. Argazkia adierazgarria ere baten: Abarzuzako fotoan ez zen agintari nafarrik ageri. EAJk Nafarroan erbesteratutako Oteiza Bilbora eramatea erdietsi zuen. Eta hala izanen zen ustez ferraturik zuten betizua harrotu eta («argazkiko politikoen irribarreek sumindu naute») soka-uhalak etenda sasira jo zuenean berriro. Jarrera bere-berea zuen, baina inoiz ez bezalako negoziazio ahalmena erakutsi zuen. Bera sartzeko baldintza moduan Debako Eskolako gainontzeko artistak berarekin batera barrentzea Jaurlaritzak GG Fundazioarekin ezin negoziatzea zezakeen puntua zen. Mintzo garbiko gizona da Thomas Krens:

Lehenago esan nuen bezala, programazioaren herena Euskal Herriko, Espainiako edota hispaniar kulturakoa izanen da. (*Lápiz*, 1997ko urria)

Oteizak, bere petralkerian, eta Krensek geopolitikaz azal ziezaiokeenari itxarroteke, urte batzuk lehenago Kultur Kezkatik-eta salatzen zen atala harrotu zuen berriro. Espantu handirik gabe —lehenengo roundean ustez eraitziko zioten *Noizko Euskal Museo bat!* aldarrikatzeke—, Jaurlaritzak berak fletaturiko untzian lemagidarrak ez duela sala-

tzera zetorren Oteiza. Autonomiarik ez autonomia bere bizibide egin duen herriak!

Irudiari dagokionez, bidez dabil baina Jaurilaritza. Guggenheim Bilbao Museoa garai berrien sinbolo da. Duela hogeitau urte, ezinezkoa zatekeen bertako artista, idazle eta enparauen babesik gabeko honelako proiekturik aurrera ateratzerik. Gaur egin da, eta ondore onez egin ere. Alferrik esanen dugu hau ez dela euskal artistentzako museoa, euskal kultura urteetako hondoratu dutela atzeriko untzi harro bat ateratzeko azalera. Kultur Kezka-k ez zuen asmatu politika egiten. Gerri falta nabarmena erakutsi zuen. Euskal Autonomia Erkidegoko kultura urteetako hipotekaturik geratuko zela jakiteak ez zuen orain dela hogeitau urte sortuko zukeen besteko uhainik —barka, olaturik— harrotu. Derrota usainean, aurrekontuetatik euskararen unibertsoa definitzera pasatu da euskal intelektualitatea. Puntualtasun presatutik luzerako plangintzara. Eta denontzat mesede. Honetan, baliagarria izan zaio biltzearen beharra aldarrikatzea. Orain Euskararen Kontseiluari dagokio benazko normalizazioaren Esne Bideak eta zulo beltzak erakustea.

Azken hurbiltze ahaleginean, «1998ko Euskal herritar unibertsal» izendatu dute instituzioek Oteiza. Bien bitartean, honek Benta Haundin Txabi Etxebarrietaren omenez jarri eta Bertsozale Elkarteak logoan berreskuraturako eskultura sasi beltzen bazka da. Derrotari egindako omenaldi eder bat...

Labaien Arraldeko

Urteak hirurogeitaka Antonio Labaien, Isaak Lopez Mendizabal eta Jon Andoni Irazustak *Antzerti* aldizkaria sortu zutela. Harrezkero, ur asko karreatu du behinolako zelulosazko ibaiak Zerkausitik Oriorainoko bidean. Orain ez dugu antzerki aldizkaririk, hil zen gerraurreko haren arimaz «Antzerti» eskolaren inguruan moldatzen zen izen bereko sotil hura. Aldizkariak aktoreen presentzia handia goei utzi zien lekua, Zorroagako eskola zaharrak ere giltzatu zituen atea. Garaiak presatu egin dira, aktoreek ez dute

eskolarik, herri eta auzo antzerki taldeetan trebatzen dira, bikoizpen gelatatik ateratzen dira, film bikoiztuetako ahots ederrek aurpegia dute. Euskal Herrian ez da inoiz orain adina aktore egin ezagun antzokietara hurreritzen ez den publiko zabalarentzat. *Goenkale*-k, *Jaun eta Jabe*-k eta *Benta Berri*-k, zerbait erakutsi baldin badute Soroizek, Goenagak, Iruetak eta enparauek ondorengoak badituztela da. Trumilka atera diren aktoreek, literatura pasio eta telebistarako istorioak asmatzea ogibide duten gidoilariekin batera eurek gehiegi maite ez baina arrakasta handiko produktu gustagarriak egin dituzte. Erabilitako euskara ereduak du, besteak beste, errua.

Halaz guztiz ere, kontsumo handiko telesailek hizkuntzaz harantzagoko urrezko araeuan dute arrakastaren giltza. Espainian ekoiztu ohi diren antzerako produktuetan ez bezala, Euskal Herrian politika deitu ohi duguna gai ukiezina da. Goenkale ez da presoak euskal herriratzeko eskatzeko kartelik, ez da ETAk hildako zinegotzi baten heriotza salatzen kontzentraziorik. Ez da, *share*-ak hala eskatzen duelako. Ikusleak ez lioke barkatuko kalea atsedean orduko telebistara eraman izana. Horrexegatik Goenkale ez da euskal kostaldeko herri bat, inoiz izan ez den euskaldun askoren ametserri baino, bakearen izenean ezarritako Gabon afariko itun isila («Politikarik ez, arren»), amnesia kolektiboari jakinaren gainean egindako keinua. Erakusten diren tentsio guneek mundu moderno bat dute ispilu, hizkuntza aberria duen herria da Goenkale. Horrexegatik euskaldundu dira italiarrak, magrebiarrak, kubatarrak... espainiarrak ez beste. Euskara arrotz zaion extremeñorik gabeko Orio, Lekeitio, Pasaia da Goenkale. Hizkuntzak politika izaten jarraitzen baitu hemen.

Katalunian, antzerako produkzio batean, katalanera oso trakets egiten duten espainiarrak agertzen diren bitartean, hemen itzuri egiten zaio barregarri agertuko litzatekeen espainiarraren figurari. Ez da Legebiltzarrean azalpenak eman beharra beldurtzen gaituena (Mosquera eta Urkijo legebiltzarkideek soldadutza berriro egitera kondenatu nahi dute Lazkao-Txiki!), guk badakigu zer den hizkuntza gaizki erabiltzeagatik barregai izatea. Les Louvier's-ek Txo-

min del Regatok asmatu bidetik ekiten dion bakoitzean gu ez garela amarru berean eroriko egiten dugu zin.

ETBko telesailek esaten ez dutena kontatu gogo due-nak zail du hitz egiten ordea. *Goenkale*-ren urrezko urteak euskal zinemaren urte gorrienekin bat etortzea, adierazgarria bada bederen. Azken urteetako saiok (kasualitatea idazle bi izatea honetan ahalegin handiena egin dutenak!) porrot ekonomikoaren izua itsatsi diote euskal zinemagintzari. Kalitatezko obra aurrera ateratzeko jendea dagoela, ez da dudarik, baina gutxieneko babesik ezean nekez da inor ausartuko. «Autofinanziazioa!», esanen zaigu, «Begira Kousturika-ri!» gaztigatuko. Euskara ez da ordea Europa aberatsarentzat herri urrikarri bat eta gure hizkuntzak ez du lobby indartsurik. Esan gabe, baina gure gatazka gerra bihurtutakoan izanen garela interesgarri esaten ari zaizkigu. Errukia, alegia.

Medioz orain baino ahulago eta borondatez indartsuago ginela, *Ikuskak* dokumental hutsak ez izatea transmititu zen, euskarazko luzemetraiak heldu beharra zuen. Ametsa iragartzeko manera ona aurkitu zuen Ezeizak. Dokumental batzuekin behartu zuen jendea amets egitera. Kontua da azken urteetako politika estiloak iragan denborretara bultzatu gaituela, eta behetik gora datorren produkzioak jauzia eman zain egotera behartu. Zenbateko tartea dago *Txotx*, *Bernar*, *Laugarren galeriatik* edota berebiziko ausardia erakutsi duten ondarrutarren *Anabasa Eremua*-tik luzemetraia duin batera? *Ikusketatik* Lertxundi edo Izagirreren filmetara baino hagitzez handiagoa ziurrenik.

Esan ezazue ez dela komenigarria film batean inbertitzea gure normalizazio nahia, baina ez gaitzazue espainiarrik gabeko Arralde batean ito. Zinema hizkuntza da, eta gure gizartearen konplexutasuna gurarizko mintzagai. Normaltasunaren sindromeak, telesailek emandako ospearen aparrak, zinematografarik gabeko herri izatera kondenuatu gaitu. Alabaina, badira inoiz argituko ez diren arrazoiak: euskaldunak inork gutxik bezala ulertzen du Huston-en *Dublindarrak*. Guk ezin dugu politikaz hitz egin gabe egon familia bazkarietan. Suak hartu behar gaitu bizirik gaudela egiaztatzeko. Horrelaxe maite dugu bestea.

Antzerkian, beste era batean datoz herioren zaldiak. Ogiak bultzatu eta talde guztiak elebidun bilakatuta, aktoreen aurpegia da amu, ez taldea, ez obra, ez egilea, ez zuzendaria. Lekutan dira konpainien izenak erakargarri ziren garaiak. Orain, kultura artistikoa deitzen den hori ez da telesailen oihartzun baino. «*Goenkale*-ko, *Benta Berri*-ko aktoreak» iragarriko zaigu irratiz Ttanttakak Shakespearez muntatu obra ikustera joan gaitzen. Entzule potentzialak ez du Euskal Herriko antzokiak butaken usainagatik igarri ditzakeen Niko Lizeaga ezagutzen, bai ordea Gaizka Lasa. Pedagogiak huts egin du, telebistak hiltzen ditu aktoreak. Telebistak hiltzen ditu non eta ez denean egia jendea antzerkira hurbiltzen ez denik. Maskaradak 350 emanaldi eman ditu Sunskind-en *Kontrabaxua*-rekin! Formatoan asmatu dutela, ez da dudarik. Ziur naiz kasu honetan ere jendeak ez duela Mikel Martinez izenez ezagutzen, bai ordea —nola deitzen zen...?— musiko dohakabe hura. Ez ote gara ari gauzak nahasten? Aktoreek jaten dute, eta produktoreek gozaten dute gosetuei ematen. Telebistak erre egiten ditu ordea. Berritu beharrekoak hainbeste dira non eta aktore ez direnak sartu behar ditugun langintza horretan. Dinamika ez da geure-geurea ere, ikustea besterik ez dago barne-produkzioako antzez-saioek batez ere Espainiako telebista pribatuetan hartu duten indarra. Baina garai hobeagoetan ikasia dugu kultur normalizazioa ez dela *oso dibertigarria da-ren kultura* dei genezakeen formularekin ondo etortzen. Jendea-ri denboralditxo bat ondo pasaraztea, artea da, baina egiten den oro *oso dibertigarria* izan beharrak hiltzen gaitu.

Honezaz guztiaz oso bestelako pertzepzioak nagusiago direla, ez dut dudarik egiten. Aktoreen ahotan lanturu dena (EABko Eneko Olasagasti eta Kike Diaz de Rada-ren deklarazioak irakurrita daki euskal irakurleak aktorea salduta dagoela ETBk ekoiztetxeei ezarriko ekoizpen prezio gero eta basatiagoei esker), dena jaiera eta goramen da zenbat eta gorago jo. Pertzepzioaz, Oskar Wilde-k jarri gintuen jakinaren gainean *Ernesto izatearen garrantzia*-n Lady Bracknell-ek «Prism delako mamisela hori itxura nazkagarriko eta heziketarekin ondoegi moldatzen ez den bat al da?» galdetzen duenean. Chasuble jaun erretorak sumin-

durik erantzuten dio: «Emakumeetan hezituena eta errespetoaren irudi bera duzu barren!». «Zalantzarik gabe, pertsona berberaz ari gara».

Mutitegiko euskal harriak

Esan nahi dut, amets egiteko astirik hartu gabe, bada-kidala zer esanen zaigun kultur politika ahotan hartuta lehen harriak botatzen hasi orduko. Sinesten hasia naiz Mujikaren libeloa diru-laguntzen karpetei erantsirik izanen dutela hemendik aitzin Celine-ren itzulpena irakurri ez duten erakundeetako teknikoek. Esanen zaigu babes politika batek kalitate txarreko produktuen ugaritzea dakarrela, artea *berez*, larriari lotutako kontzeptua dela. Esanen zaigu azken batean jendeak hautatzen duela jangaia, eta jendeak gustoko duena kontsumitzen duela, garaiko ezau-garriak dituen bestalde (kalitatezkoa, arina...). Esanen zaigu hala eta guztiz ere, instituzioetatik berebiziko ahaleginak egin direla euskal literatura bultzatzeko, hor dagoela Euskadi Saria. Eta egia da. Ondo kostata, baina Euskadi Sari berrituek badute idazlea pozteko arrazoi berezirik. Euskarazko ataleko irabazleak diru laguntza izanen baitu liburu beste hizkuntza batera itzuli eta argitaratzeko.

Euskal idazleak kanpoan ezagutarazteko era bat dateke, baina ez bakarra, eta menturaz ezta egokiena ere. Euskal literaturan zer dago erakusteko bada! errepikatuko zaigu. Euskaraz egositako literaturan aza eder gutxi dugulakoa ez da oraingoa. Urteak dira Jon Juaristik Sarrionandia eta Atxagaren ondoren zetozen idazleen kalitate ezaz gaztigatu zuela. Euskadi Saria itzultzeko erabakiarekin urteko badela obra itzulgarri bat behintzat deliberatu du Jaurlaritzak.

Politika honek sortzen dituen egoerak bitxiak ez ezik, paranoiaren mugako ere badira zinez askotan. Urtero idazle kataluniarrak, galiziarrek eta euskaldunak biltzen dituen Galeuzca topaketak elkarren obra ezagutzen ez duten idazleen arteko egunak dira gehienetan. Eta ez borondate faltan, suposatu nahi dut. Euskaldunak osterantzekoan aldean ditugun abantailak, nabarmenak dira. Baina zer daki Edor-

ta Jimenezen gainean, zer Aingeru Epaltzaz edota Itxaro Bordaz Kataluniako Idazleen Elkarteko lehendakariak, zer Galiziako idazkariak? Jende sano atsegina dela, abegikorra inondik ere. Maite dute Jimenezen berba argia, Epalzaren egoten jakitea, Bordaren exotismoa. Eta obraz?

Konponbidea, bistan da, Idazleen Elkartea eta bateko eta besteko administrazioen arteko lankidetzatik etorriko da, nonbaitetik etortzekotan. Bertako idazleen lanak itzultzen dituzten proiektuak laguntzea, esate baterako Italian mar-txan aspaldi jarri zen formula da. Erantzunak ez gaitu ezus-tean harrapatuko. Untziak ezin gaitzake gehiago hondora.

Nik neuk ez dut, alde honetatik, gauzak hobetzeko es-perantzarako arrazoirik ikusten. Joxerra Gartziak *Hitzetik Hortzera* zuzentzen zuen garaian, gogoan dut Euskal Idaz-leen Elkartetik literaturaren inguruko programa labur bat burutu zezaten (TFko *Apostrophe* zebilen ororen ahotan) ETBra egindako eskaerek izan zuten erantzuna. Idazleak ez baitziren, idazleak ez baitira, bertsolarien itzalen besteko. Euri asko ekarri du harrazkero, eta euskal literaturak erdie-tsi du, jakineko batzuen lanari esker, orduan makalago zuen izena. Aitzitik, gauzak ez dira arean kanbiatu. Azke-nean, Donostia Herri Irratira jo behar izan da *Komatxo ar-tean* atera dadin.

Udaberri honetan, bere azken eleberria zela eta, tolo-sar bati eginiko elkarrizketa irakurtzeko parada izan dut *Argia* astekarian. Gauza interesgarri asko irakurtzen zaizkio Joxemari Iturraldei bertan. Konparazio batera, kritika ezak ematen dio bide gure produktuen normaltasun faltaz ohartarazi eta harrika ematen hasteko:

Zer tresna dago baina kritikarako Euskal Herrian? Non azaltzen dira gauzak? Egunkarietan, eta normalean korri-ka eta presaka eginiko aipamenak izaten dira. Aldizkari espezializatuak, kultura programak... Bakarra ere ez dago. (...) ETBn esate baterako, ez dago kultur saio bat. Lotsa-garria da. Eta deitzen dizutenean ere... Ni bizpahiru aldiz joan naiz magazine horietako batera, eta horrelakoetan oso barregarri sentitzen duzu zure burua.

Zeren keza du Iturraldei? Bost hankako bildotsaren ondoan atera dutela? «Egin lan eskasa aintzakotzat hartu

eta gainera, betegarri dela-eta kexu den idazle triste bat!» esanen zaigu. «Hi bezalako milaka ditiagu ate joka magazine horietan parte hartzeko!» mehatxatuko dute ezaguna egiten zaigun diskurtsoarekin. Jimu Iturraldereen etsiak jakin beharko luke, neoliberalismoak ez du literaturarik irakurtzen.

«Hizkera gordinegia darabilek», esanen didazue. Gordinegia... Aurtengo urrian urteak hogeita hamabost Arestik *Harri eta Herri*-rekin Orixeren omenez Tolosan antolatuturiko poesia lehiaketan irabazi zuela. Zer esanen zuen Bilboko petralak kultura saioak desagertu (zein urrun geratu den *Fahrenheit!*) eta goiz eta arratseko kirol saioak eta Espainiako markes, enpresari, farandulero merke eta futbolista buztanikeren ohe aferak mintzagai dituen programak Basurtoko emakume potrodunak baino errazago ugaltzen ikusita? Zer aipatu kultur politika hau astindu baina euskaraz sortutako kultura oro orrietarik ostikoka ateratzen dituen *herri proiektuei* buruz? Egia da, dagoeneko ez gara haserretzen. Haserre bizi gara. Hizkera gordinegia...

Neoliberalismoak literaturan sinesten duela, eskier naiz. Berriki izan dugu literaturak baduela funtzio dekoratibo garbirik ikusteko parada. Neoliberalismo ekonomikoaren defentsore amorratua bilakatua zen Octavio Paz idazle mexikarra hil zelarik, patetikoa gertatzen zen Espainiako Gobernuburua den Jose Maria Aznar «gazteleraz ondoenetako idatzi duen poetaz» entzutea. Gero Lorca errezitatuko du. Ez da oraingo kontua, politikak beti behar izan du kulto agertu. Hala agintzen du gestorearen estetikak. Neoliberalismoak hain maite duen kopuruz hitz egiten hasita, Lizardik eta Lauaxetak, alderdiko idazle organiko izanik (eta batzokietan nahitaez erosi beharreko, pentsatzen dut) nekez saldu zituzten hirurehun aletik gora. Anartean, bost mila erosletik gora izan zituen garai beretsuan Joxe Zubimendiren *Aberri-Oyuak*-ek. Kaleak eta ikastetxeak bataiatzeko ez bada ere, nori atera zaio zukurik gehien? Hala da; kultura halabeharrez jasaten duen ideologia bat da saiatzen ari dena.

Kontua da neoliberalismoari, bere horretan, gaitz zaiola garai batean heltzeko zegoen normaltasun baten kariatz ja-

rri ziren hainbat zedarrri mugitzea. Oraingoz, zer, beren hizkuntzan eginda, inbertsio, kopuru eta emaitzei bagagozkio, irakurle gehiago ditu euskarazko buletin ofizialak Iturraldere obrak baino? Ez ditut Uzturrek gerra garaiko Jaurlaritzaren xedapen eta ebazpenei egin itzulpenak irakurri, baina utzidazue ezbaikor agertzen.

Ez dezala inork pentsa euskal artisten, idazleen, itzultzaileen, aktoreen, zuzendarien edota ekoizleen funtzionaritza eskatzen dudarik. Nik ez dut errukian oinarrituriko gizarte berririk eskatzen, ez dezala inork okerreko irizpiderik atera euskal kulturarentzat babesa galdegiten dudanean. Neoliberalismoak normaltasunaren izenean bazter uzten ari den kulturek ezin dutela lege horiekin normaltasunik iritsi esaten ari naiz. Gure iraganak iziotutako ilusioak ekartzen ditudanean gogora, gure ezintasun eta ezinen laudorioa egiten ari naiz. Esaten ari naiz euskaraz idaztea, euskaraz antzeztea, euskal film bat zuzentzea aukera politiko bat dela. Gimnasia ariketa legez irakurriko dugun buletina edota berdin kondematuko gaituzten juje euskaldunak eskatzea bezainbestekoa.

Frankismopeko pizkundean, 30ekoan bezalaxe (gazte-leraz idatziko duen Aitzol ez bezala, Lizardi eta Lauaxeta euskara galdutakoak ziren, kasualitatea) beren burua euskaraz kantatzera behartu zuten abeslari erdaldunek eukiko dute zer esan oraingo euskal musikariak, askatasun osoz, tantaka hasieran, gero eta jario handiagoan orain, erdaraz kantatzen entzunda. Euskal Aktoreen Batasuneko idazkari nagusi den Kike Diaz de Radak duela hamar urte baino okerrago egon daitezkeela dio. Ez aktoreek bakarrik, denbora gutxian, denok egin dugu gibelera hemen. Kultur ekoizpenen aurrean genuen kultura oso bat da lurmendu zaiguna.

Polita da ikustea gure inguruko kultura handiek antzerako argudioak darabiltzatela, esate baterako, beren zinea *globalizazioaren* atzaparretatik *babesteko*. Denontzat tokirik ez dagoenean kultura txikien *luxua* da irabazi beharrekoa lurra. Azken batean, lur kontua ere bada eta. Euskalduna, espainiarra, hispaniar mundua... (Interesgarria oso Krens-en ikuspen geopolitikoa). Horregatik esaten di-

gute mestizoa eta modernoa den euskal kulturarentzat babesa galdegiten dugunean merkatuaren legera ateratzeko, aterako dela azalera igeri baldin badaki. Tiburoiak xaxatzen dituzten bitartean, geu gara askorik ezinen dugula iraun ohartzeko lehenak. Ahmed-ena bezalaxe, denboraren kontrako borroka da gurea.

Hala da, eta ezagun dugu. Desagertutako hizkuntza batean mintzatzera gaude behartuta: *normalizazioa, lurraldetasuna, sustengua, babesa...* eta zinez, ez da erraza zer nahi dugun azaltzea beti tentagarri zaigun biktimismo merkean erori gabe. Eta baldintza hauetan, —bada berba itsusiagorik ere: *prekariatatea*— gaitz da normaltasunaren antioinetan lanean ari denari kritika egitea. Alferrik eginen dugu hizkuntza normal bizi dugula jokatzera. Gainditu gabeko hiztegi oso bat dugu betetzeko ezinaren estalgarri.

«Antigoaleko hitzak dira» gogoraraziko zaigu. Eta arrazoi dute, nekagarriak gara. Zertarako azalduko dugu behin eta berriro gure hurrek, lehen Lopez Mendizabalek gerraurrean kalean jarri zituen *Xabiartxo*, *Umearen laguna* edo *Martin Txilibitu* bezalaxe behar dituztela dagoeneko tiburoiek irentsi dituzten *Xirrixta* eta *Kometa*, akigarria dela *Ipurbeltz*-en edo *Kili-Kili*-ren defentsan atera behar izatea euskarazko ekoizpen oro susmagarri zaion politiko gero eta oldarkorragoaren aurrean. Zer egin haur aldizkarigintza bera kriminalizaturik bada. Arean, zaila da zinez euskaraz buruturiko obren gaineko *jazarpen politikoa* bezalako hitzak plazara ateratzea XXI. mendeko atariko egunerokotasunera (Zarraoa jarri behar izatea Lazkao-Txikiren abokatu!). Zaila da. Eta onartezin geure ezinaren estalgarri huts baldin badira.

Eta ni Jimeno Juriorekin nago: babesa baino ez dut galdegiten Uhainen etorkizunarentzat. ♣

Koherentziaz

*

PELLO ESNAL

*

euskararen egoeraren diagnosia egiteko eskatu didate. Ahalik eta argien egin dezadala, baina horretan gelditu gabe. Hau da, osabideak ere proposatzeko. Alegia, askotan entzuten ditugula kexuak eta betilunen mezuak: ez dela hain euskara ona erabiltzen bazterretan, euskararen munduan gauzak gero eta okerrago doazela, eta abar, eta abar. Ea zein den nire iritzia. Eta ez ahazteko irtenbideez. Horrela eskatu didate, eta horretan saiatuko naiz lantxo honetan.

Hasi aurretik, ordea, ohar batzuk egin nahi ditut, lantxo zedarritu eta neure egitekoa kokatzeko.

- Lehenik eta behin, euskararen corpusaren eremuan arituko naiz soil-soilik, statusarena alde batera utzirik. Nahiz eta jakin bi eremuak elkarrekin estu-estu lotuta daudela, batera mugatuko gara; hemen behintzat. Bestela esanda, kalitatea izango dugu hizpide, eta ez kantitatea.

- Euskararen corpusaren eremuan ere, gai asko jorra ditzakegu. Baina horietatik ere bakarra landuko dugu.

- Askotan, gai bakarrera mugatzeak baditu bere arriskuak: horretan itsutzea. Beste gairik edo ikuspuntutik ez balego bezala jokatzea, alegia. Edo giltzarria, giltza eta gakoak gai horretan eta horretan soilik dagoela sinestea eta sinestaraztea. Ahaleginak egingo ditut sare horietan ez erortzen eta ez erorrarazten.

▮ Pello Esnal idazlea eta euskara irakaslea da. Besteak beste, *Idazkera-liburua*-ren egilea da, J. R. Zubimendirekin batera.

- Beste arrisku bat ere saihestu nahi nuke datozen le-
rroetan: gaiaren alderdi ilunean geratzea. Ahaleginduko
naiz argiuneak ere aipatzen eta gorapaitzen.

- Ahalik eta erarik didaktikoenean jardungo dut, ur
arreetan sartu gabe eta adibideak ere erabiliz. Asmatuko
ahal dut, hala ere, azalean ez geratzen.

- Bi puntutan banatu dut lana: lehenengoan, arazoa
zehazten eta gaitza diagnostikatzen saiatu naiz; eta biga-
rrenean, berriz, irtenbidea proposatzen.

- Ez da nire asmoa, inola ere, inor mintzea. Bai, or-
dea, minaren iturria erakustea. Asmatuko ahal dut horre-
tan ere: inor mindu gabe, gaitza non dagoen esaten eta
sendabidea proposatzen.

- Dena den, azkarregi eta arinegi jardun izanaren sen-
timendua geratu zait azkenean, lana idatzi eta irakurrita
gero. Asmatuko ahal duzu, irakurle, hitz erdika esan eta zi-
rriborratu dudana behar bezala ulertu eta osatzen!

Eta, besterik gabe, egin dezagun aurrera.

Euskaraz irakurtzeko zailtasuna

Ahalegin handiak egin dira eta egiten ari dira euska-
raren munduan, nola corpusaren eremuan hala statusare-
nean ere. Hori ez dago ukatzerik eta begien bistakoak dira
lorpenak ere. Baina ez da hau, noski, banan-banan zerren-
datzen eta baloratzen hasteko tokia. Lorpenak eskuera
ditugu. Eta goza ditzagun merezi duten moduan, ilungu-
neetan sartu baino lehen.

Galdera nagusia

Ilunguneetan sartzen, galdera nagusi batekin hasiko
gara: zer dela eta kostatzen zaigu horrenbeste euskaraz ira-
kurtzea? Horixe da galdera nagusia eta beste asko bil ditza-
ke bere baitan. Azal ditzadan bakarren batzuk:

- Zergatik ez ditugu euskal testuak erdarazkoak bezain
erraz ulertzen, nahiz eta edukiz zailtasun-maila berekoak
izan?

- Zergatik, askotan, bizpahiru aldiz irakurri behar izaten dugu euskarazko testu-zati bat: lehenengoan, nola irakurri behar dugun jabetzeko (pausaldiak non egin; zer doinuz irakurri; zer-nolako esaldia den: baldintzazkoa, kausala, denborazkoa edo dena delakoa); eta bigarren edo hirugarrenean, behar bezala irakurri eta mezua geureganatzeko?

- Zergatik, behin baino gehiagotan, erdarara itzuli behar izaten dugu euskal testua, zenbait korapilo askatu eta edukiaz jabetzeko?

- Zergatik harritzen gara, gehiegitan, euskal testu bat erraz irakurtzen dugunean?

- Zergatik, idatzi bera erdaraz eta euskaraz dagoenean, erdarazkora jotzen dugu ia beti?

Antzeko galdera gehiago egin ditzakegu. Eta eginda-koak gehixeago xehatu eta zehaztu ere bai, noski. Baina arazoa zein den adieraztea beste asmorik ez dut oraingoz: zergatik kostatzen zaigun horrenbeste, euskaldun ikasi eta alfabetatuoi ere, euskaraz irakurtzea.

Galdera nagusia horixe da. Eta erraz eman ditzakegu zenbait erantzun. Besteak beste, honako bi hauek:

- Euskara oraindik normalizatu (statusaren aldetik) eta erabat arautu gabe (corpusaren aldetik) dagoelako.

- Erdaraz eskolatuak izan garelako, eta erdaraz irakurtzen ohituagoak gaudelako.

Erantzun hauek ere gehixeago xehatu eta zehaztu beharko genituzke. Eta ugaldue ere bai, noski. Baina, nahiz eta aurreko horiek ere garrantzi handikoak izan, bestelako erantzunak hartu nahi ditugu hemen aintzat. Esate baterako, era honetako arrazoiak azaltzen dituztenak:

- Idazleak erdaraz pentsatu duelako euskaraz idaztean.

- Euskal testuak itzulpen desegokiak direlako.

- Testuak desegoki idatzita daudelako.

Bai. Gogokoagoak ditut azken arrazoi hauek; izan ere, irakurtzeko zailtasuna idazleari eta, azken batean, testuari egozten diote; eta ez, aurrekoek bezala, euskarari edo irakurleari. Hain zuzen, lehenengo alderdi horiek landu nahi ditugu datozen lerroetan.

«Bera eroriko dek: ez akiok bultza»

Bidea urratzen jarraitzeko, ondo etorriko zaigu adibide bat; batez ere, arreta zertan ipiniko ez dugun adierazteko. Idatzia hain da nabarmena! Sondikako aireportuan aurkitu genuen, *Haizea* izeneko aldizkari ofizial eta elebidunean («Bilboko Aireportuaren aldizkari informatiboa» dio alde batean eta «Boletín informativo del Aeropuerto de Bilbao» bestean, nahiz eta izenburua alde bietan bera eta euskalduna izan: *Haizea*). Hona hemen, hitzez hitz, zer dioen euskaraz lehenengo orrialdean, aldizkariaren buru-buruan, 1998ko otsaileko alean:

50. Urteurrena: mende Erdiko eskala

Irailaren igande bat izan zen, irailaren erdialdekoa. Beste garai batzu ziren, beste ohitura, beste hegazkin eta bizitza ikusteko beste modu bat. 1948ko irailaren ardi aldean [sic], lehenbiziko merkatal hegazkina, lehenengo bidaiariak eta lehenengo tripulazioa heltzen ziren. Hainbat urte pasa izan arren, aintzindari haietariko askok urteak «hegaz» pasa izan direlaren sentsazioa daukate. Aintzina-ko lehen argazki haiek begiratzerakoan, hegazkintzaren eta Bilboko Aireportuaren pareko bilakera nabaria da. Sondikatik pasa izan diren milioi eta milioi bidaiaritari-ko bakoitzak historio desberdin bat kontatu ahal izango luke, datu eta anekdotaz beteriko historia, hasiera eta amaiera lukeen historia, edo hobe esanda, irtengunea eta helgunea lituzkeena.

Prometigarri den etorkizun bati aurre eginez, eta zenbait ikasgai egitekoak daudelaren jakinaren gain, Bilboko Aireportuak, hamabost urteko hauek ondare bat direla jakiteaz gain, hegazkina garraio bezala erabiltzen dutenei zerbitzu hobea eskaintzeko, egin beharreko proiektu eta errealitate berriak aieratu daitezten, abiapuntu bezala ere ikusten ditu.

Irailaren igande bat izan zen, irailaren erdialdekoa. Mahats biltzearen eta ikastolara itzuleraren hila. Arrakastarengatik topa egin dezagun, eta aireportu bati, edozein aireportuari, gure Aireportuari, lizentziatura batean zehar sortzen zaizkion ikasgaiak gaintitzea espero dezagun.

Idatzia ulergaitza da: bateko hutsa, besteko akatsa; hemengo okerra, hango... Ezin irakur daiteke. Ez da euskara! Eta zertaz ari den ere jabetzekotan, derrigor jo behar dugu jatorrizko testura. Hona hemen, erdara dotorexeagoan:

Cincuenta aniversario: una escala de medio siglo

Fue un domingo de setiembre, de mediados de setiembre. Eran otros tiempos, otras costumbres, otros aviones y otra forma de ver la vida. A mediados de setiembre del 48 llegaba el primer avión comercial, los primeros pasajeros, la primera tripulación. Mucho ha llovido desde entonces pero muchos de aquellos pioneros tienen la sensación de que los años han pasado «volando». Al contemplar aquellas primeras fotografías se aprecia la evolución de la aviación, acorde y siempre en paralelo, con la transformación del Aeropuerto de Bilbao. Cada pasajero de los millones que han pasado por Sondika, podría escribir una historia distinta, plagada de anécdotas y datos, una historia con principio y fin, o mejor, con origen y destino.

Afrontando un futuro prometedor, y siendo conscientes de que aún quedan asignaturas pendientes, el Aeropuerto de Bilbao contempla el año en curso sabiendo que esos diez lustros son un patrimonio, pero al mismo tiempo la plataforma desde donde deben despegar nuevos proyectos, nuevas realidades, para un mejor servicio a quienes utilizan el avión como medio de transporte.

Fue un domingo de setiembre, de mediados de setiembre. El mes de la vendimia y de la vuelta al colegio. Brindemos por el éxito y confiemos en conseguir aprobar todas las asignaturas que a un aeropuerto, a nuestro Aeropuerto, se le plantean a lo largo de una licenciatura.

Orain bai! Orain badakigu zertaz diharduen artilluak. Baita zer diren ere, zehatz-mehatz, goragoko zenbait bitxikeria ulergaitz: *ikasgai egitekoak* (*asignaturas pendientes*), *hamabost urteko hauek* (*esos diez lustros*; *seguenienik*, *hamar bost urteko hauek* jarriko zuen, noski, lehenengo itzultzaileak lehenengo itzulpenean; eta gero, beste eskuren batek, gauzak txukuntze aldera *hamabost urteko hauek* ipini), eta abar.

Baina ez. Ez dugu horrelako testuez jardungo. Ez da hori lantxo honetako gaia. Hemen ez diegu erreparatuko, gehiago, gutxieneko arauak betetzen ez dituzten idatzi sasi-euskaldunei. Horiek, berez erortzen dira; edo hala erori beharko lukete behintzat: inork bultza gabe, «Aizeak bidali du andikan onuntza» haren konpasean.

Zuzentasuna nahikoa ez denean

Hemen, euskara zuzena eta aldi berean euskara ulergaitza duten testuek kezkatzen gaituzte: gutxieneko arauak bete bai baina, hala ere, nekez ulertzen diren horiek. Izan ere, horrelakoak dexentetan kaleratzen zaizkigu oraindik ere zoritxarrez, nahiz eta gero eta ahalegin handiagoa sumatu idazle kezkatu eta saiatuen lanetan.

Aukeratu ere, horrelako hamaika aukera ditzakegu adibide moduan. Besteak beste, eskueran ditugu, esaterako, egunkarietan euskaraz eta gaztelaniaz azaltzen diren udaletxeetako iragarki asko. Eskerrak bi hizkuntzatan argitaratzen diren! Baina, ez. Hauek beste baterako utzita (hain dira nabarmenak, nahiz eta gehienak zuzenak eta gramatikalak izan), pasarte askoz ere landuago eta egokiago bat bereizi dugu honako: Euskal Herriko gotzainen idatzi batekoa (1998ko garizumakoa). Honelaxe dio:

Behin betiko eta egiazko izango dela espero dugun bizi betera begira jartzen gara, bihotza zabal-zabalik, piztuerako Pazkoa ospatzean. Jainkoaren neurrigabeko maitasuna aitortzen dugu, Berekin bat egin nahi baikaitu bere bizitza espiritualean eta betiereko ospean. Mundu honetako gauza guztiak baino gorago eta garrantzitsuago sentitzen gara. Munduko gauzak zuhurtasunez erabiltzeko askatasuna berreskuratzen dugu, ezereen eta inoren esklabo izan gabe. Lagun hurkoari bizitzen laguntzeko dohaina hartzen dugu, denen elkartasuna aurrez gozatu.

Euskara zuzenagorik! Euskara gozoagorik! Baina, hala ere, ulergaitza egiten zaigu pasarte. Behin eta berriz irakurri behar dugu, arreta handiz irakurri ere, behar bezala ulertu nahi izanez gero. Are gehiago: erdarazkoaren pre-

mia sumatzen dugu. Ea gauzak argitzen eta ulertzen laguntzen digun. Eta erdarazkora jo dugu. Hona hemen:

Celebrar la Pascua de la resurrección es mirar con el corazón abierto de par en par a la vida eterna esperada como la vida definitiva y verdadera. Es reconocer el amor inmenso de Dios que nos asocia a su vida espiritual y a su gloria eterna. Es sentirse mayor y más importante que todas las cosas de este mundo. Es recuperar la libertad para usar de todo lo que hay en el mundo con sabiduría, sin ser esclavo de nada ni de nadie. Es recibir el don de ayudar a vivir a los demás en el gozo anticipado de la comunión universal.

Eta berriro ere, lehengora goaz. «Orain bai», esaten dugu geure artean, irakurri orduko. «Orain gauzak askoz ere argiago daude. Alde ederra, alde ederra dagoenez!». Baina... non dago alde hori? Zergatik da euskarazko pasartea astuna eta iluna, erdarazkoaren aldean? Ea erantzuten asmatzen dugun; hortxe baitago idatzi ulergaitz askoren koxka.

Bai. Merezi du bi pasarteen arteko aldeak atzematen saiatzea. Azterketa honek lagun diezaguke gakoa aurkitzen: zergatik den pasarte bat argiagoa eta ulergarriagoa bestea baino. Oraingoz, gera gaitezen bi puntutan.

- Lehenik eta behin, erdarazkoak hasiera-hasieran du (mintza)gaia: *Celebrar la Pascua de la resurrección*. Hasiera-hasieratik dakigu zertaz arituko den ondoren datorrena. Bideratuta dugu lehenengo esaldiaren irakurketa, eta ondorengo esaldiena eta parrafo osoarena ere.

Euskarazkoan, berriz, galduta dago (mintza)gaia, lehenengo esaldiaren amaieran: *piztuerako Pazkoa ospatzean*. Eta irakurtzen ari dela, galdu egiten da irakurlea ere. Eta bere gisa aurkitu beharko du mintzagaia. Bestela, ez du pasartea ulertuko.

- Erdarazkoan, behin mintzagaia egoki kokatu ondoren, banan-banan datozkigu berari buruz diharduten esaldiak, es aditzaren ondoren, hurrenkera egoki-egokian: (*Celebrar la Pascua de la resurrección*) es mirar... Es reconocer... Es sentirse... Es recuperar... Es recibir... Aditz hauek, gainera, esaldiaren hasiera-hasieran datoz.

Euskarazkoan, berriz, galdua segitzen du irakurleak. Ezinbestean. Hona hemen berriro ere pasarteak, mintzagaia eta erdal aditz horien ordainak azpimarratuta:

Behin betiko eta egiazko izango dela espero dugun bizi betera begira *jartzen gara*, bihotza zabal-zabalik, *piztuera -ko Pazkoa ospatzean*. Jainkoaren neurrigabeko maitasuna *aitortzen dugu*, Berekin bat egin nahi baikaitu bere bizitza espiritualean eta betiereko ospean. Mundu honetako gauza guztiak baino gorago eta garrantzitsuago *sentitzen gara*. Munduko gauzak zuhurtasunez erabiltzeko askatasuna *berreskuratzen dugu*, ezeren eta inoren esklabo izan gabe. Lagun hurkoari bizitzen laguntzeko dohaina *hartzen dugu*, denen elkartasuna aurrez gozatuz.

Hasteko, lehenengo esaldian, mintzagaiaren aurretik doa horri buruz esaten dena. Gero, ondorengo esaldiak elkarrekin lotu gabe datoz, eta aditza atzera samar dutela...

Gehiago ere segi dezakegu bi testuen arteko aldeak nabarmentzen. Baina nahikoa dugu. Ikusia baitugu non dagoen bien arteko alde nagusia: testualtasunean. Erdarazkoa testu dugu: testu lotua, ondo egituratua, pieza batekoa; hitz batean, testu koherentea. Euskarazkoa, aldiz, ez da horren testu: ez dago horren lotua eta egituratua, ez da hain pieza batekoa; hitz batean, ez da testu koherentea.

Askotan, testua koherentexeago bihurtzeko, nahikoak izaten dira pare bat ukitu. Gabezia non dagoen konturatzeari aski izaten da sarritan. Esaterako, egin dezagun proba txiki bat aurreko pasartearekin. Hona hemen, mintzagaia hasiera-hasieran ipini eta esaldiak *eta* lokailuz lotuta.

Piztuerako Pazkoa ospatzean, begira jartzen gara, bihotza zabal-zabalik, behin betiko eta egiazko izango dela espero dugun bizi betera. Eta Jainkoaren neurrigabeko maitasuna aitortzen dugu, Berekin bat egin nahi baikaitu bere bizitza espiritualean eta betiereko ospean. Eta mundu honetako gauza guztiak baino gorago eta garrantzitsuago sentitzen gara. Eta munduko gauzak zuhurtasunez erabiltzeko askatasuna berreskuratzen dugu, ezeren eta inoren esklabo izan gabe. Eta lagun hurkoari bizitzen laguntzeko dohaina hartzen dugu, denen elkartasuna aurrez gozatuz.

Ukitu gehiago ere egin beharko genizkiokeela? Konforme. Baina bere horretan utziko dugu hemen, beste idatzi ulergaitzago batera pasatzeko. Hau fotokopiatuta eskuratu nuen, «Matematika I» izenburuean, eta jatorrizko erdal testuarekin batera (gaitz erdi!). Dirudienez, eskolako testu-liburu baten sarrera da. Eta hona, lehenengo parrafoa aldatuko dugu.

Arlo desberdinetan elkartutako baina elkarren artean zerikusi handia duten ezagueren multzoa da Matematika. Egin zeneko prozesu historikoa errepatatuz gero, zenbait problema ebatzi beharrak piskanaka-piskanaka jakintzagai horren edukiak zabaltzea ahalbidetu duela ikus dezakegu. Behar hori gero eta handiagoa da gure egunotan, beraz, gero eta gehiago garatzea eta erabiltzea dakar ondorioztat, eta noski, ikasi beharra ere bai, bakoitzaren beharrianei jarraiki. Horregatik guztiagatik du matematikak, bada, izaera ireki eta dinamikoa, eure bilakera erraztuz.

Gaiak gai, gotzainen pasartea baino ilunagoa dugu, nahiz eta hau ere zuzena eta gramatikala izan. Horregatik, jatorrizkora jo beharko dugu berriro, gauzak argitu nahi izanez gero, nahiz eta erdarazko honek ere bere gabeziak dituen (berau ere itzulpena ote?; dena dela, eskuratu bezala-bezalaxe doa ondoren). Ez ahal ziren horrela argitaratuko, baldinbaitere!

Las matemáticas constituyen un conjunto de conocimientos, agrupados en varias áreas pero, ampliamente interrelacionados. Un repaso de su proceso histórico de construcción nos señala como, la necesidad de resolver determinados problemas relacionados con otras ciencias, ha ido posibilitando la ampliación de sus contenidos. Esta situación se presenta con mayor intensidad en nuestros días, en relación con el desarrollo científico y tecnológico, lo que implica un aumento de su desarrollo y su campo de aplicación y, consiguientemente, la conveniencia de su aprendizaje, conforme a las necesidades propias de cada persona. Es, por todo esto, por lo que presentan un carácter abierto y dinámico, favoreciendo su evolución.

Gauzak argixeago ikusten ditugu orain. Baita euskal pasartearen gaitz nagusia non dagoen ere: berriro, kohe-

rentziarik ezean! Baina oraingoan ez ditugu bi pasarteak alderatuko; besteak beste, oso luze joko ligukeelako.

Inkoherentzia testuala: zabaldua dagoen gaitza

Idazlan askotan topo egiten dugu inkoherentzia testualarekin. Batez ere, itzulpenetan. Eta ez da harritzekoa. Lan handia eskatzen baitu itzulpenak, joskera ezberdinak dituzten bi hizkuntzaren artean; besteak beste, itzuli eta moldatu eta egokitu egin behar baitira koherentzi baliabi-deak ere, itzulpena jatorrizkoa bezain koherente izan dadin. Baina, itzulpenetan ez ezik, jatorriz euskaraz egindako idazlanetan ere, gehiegitan aurkitzen ditugu koherentzia gutxiko testuak; besteak beste, hauek ere itzulpenak izaten direlako behin baino gehiagotan: lehenik erdaraz pentsatuak (idatziak buruan) eta ondoren euskaraz idatziak (paperean). Eta nekez irakurtzen ditugu. Azken batean, irakurleok ordenatu, lotu, egituratu eta itxuratu behar izaten baititugu, nola edo hala, idazleak ordenatu, lotu, egituratu eta itxuratu gabe utzitakoak. Eta nekatu eta gogaitu egiten gara. Eta, azkenean, utzi egin behar izaten ditugu testuak eta liburu osoak. Zenbat horrelako liburu ote dauzkagu geure etxeetako apaletan?

Horra hor gaitza, euskal testuetan zabaldu samarra dagoena. Horrexegatik ditugu idazlan asko irakurgaitz. Are gehiago: nire ustez, inkoherentzia testuala da euskal testu askoren gaitz nagusia.

Beraz, erantzun diogu hasierako galdera nagusiari: zergatik kostatzen zaigun horrenbeste euskaraz irakurtzea. Baina bidearen erdia besterik ez dugu egin. Beste erdia geratzen zaigu egiteko: konponbidea jartzea. Horrexetaz jardungo dugu ondoren. Dena den, egina dugu gauzarik zailena: gaitza atzematea. Nahiz eta, agian, oraindik okerrena geratzen zaigun egiteko.

O

sabidea: koherentzia testuala

Arazoa erraza balitz, konponduta legoke honezkero. Baita adar bakarreko zuhaitz gaiztoa balitz ere. Baina adar

asko ditu arazoak, eta handik eta hemendik bere onera ekarri beharrekoak. Saia gaitzen.

Hasteko, gaitzaren jatorrira joko dugu: gure inkoherentzia testualak non dituen erroak ikustera. Gero, termino eta kontzeptu batzuk argitzen ahaleginduko gara. Eta ondoren ekingo diogu irtenbidea aurkitzeari. Bai baitu irtenbidea! Horretan ari baikara!

Gaitzaren jatorria

Inkoherentzia testualak, batez ere, bi gabeziatan ditu sustraiak: euskal prosaren gordintasunean eta hizkuntza ulertzeko uste oker batean. Ikus ditzagun biak, oso gainetik bada ere.

Askotan esan izan du Luis Villasantek, eta berriro ere bere hitzez baliatu beharrean gara:

Behin baino gehiagotan esan dut prosa egiteko moldea oraindik normaldu gabe eta helgabe, adin batera heldu gabe dugula, alegia, eta ez idazle zahar batzuegan aski zoritua ageri ez delako —zoritua, idazle haiek Etzinalde osoan onartzen zen esaldiak muntatzeko moldea, egokitzapen batzuekin, onartu ez zutelako—. Baina, gure artean maiz gertatu diren iraultzekin, erregebide horretatik saihestu egin ginen gero.

(...) Hizkuntza idatziarena, oraintsu esan dugun bezala, ez da bere adin batera heldu oraindik, besteak beste, gure idazle zaharren tradizioa, gehiegizko purismo baten ondorioz, eten egin zelako.

(*Euskera* - XXXVI liburukia, 2.aldia, 607. or.)

Hortxe dugu euskaldunok gakorik handienetako bat: euskaraz idazteko molde zoriturik ezean («esaldiak muntatzeko moldea» dio Villasantek). Hortxe du euskarak gabeziarik larrienetako bat. Horrexegatik, errege-bide hori gabe, nekez idazten dugu askotan, testugintza-minetan, esaldiak lotu ezinean, bideak urratuz... Labur esanda, geuk eraman behar izaten dugu testua, testuak gu eraman beharrean.

Molderik gabe, asmatu egin behar izaten dugu. Eta asmatzean, askotan oharkabea, esaldiz esaldi jarduten du-

gu idazten, esaldiak elkarrekin nola lotu eta pieza osoa nola moldatu pentsatzen ibili gabe.

Jarduera motz horren atzean, uste oker bat egoten da gehienetan. Uste izan ohi dugu, izan ere, egoki idazteko nahikoa dela esaldi zuzenak idaztea. Esaldiak banan-banan zuzen idatziz gero, bete dugula baldintza nagusi eta bakarra. Baina hori ez da horrela, gotzainen idazkiaren itzulpenean argi asko ikusi dugun bezala.

Ez gara konturatzen, noski, esaldi bakoitza zuzena izatea ez dela nahikoa testua moldatzeko. Gramatikak ez du testugintza egokia bermatzen. Testuak nahitaezko baldintza du zuzentasuna, jakina; nahitaezkoa baina ez nahikoa, ordea. Zuzena ez ezik, koherentea ere izan behar du testuak. Bestela ez baita testu, nahiz eta gramatikaren arau guzti-guztiak bete eta erabat zuzen-zuzena izan.

Eta horrela, esaldi solteak sortzen ditu idazleak, baina ez testuak. Eta lan nekeza egin behar izaten du irakurleak, irakurritakoa ulertu nahi badu. Idazleak egin ez duen lana: hitz-kate eta esaldi solteak testu bihurtzea.

Komeni da hori argi uztea. Baita beste zenbait termino eta kontzeptu ere argitzea.

Terminoak eta kontzeptuak argitzen

Testu hitzaz gainera, behin eta berriro erabili dugu hemen *koherentzia (testuala)* terminoa ere. Eta, bestalde, euskararen kalitateaz ari garela, sarri izaten ditugu *egokitasuna* eta *euskara egokia* hizpide. Argi ditzagun termino horiek, eta beste zenbait termino eta kontzeptu.

Lehenik eta behin, ikus dezagun zer ulertzen dugun koherentzia testualaz. Izan ere, bi termino erabiltzen dira behin eta berriro testuaz eta testualitateaz hitz egitean: koherentzia eta kohesioa. Eta askotan ez da garbi azaltzen bakoitzak zer esan nahi duen. Guretzat, berdina dira kohesioa eta koherentzia testuala, eta hitz-ordena, barne-lotura, esaldien arteko lotura eta testuaren egitura adierazten dute. Gero, koherentzia testual horretaz gain, koherentzia kontestuala dago, eta testuak testuz kanpokoarekin duen lotura adierazten du. Dena dela, hemen, lantxo ho-

netan, koherentzia testualaz dihardugu soilik, eta *koherentzia* termino soila erabiltzean ere horretaz ari gara.

Egokitasuna, berriz, *zuzentasuna* baino kontzeptu zabalagoa da. Euskara egokiaz ari garenean, euskara zuzenaz ere ari gara, baina zuzentasunera mugatu gabe. Izan ere, egokitasunak hiru tasun hartzen ditu bere baitan: zuzentasuna, koherentzia eta pragmatikotasuna. Euskara egokia, beraz, euskara zuzena da (gramatikala: gramatikari *dagokiona*) eta euskara koherentea (testuala: testuari *dagokiona*) eta euskara pragmatikoa (testuinguruari *dagokiona*). Hiru baldintza horiek biltzen baititu *egoki* hitzak (horrexegatik doa etzanda *dagokiona* aditza). Azal ditzagun banan-banan.

- Euskara zuzena. Gramatikaren araberakoa da. Euskarak bereak dituen ezaugarrien eta bereizgarrien jabea. Euskarak bereak dituen arauak betetzen dituena. Horiek bete ezean, ez litzateke euskara izango.

(Hemen, beharrezkoa da ohar bat egitea: euskalkietan idatzitako testuak ere zuzenak dira, baldin eta euskararen legeak betetzen badituzte; nahiz eta zuzentasun hori hainbatetan ez den nahikoa: Euskaltzaindiak emandako arauak ere bete beharko baititugu idaztean).

- Euskara koherentea, berriz, testuala dugu. Alegia, testuak eskatzen dituen baldintzak betetzen dituena. Baldintza horiek koherentzian biltzen ditugu.

- Euskara pragmatikoa, testuinguruaren araberakoa dugu; eta testuingurua, hemen, era zabalean ulertzen dugu.

- Euskara egokia, azkenik, hiru baldintza horiek betetzen dituena izango dugu, lehen aurreratu dugunez: euskara zuzena, koherentea eta pragmatikoa. Bat ez ezik, hiru ezaugarriak izan beharko ditu euskara egokiak. Bestela esanda, gramatikari *dagokiona* izan beharko du, eta testuari *dagokiona* eta testuinguruari *dagokiona*.

Koherentzia

Hona iritsita, gera gaitezen pixka batean. Eta ikus dezagun orain arte egindako bidea eta osatu zertxobait koherentzia kontzeptua.

Bai. Idatzi baten aurrean, askotan esan izan dugu: «bai gauza samurra!»; edo «gustua ematen du irakurtzea». Alderantziz ere bai, zenbaitetan: «behin eta berriro irakurri behar da, zerbait ulertuko bada»; edo «ez dago segitzerik»...

Noizean behin, gainera, aurrerago ere joan nahi izaten dugu, eta galdezka hasten gatzazkio geure buruari: «nola lortzen ote du idazle honek horren samur, argi, dotore, sakon... idaztea?».

Galderak bi alderdi ditu: esanahiari edo mamiari dagokiona (*zer* esaten duen idatziak) eta formari edo azalari dagokiona (*nola* esaten duen). Bi alderdi horiek batera doaz, baina bakarka ere azter daitezke. Guk, hemen, bigarrenean ipini dugu arreta: zer baldintza betetzen ditu eta bete behar ditu idatzi on batek?

Urteak daramatzagu euskal gramatika lantzen eta euskara batua jorratzen. Eta aurrerapauso bikainak egin ditugu. Baina, hala ere, ohartuak gara dagoeneko: idatzi onaren giltza ez dago zuzentasunean; edo, egokiago esanda, zuzentasuna bera bakarrik ez da nahikoa.

Esaterako, idazlan bat egon daiteke euskara batuan idatzita, arau gramatikal guztiak beteaz; baina ez dugu onetsiko, beste zer hori izan ezean. Eta beste zer hori, agian, dena delako euskalkian idatzitako idazlan batean aurki dezakegu. Edo, alderantziz. Izan ere, kontua ez da, soilik, euskara batuan ala euskalkian idatzita egotea. Ez baita eta ez besteak bermatzen dute, besterik gabe, idazlan baten egokitasuna.

Jakina: ez gara zuzentasuna gaitzesten ari. Edozein euskal idazlanek zuzena izan behar du lehenengo eta behin: euskal gramatikaren arabera. Ez baita bestela euskara izango. Baina beste baldintza bat ere bete beharko du, baldin eta euskal idatzi izango bada: testuari dagokion baldintza. Hala, gramatikala izanik, euskara izango da; eta testuala ere izanik, euskal idatzi.

Hain zuzen ere, koherentzia testualari esker da idatzi bat testu. Koherentzia hori gabe, aldiz, hitz- eta esaldimultzo bat izango da edo informazio-nahasmendua, baina ez testu. Eta koherentzia horrek esanarazten digu, hain zu-

zen, «hau bai idatzi gozoa!» edo «hau bai idatzi ondo mol-datua»; hitz batean, «hau bai testua!». Izan ere, koherentzia testualak ematen dio idatzi bati gorputza eta osotasuna. Idatzi koherentea testu da, eta koherente ez dena, berriz, ez.

Puntu hau amaitzeko, ondo datorkigu Txinako esaera moduko zuhur-hitz hura gogoratzea: «Idazkia irakurri eta lehenengoan ulertu ez? Irakurle motza. Idazkia berriro irakurrita ere ezin ulertu? Irakurle motza ala idazle kaskarra. Idazkia hirutan irakurrita ere ulertezina bada, idazlea da motza eta kaskarra». Orain, berriz, beste era honetara ere eman dezakegu: «Idazkia irakurri eta lehenengoan ulertu ez? Irakurle motza. Idazkia berriro irakurrita ere ezin ulertu? Irakurle motza ala testu kaskarra. Idazkia hirutan irakurrita ere ulertezina bada, idazkia ez da testu».

Beraz, testuak moldatzea du idazleak eginkizun. Tradizioak gauzak erraztu eta bideratu ala ez, eta berari jarraiki ala ez. Hala, bitan bana ditzakegu idazkiak: koherenteak direnak eta ez direnak; hau da, testu direnak eta ez direnak. Eta lehenengoak irakurterrazak izango ditugu, eta bigarrenak ulergaitzak. Nahiz eta, hemen ere, gauzak ez diren beti erabat zuri edo erabat beltz.

Aurrerabidean

Gaitz askok gizakion buruan izaten dituzte sustraiak. Inkoherentzia testualak ere bai, neurri batean behintzat, ikusi dugunez. Beraz, buruko zenbait korapilo askatu beharko ditugu, gero eta koherentzia handiagoz eta gero eta argiago idatzi nahi badugu. Baina bidean ez goaz bakarrik eta ez gaude hutsetik hasi beharrean ere.

Gero eta gehiago hitz egiten da testualitateaz eta koherentzia testualaz, eta gero eta lan gehiago ari dira gai horretaz argitaratzen. Eta euskararentzat oso baliotsua izango zaigu, zalantzarik gabe, beste hizkuntzetan egiten ari dena. Izan ere, lehenago esan dugunez, hortxe dugu euskal idazleok gabeziarik larrienetako bat. Geuri dagokigu ekarpen horiek geureganatu eta idazterakoan erabiltzea.

Eta euskaraz ere ari gara gai horietaz argitaratzen. Azken urteotara mugatuz, hortxe ditugu bi tesi doktoral: Eusebio Osaren *Euskararen hitzordena zeregin komunikatiboa - ren arabera* (1989) eta Bittor Hildagoren *Hitz ordena* euskaraz (1994). Ezin ahaztu, bestalde, ia oraintsu plazaratutako Juan Garziaren *Joskera lantegi* liburu bikaina edo orain bost urte Joxe Ramon Zubimendik eta biok argitaratutako *Idazkera-liburua*. Hala ere, beste bi lan azpimarratu nahi ditut hemen, labur-labur bada ere, neure esperientzia aipatuz. Biak Euskaltzaindiaren Gramatika batzordeak moldatuak dira: lehenengoa, «Hitz ordena», 1987an kaleratua (*Euskal Gramatika Lehen Urratsak- I: eranskina*, 19-46. or.), eta bestea, lokailuez diharduen *Euskal Gramatika Lehen Urratsak III*, 1990ean eskuratu genuena. Eta biak izan ditut laguntza handiko, hain zuzen, beste horrenbeste sasi-muga gainditzen hasteko. Horrexegatik aipamen berezi hau.

Bi azken hauetako lehenengoari esker hasi nintzen bi joskera-mota bereizten eta jakinaren gainean lantzen: joskera sintaktikoa (subjektua, predikatua eta abarrak kontuan hartzen dituen) eta joskera tematikoa (mintzagaia, iruzkina, mintzagai anpatua eta iruzkin anpatua kontuan hartzen dituen). Orduz geroztik, bi joskera-maila horiek bereizi egiten ditut eta aintzat hartzen, lehen ez bezala. Gainera, esaldiaren esparrutik irtenda, esaldien arteko lotura tematikora ere jauzi egin nuen ondoren.

Lokailuei buruzko lanari esker ere jauzi bera egin nuen, baina maila sintaktikoan. Eta, orduz geroztik, lasaia-go idazten dut, informazio guztia esaldi trinko eta bakarrean estu-estu sartzen ibiltzeko premiarik gabe, eta beste la ikusten eta epaitzen ditut gainerakoen idazlanak ere.

Eta hala, pixkana-pixkana, koherentzia testualaren kontzientzia hartuz joan naiz, eta koherentzia testual horren arabera baloratuz euskal testuak, nola antzinakoak hala gaurkoak ere, herri-literaturakoak barne. Eta azken batean ohartu naiz non dagoen hainbat euskal testuren erraztasunaren nahiz zailtasunaren oinarria.

Ez dakit zer-nolako balioa izango duten nire aitormen hauek. Baina, praktikoa izateko hitza eman dudanez, ego-

ki iruditu zait hona ekartzea, nahiz eta teknikoegiak ere gerta daitezkeen.

Kontuak kontu, denbora luzea daramagu euskararen zuzentasunaz kezkatuta; eta hala jarraitu beharko dugu, arreta galdu gabe. Baina, horretaz gain, gero eta gehiago landu beharko dugu koherentzia testuala, euskaraz gehiago irakurtzea nahi badugu. Ez da nahikoa euskara zuzena zaindu eta argitaratzea. Euskarak koherentea (eta pragmatikoa) ere izan beharko du; hitz batean, euskara egokia. Baditugu ereduak, nahiz eta bestelakoak ere ez zaizkigun bazterretan falta, tamalez. Dena den, ari gara begiak zabalzen. Esanguratsua da, alde horretatik, oraindik orain (joan den maiatzaren 31ko *Egunkaria*-n) argitaratutako gutuna: Iñaki Seguroiak Ibon Sarasolari idatzi eta honek Baionan irakurri zuena, *Maiatz* aldizkariak antolatutako jardunaldietan. Ibonek, bere aldetik, tradizioarekiko etena aipatu eta honako hauek ere esan zituen, *Egunkaria*-k berak zekarrenez:

Euskara batua eta euskara txarra lotuegi ageri dira askotan. Euskara gaurkotu edo modernizatu nahirik, gaztele-ratu edo frantsesten da. Arazoa ez da euskara batua ala ez batua, baizik eta erdara ala ez erdara. Idatzi anitz espainolaren edo frantsesaren bitartez ulertzen da.

Lantxo honetan, horixe errepikatu dugu, baina gehixeago zehaztuz eta hiztegiaren arlora mugatu gabe (ar-lo horretan dihardu Sarasolak gehienbat). Izan ere, nire us-tez, arazoa ez da, soilik, euskara zuzena ala ez, baizik eta batez ere euskara koherentea ala ez; edo, zabalago hartuta, euskara egokia ala ez.

Ikuspegi horretatik, gainera, orain baino arreta handiagoa eskainiko diogu euskalkitan idatzitako hainbat eta hainbat pasarte eder bezain koherentereri. Zenbat testu bikain gutxietsi eta bota dugun zakarrontzira, ikuspegi motzak itsuturik!

Ez ahal gara beranduegi ibiliko! ♣

Subjektibotasunaren garrantzia euskararen biziraupenerako

*

J. R. ETXEBARRIA / J. M. ZALAKAIN

*

azken mendeetan eta gaur egun ere euskararen garapenerako dauden baldintza objektibo desegokien errealitatetik abiatuz, artikulu honetan subjektibotasun kolektiboak egoera iraultzeko eta biziraupena bermatzeko duen garrantzia azpimarratzen da. Beti ere euskaraz bizi direnen eta bizi nahi dutenen unibertsoaren eraikuntza helburu izanik, subjektibotasuna indartzearen garrantzia aztertzen da, seinalatuz ezen subjektibotasun pertsonal eta kolektibo hori deusezteko arrisku handienetakoa gaur egungo sistema ez-euskaldunean integratzean dagoela.

Pentsaketa-saio hau egitean, ez dugu inolako asmorik euskararen eta euskal kulturaren diagnostia egin eta etorkizunera begirako soluzio magikorik eskaintzeko. Bai ordea, atzera begirako gogoeta egitekoa, iraganari begirakoa, diagnosi zuzena egiteko metodo egokia horixe dela uste izanik, hain justu, etorkizunari begira ere euskaldun garen aldetik bizirik irauteko, esan nahi baita, euskara eta euskal kulturaren ikuspegitik bizirik eta orain baino sendoago irauteko.

Gaur egungo gizartean euskaraz bizitzeko baldintza objektiboak oso onak ez direla —oso txarrak direla ez esatearren— entzun izan dugu sarri, eta oraindik ere lelo hori egunero entzuten dugula esatera ausartuko ginateke.

▮ J. R. Etxebarria doktorea da Fisikan eta J. M. Zalakain doktorea Kazetaritzan.

Izan ere, seguruenik, argudio hori darabiltenek arrazoia dukete, edonork ikus baitezake euskaldunok talde minorizatua gabela, alegia, leku eta aukera askotan —gehiene-tan— minorian gaudela. Eta demokraziaren indarra kopuru-en handitasunean jartzen dutenek, arrazoi objektibo asko daukate, demokratikoki desagertzeko zorian gaudela esateko. Dena den, hori ez da nobedade berri-harrigarria, aspalditik datorkigun zama objektiboa baizik; eta horren erdian bizi izan gara mende luzeetan zehar, bereziki azken hiruzpalau mendeetan arrazoi objektibo horiek indarrez inposatu zaizkigularik, dela espainiar erresumaren batasunaren izenean, dela frantziar iraultzaren izenean.

Baldintza objektiboak aztertzeko gurariari —premiari?— ezetzik esan gabe, ez da hori bereziki izango artikulua honetako aztergaia. Datu objektiboak eta enpirikoak emateari uko egin gabe, beste aztergai bat izango dugu buruan, diagnosi osoagoa egiteko baliagarri suerta daitekeena, objektibitate horrek adinako garrantzia dukeena, euskararen eta euskal kulturaren *subjektibotasunarekin* loturikoa hain justu. Uste baitugu, baldintza objektiboek nekez azal dezaketela beren hutsean gaur egungo egoera, zeren, horientatik balitz, aspaldiko kontua bailirateke euskara eta euskal kultura, ondo hilda eta lurperatuta baileudeke, edo onenean, unibertitateetako ikergai eta museoetako erakusgai; esan nahi baita, gai hil, soil eta aseptiko, hori besterik ez.

Arestian argitaraturiko zenbait lanek asko argitu digute azken hiru-lau mendeetako euskararen baldintza objektiboen alde garrantzitsuenetako bat, alegia, administrazio publiko eta gobernuetatik euskarari eta euskal kulturari pairarazi zaizkion bizibaldintza —edo zehatzago esateko, hilibaldintza— objektiboena: legeak, dekretuak, agindu bereziak, irakaskuntza-planak... den-denak euskara desagertaraztera zuzendutakoak. Altxor ezin estimagarriagoak dira, besteren artean, azken urteotan Jimeno Juriok plazaturiko liburuak —bereziki Nafarroan euskarak izan duen galerari buruzkoa— eta oraintsu Joan Mari Torrealdaik kaleraturiko *El Libro Negro del Euskara* famatua. Horietan argi eta garbi ikus daiteke, mendeetan zehar euskara eta euskal

kulturaren aurka egindako eraso sistematiko etengabekoa, orain, kolpera gure begien aurrean jarritakoan eta bere osotasunean aztertzean, harritu egiten gaituena. Harritu egiten gaitu, baldintza objektiboen arabera benetako mirari modura agertzen digulako euskararen iraupena, ezinezkoa baitirudi, administrazioaren ahalegin sistematiko horien guztien erasopean egon ondoren oraindik ere bizirik irautea. Horixe da, hain zuzen ere, mirarietan sinesten ez dugunok gehien harritzen gaituena, eta biziraupenerako bestelako indar boteretsuak —boteretsuagoak ote?— ere egon behar dutela pentsatzera garamatzana. Horiexek dira bereziki ardura digutenak, eta horiexen bila abiatu gara. Indar horiek euskararen aldeko ekimen askoren atzetik sumatu izan ditugunak dira, gehienetan herri-mugimenduen itxura hartu dutenak, eta, laburbilduz, gure herriaren barneko *indar subjektiboak* direnak, baldintza objektiboetara aurre egin eta aldarazteko gai izan daitezkeenak. Horiei buruz arituko gara artikuluan zehar, subjektibotasunaren garrantzia behin eta berriro azpimarratuz, mugimendu horien guztien azpian eta abiapuntuan erabaki subjektiboa baitago, euskaldun bizitzeko asmoarena, *erabaki pertsonala izanik ere, nagusiki erabaki kolektiboa dena*. Kolektiboki euskaldun modura bizi nahi izate hori da ikastolen mugimenduen atzean egon zena eta oraintsuko euskararen unibertsoaren mugimenduen abiapuntuan egon dena.

Euskararen alde emandako pausoak

Euskara, dagoeneko, kilometro asko egina da azken hamarkadetan. Gaur egun duen egoerara iristeko, makina bat neke, lan, izerdi eta buruhauste emana da. *Aritu, ekin, ibili, korritu, saiatu, jo, eragin, bultzatu, saiatu, ahalegindu...* horiexek dira euskararen aditzak. Aditz aktiboak, subjektu ekintzailea eskatzen duten aditzak dira euskara dagoen tokira eramanez dutenak. Urtean zehar egiten diren ekimenen izenetan ederki asko mamiturik ageri da ahalegin horien guztien aktibotasun trebea: *kilometroak, ibilaldia, urratsak, oinez, korrika*. Ondo esanda daude, beraz, ongi egiten dena

azaltzeko, adierazkor eta esanguratsu. Gauzak berez ez direla egiten adierazteko asmatu hitzak, subjektu aktibo baten eragina erakusten dutenak, hain juxtu.

Alegia, norbaitek hamaika *pauso* eginak ditu euskarak gaur egun duen mailara ekartzeko, edo igotzeko, nahi baldin bada. Mendizalea da oso herri hau, igoera malkartsutan zaildua. Denak ez dira goi-mendietan ibiltzeko jaiok, baina oso gustukoa dute euskal herritarrek mendian jardutea: ibilian ibiliz askok pasean edo, arinetan batzuek, abiadura bizian beste batzuek. Gutxi batzuk *zortzimilako* tontorretara igotzeko abila dira; eskalatzeko ere, badaude batzuk. Arroketan eskalada librean saiatzeko gauza direnak ere badira zenbaitzuk, baita oxigenorik gabe ibiltzeko adina adore duenik ere. Kontua da ekitea, mugitzea, harantzago jotzea, bidea egitea: terreno lauagoan, zakarragoan, izoztuan, aldapatsuan; negua dela edo bestelako udaroren bat dela. Beti aitzina!

Euskara-alorrean gauza bera gertatzen ari dela esan genezake. Eta, jakina, euskara ez dago lehen zegoen tokian, *marka* asko hautsi dira egoera objektiboaren kontrako apustu bizian arituz. Errepaso txikia eginik panorama erabat aldatuta dago. Ez da, ez, orain dela hogeitau berrogei edo ehun urtekoa. Ibili da, saiatu da, lortu da, nahiz eta ez den betirako finkatu; besteak beste, hizkuntza bat finkatzeko, linguistikoak ez diren arazoak konpondu behar direlako, beherago erakutsiko dugunez.

Euskararen aldeko bizinahiak mendez mende egin duen aurrerakada —erresistentzia-ahalegin soiletan edo erasora paseaz eraikiz eta sortuz— hemen jasotzea ezinezkoa denez, ibilbide gatazkatsu horren zati bat hartuko dugu aztergai, hurbilen daukaguna hain zuzen ere. Beraz, azken menderdia mugatzat hartuz, trantsizioari pasabide modura begiratzuz, gaur egun euskarak duen egoera, euskara hutsezko ekoizpenei erreparatzuz, kontuan hartzekoa da: bagabiltza, bai horixe! Eta bakoitzak jakingo du ahalegin horretan zer dagokion berari, izerdi pats ikaragarri horretatik zenbat tanta ixuri diren norberaren soinetik. Gainbegirada xume bat eginik, badugu unibertitate atarirainoko euskarazko irakaskuntza (politiko malapartatu, guraso ar-

duragabeko eta irakasle interesatu askoren saio uztartuen erruz, bitan banaturikoa bada ere), badugu euskarazko egunkaria, lanaren lanaz, aurten inoiz baino kontu hobekak egin dituenak. Ia herri bakoitzak badu bere aldizkaritxoak, batzuetan idatzizko jardunari irratia eta telebista erantsiz, multimedia bihurtzerainoko emaitza lortu duena erarik harrigarrienean. Bestelako aldizkariei bagagozkie, ia denetarikoa daude, salbu *Marca*, *As* eta antzekoak gizonetxoen-tzat; *Hola* eta *Lecturas* eta gisakoak andrazkoentzat. Egoera kaskarrean egongo dira gehienak, ez dute behar beste baliabiderik edukiko ekoizpen beteagoa sortzeko, hiltorian egongo dira beste batzuk —umeentzakoak, adibidez—, baina hortxe ari dira eguneroko borrokan.

Ez dugu ahortzi behar, noski, telebista oso bat badugula, txoritxoaren telebista, irratia zenbait, herriaren lurralde osoa hartzeko lanak dituztenak bai eta instituzio autonomikoen esku izanik arazo ideologiko bat baino gehiago sortzen dituztenak, hori ere bai; baina ukan baditugu. Testugintza aurrera doa etengabe, sorkuntzan apalago baina itzulpengintzan nahikoa azkar. Idazle, argitaletxe eta oro har produkzio idatziaren lekuko, hortxe ditugu *Euskal idazleak, gaur* (1977) eta *Euskal kultura gaur* (1997). Horiei behatzea baino lan zuzenagorik ez dago idatzi idazten dugula —etengabe gainera— ikusteko, argitaratu ere bai argitaratzen dugula, holako jardunak dituen ajeak eta bost pairatuz, jakina, baina hazkunde jorian. Bertsotan zer esanik ez, belaunaldi batek besteari hartzen dio txanda eta ez dirudi agortzeko zorian dagoenik herri honek bertsotarako omen duen berezko etorria eta trebezia: paperbidezkoak, bat-batekoak, bertso-saio, bertso-afari eta bertso-txapelketa, trikiti-bertso eta beste anitz molde.

Hiztegi —euskaraz hutsez, gaztelera, ingeles, frantses eta bestelako zenbait hizkuntzen adieraz lagundurik—, entziklopedia —tomo bakarrean eta tomo-sortan eginak, gustuen arabera nahi adina—, kontsulta-liburu eta enparau frango baditugu, nahikoak ez, soberan ere ez. Enpresa bat baino gehiago ari da ekoizpen horretan buru-belarri sartuta, kompetentzia leial-desleial —auskalo— baten gurrupilean zoro-zoro eginda. Hizkuntzalari-andana badabil

euskararen inguruan egiten den produkzio, emaitza, erabilpen eta molde bakoitza lupaz begiratu, kontuak eskatu —batzuetan errukirik gabe larrutzeraino, elkarri mokoka ez gutxitan— eta proposamenak egiteko, oker dagoena zuzenarazteko.

Bere burua euskalduntzeko edota alfabetatzeko behar diren tresnak badira, borondate, denbora, premia, ahalegin eta gogoaren arabera aukeran, egunero-egunero, astean zenbaitetan, barnetegian ala ez, norbanakoaren egoeraren neurrira. Biblia gaurkotua ere badugu, berri-berria, katolikoaren monopolioa alde batera utziz kristauen elizen artean mamitua eta paratua, gure artean protestanterik ere badela frogatuz eta onetsiz. Itzultzaileak jo ta ke ari dira, klasikoak, modernoak eta aukerakoak euskarara bihurtuz, filosofia, psikologia, politika, soziologia, zuzenbidea etab., biblioteka dexente bat osatzeko lain. Lege-kontuetan diharduteenez, gero eta testu gehiago omen dituzte euskaraz beren jarduna taxuz eta artez burutzeko, gelditzen zaiena egin dutena baino mila bider gehiago izanik. Eta hola jakintza-aren eta bizitzaren beste zenbait esparrutan. Informatika-alarrean aterrunerik gabe sortu eta sortu ari diren aurrerakuntza ororen ispilu omen den internet, *e-mail* edo e-posta eta antzeko baliabideen gurdia ere harrapatu du euskarak eta, ikusten den arabera, ordenagailuen arteko korrespondentzia-trafikoa ugarituz doa tresna horietan jokatze-ko erabiltzaile-kopurua animatuz doan heinean. Administrazioarekin ekidin ezinezko harremanak euskaraz molda daitezke —ez beti, zoritxarrez, baina batzuetan aurpegi txar eta gogo epel guztien kontra, eta beste batzuetan, berriz, langile prestu eta prestatu bati esker—. Ogasun-zentruetan, udaletxe bakan batzuetan, kultur etxeetako funtzionario batzuekin edo zenbait ertzainekin —saiatuz gero— euskaraz hitz egiterik badago. Hor ere Udalerri euskaldunak ditugu eredu eta jarraibide.

Sortu bakarrik ez, lanari etekinik handiena ateratzeko azkenaldion egiten diren ahaleginak, berriz, ez dira makalak, koordinazioa areagotuz: EKB izan da orain arte, kultura mailan ari zirenak elkar lortzeko ekimenaren izen propioa; Unibertsoa eta horren kume Kontseilua da, gaur

egun, ekimen berritua, askoz landuago eta proiektzio aberatsagoa izan dezakeen ekimen sortu berria. Lanean eta ahaleginean dagoen konfidantzaren adierazle, *etorkizuna euskaraz datorrela* esanaz plazaratu berri zaizkigu bost lantalde (Ikastola, Egunkaria, Topagunea, AEK eta EHE). Unibertsitateari buruz, beherago hitz egingo dugu; esan dezagun, jadanik, hala ere, gezurra dirudien arren, azken erakunde hau besteak baino traketsago ari dela inorena izatekotan berea izan beharko lukeen euskararekin zerikusirik dukeen kultur ekarpena eskainiz, plangintzarik gabe, eta dituen adar euskaldun eskasak kamusten saiatuz.

Estilo propioa

Ekimen hauek guztiak, jakina da, ez dira jatorri berekoak. Ezin ditugu denak zaku berean sartu, ez jatorriari begira, ez dimentsioari begira, ez helburuei begira ere. Izan ere, zabalkunde berdinek ez dute denek, baliabide eta ahalmen berbera ere ez. Ekimen horietako batzuk, instituzio autonomikoen eraginetik sortu dira edo, gutxienez, beren itzal eta babesean. Beste batzuk, ez; *gehienak ez*. Inpresioa dugu guk —frogatua ere bai, zergatik ez esan—, herri honetan sortu diren ekimen aberatsen eta eraginkorrenak herriaren altzoan sortu direla, eta ez erpin instituzionalean. *Herri-ekimenari* zor zaizkio, bai sorreran bai garapenean eta bai kudeaketan ere.

Herri-ekimeneke badituzte bere-bereak diren ezaugarri batzuk, berezkoak, erakundeetatik sortu eta mantentzen direnek dituztenak ez-bezalakoak, alegia. Egoera zaharrarekiko *etena* da lehena eta, horrekin batera, egoera berriaren aldeko *apustua*. Euskararen aldeko ekimeneke, beraz, erdaraz mamitu eta funtzionatzen duen egoerarekin apurtu ohi dute lehenik, euskara hutsezko errealitatea sortu eta finkatzen saiatuz. Etena kostata egiten da, eta ohikoa ez den eremu edo lurralde batean eta askotan ezagutzen ere ez diren oztopo guztiak gaindituz ibiltzeko erabaki sendo eta zalantzarik gabea hartu behar da. Ez da beti ondo ulertua izaten; hobekien ulertu behar luketeneke, maiz, irri egi-

ten dute. Apustua da, eten horri bizkarra eman gabe bizi-
tzeko erabakiaren lehen unea. Apustua ez da baldintza ob-
jektiboetan oinarritzen; justua den proiektu baten baitan
botatzen ditu sustraiak. Irabaztea ez dago ziurtatuta; apus-
tua egin dutenek apustuari eusteko duten borondatea da
berme bakarra: kolektibitatearen lur umotuan errotutako
subjektibotasuna, berriro ere. Euskal Herriak bizi duen hiz-
kuntz gatazkari bagagozkio, adibidez, etena ez da erdara
eta elebitasunaren artekoa, azken hau erdararen alorrekoa
baita, erdara gehiago edo gutxiago baitu xede. *Etena erda-
raren orde z euskara hautatzean dago*, unibertso oso bat bere
erreferentzia eta guzti antolatze asmoz.

Partaidetza dator gero. Erantzukizun-maila desberdi-
nak onartu arren —hau ez da *autonomotasunaren* aldeko
alegatoa— ekimen horretan kide izan nahi duten guztien
eskuhartzea, alegia. Herri-ekimenaren jarduna ez da hie-
rarkikoa, ez da goitik beherakoa, horizontala da. Ez da na-
gusi eta menekoen artekoa, proiektu bereko kideen arte-
koa baizik. Ekimen publikoa da herri-ekimena, publikota-
sunari benetako izaria itzuliz: parte hartu nahi dutenen ar-
teko jarduna. Guztientzako zerbitzua eskaini nahi da, hau-
tu ideologikoaren ildotik at, ideologiak ukatu gabe, horien
sareetan tratatu gabea, hain zuzen ere. *Balio unibertsaleko
printzipioak* lantzen ditu herri-ekimenak: askatasun-ega-
rria, justizia-sena, elkartasuna. Horrexegatik, hain zuzen,
kolektibitatea du gogo eta helburu. Hasieran gutxi batzuek
eragindako ekimena izan arren, zabalik dago guztientzat,
ez du hipoteka instituzionalik. Herritarra esaten denean,
beraz, ez da aipatu nahi zatarra denik, ardura eta axola gu-
txiko zerbait, *titulartasun ez-administratiboa duen zerbait*
baizik, ez estatuena, ez administrazio autonomikoena;
parte hartu nahi duten kideek ezartzen diote ekimenari
herritartasuna, benetako publikotasuna. Ederki asko adie-
razi zuen Adolfo Suárezen partiduak (UCDk), adibidez,
ikastola zer zen: *centros públicos de titularidad no estatal*.
Hori berori, bada.

Herri-proiektu oso bat dute gidari herri-ekimenek Eus-
kal Herria eginkizun dagoen herria baita, gizarte normali-
zaturik gabea. Edozein ekimen partziali heltzeko, proiektu-

tuaren osotasuna da argiemailea. *Herri-mugimendu* izena eman izan ohi zaie, gaur egun ahantzi samarra dagoen zorrioneko hitz elkartua gogora ekarriz. Gaur egun *gizarte-ekimena* hobesten den arren, bi kontzeptu horiek ez dira batera gauza bera. Hori adierazteko gogoak bultzaturik, zilegi bekigu bereizketa batzuk egitea, izendatzeko moduaren aldaketa hori ez dela inozoa frogatzeko balioko dutelakoan. Aldi berean, estilo propio horren ezaugarriak nabarmenago geratuko dira.

Talde batek, dela prentsa mailan edo bestelakoren bategan, bere helburuak formulatzeko, lortzeko eta defendatzeko prozesuan erakusten duen ahalmen objektiboa eta subjektiboa da mugimendua. Hain debaluaturik dagoen *militantzia* da mugimenduaren ezaugarri nagusia, hau da proiektu berri bat gauzatzeko erakusten den prestutasuna eta adorea. Proiektu berritzaile batekiko *leialtasun historikoan* azaltzen da. Leial denak, alor propioa ondo bereiztuz, premiak eta bitartekoak uztartzen badaki. Ausardiaz beteta baina taxuz aritzen da. Egindako apustua irabazten daki militante leialak, eta ordurarte jardunean jarraitzen du.

Mugimendua, ordea, bi posiziotan aurkitzen da: gizarte baten egituraren ahuleziak eta gabeziak osatzeko ahaleginean ari den mugimendua *gizarte-mugimendua* da. Aldiz, mugimendu hori, gizartea bera beste marko batean kokatzeko saiatzen ari denean, marko nazional desberdinean, markoa bera sortuz, *herri-mugimendua* da. Herri-mugimenduak marko-aldaketa du eginkizun, nazio bati dagozkion ezaugarri guztiak eraikitzen saiatzen da. Markoak, hemen, kontzeptu koalitatiboa esan nahi du, beste estatu zati den Euskal Herria mundu oso bat dela adierazten baitu.

Beste nonbait landutako kontzeptuak hona ekarriz —eta edozelan ere, euskararen geroari buruz ari garela, horretarako balioko duelakoan—, gogora dezagun Euskararen Unibertsoaren sorreran egindako gogoeta nagusian hasiera-hasieratik bereiztu zena:

Edozein gizarte-zereginetan lehenbiziko fasea, eta garrantzitsuenetakoa, unibertsoa definitzea da, hau da, mugarriak ezartzea. Eraikuntza honek gobernatzen ditu

hurrengo urrats guztiak, emaitza eta ondorioak baldintzatu, eta eragin anitz eta ezberdinak ditu kulturaren baitan. Hain zuzen ere, jende guztiak, guk guztiok, egunero eta eguneroko bizitzan, giza jardunei esanahia sortu eta emateko interpretazio-tresna modura erabiltzen ditugu arau eta balioak, unibertso eta kategoriak. Horregatik zaigu hain garrantzitsua unibertsoak eta kategoriak nola eraikitzen diren eta zer ezaugarri dituzten aztertu eta jakitea. *Unibertso* diogunean, bere bizitza, nortasuna eta arauak sortu eta garatzeko gaitasun propioa duen edozein munduri deitzen diogu. Beraz, «esparru», «sistema», «komunitate» eta honelakoak. Gertatu ere gertatzen da azken hitz-sorta honetako batzuek zenbait konnotazio eta esanahi kokatu edo sektorial hartu dituztela-eta, «unibertso» hitza hobesten dugu, garai zail hauen aurrean, energia berriz euskararen mundua, unibertsoa, egoki dezagun. *Kategoria* diogunean, berriz, unibertso horretako zati, izaki, klase edo osagaiez mintzatzen gara.

Euskararen aldeko edozein ekimenek bi posizio hauek har ditzake. Bilatzen dena euskarak *ere* gizarte honetan leku izatea baldin bada, adibidez, gizarte-mugimendu baten aurrean gaude, *ez du erderen nagusitasuna zalantzan jartzen, euskara ez da unibertso*. Mugimendu horrek ez du gizarteari uko egin eta nazio berri bat sortu nahi. Ostera, helburua eta eguneroko lanaren jitea, markoa bera aldatzea baldin bada, dagoen egoera deszentratuz beste zentratze bat proposatuz —hau da, euskara izan dadila Euskal Herriaren zentru bakarra—, herri-mugimendua da dagoena. Edota, orokorrage esanda, Euskal Herria izan dadila kontuan dugun espazio bakarra, ez orain arteko beste errealitate estatalen zati; orduan herri-mugimendua daukagu.

Bi posizio hauek (herri- eta gizarte-) mugimenduaren zati dira, eta biak dira beharrezkoak. Izan ere, Euskal Herria sortuz eta sortuz ari dena, aldi berean, oraingoz marko estatalaren baitan ari da, nahi eta nahi ez orokortasun horren parte *ere* bada. Baina, ez ahantzi gero —esperientzia duenak ondo frogatuta dagoela aitortu beharko du— herri baten sortze-lanetan aritzeak ematen diola nortasuna, indarra eta berezitasuna gizarte jakin batean egiten den lanari. Adibide batekin azaltzeko: kontua ez da euskara lan-

duz eta garatuz, gaur egun Euskal Herriari existentzia bera ukatzen dion estatu-alorra finkatzea —izan ere, euskara baztertzea demokraziaren printzipioak zapaltzea izanik, nola ez kontuan hartu gizateriaren altxor omen den hizkuntza bitxi hau!— eredu hispano-frantsesaren bertsio euskalduna garatuz hain zuzen, baizik eta gizartearen alor bakoitzean —irakaskuntza, argitalpena, prentsa etab.—, euskara landu eta garatzeko egiten den ahalegina herri-proiektu oso batekin lotu eta uztartzea, horrela, aldi berean, gizarte berri bat antolatuz. Beraz, gaur egun, gure ustez, ezin dira banandu euskararen unibertsoa —hots, euskararen aldeko herri-ekimena— eta Euskal Herriaren aldeko proiektua. Areago, bigarren hau gabe, hura txepeldu baino ez da egingo.

Egitura eta izpirituak, biak

Gu oso oker ez bagaude, gaur egun finkotasun-maila dexentea hartu duten euskararen aldeko ekimen ia guztiak herri-ekimenetik sortu dira. Ez soilik erakunderen ezean beste erremediorik ez delako izan, erakunde autonomikoak sortu direnean ere bai. Esan genezake, gorago aipatutako estilo propio horren fruitu izan direla —beren kontraesan eta guzti—. Euskal Herria euskalduntzeko izpirituak eraginda saiatu dira hainbat eta hainbat herritar, gaur egun dauzkagun errealitateak taxutzeko. Sentsibilitate bereziaren bultzadapean mamitu dira. Iraupena izan dezaten, ordea, egitura bihurtu dira, erakunde, antolakunde. Ezin besterik izan, erakunde modura finkatzeko sortzen baita. Eta hala behar du.

Hala ere, eragiteko dinamika eta eraginaren indarrez sortutakoari eusteko dinamika, ez dira gauza berbera. Finkatzen, erakundetzen, eraikuntza bihurtzen den oro, gogortu egiten da; zurrundu, malgutasuna galduz. Hasierako askatasun erabatekoa —ezer galtzerik ez dagoenean bizi dugun ahalmen sortzaile mugagabea— galbidean jartzen da. Gehiago erreparatzen zaio gorde eta zaindu behar denari, eten eta sortu behar denari baino. Hola da eta gizaki ga-

ren bitartean horrela izango da. Ez gara gu purista. Alabaina, herri-ekimenetik sorturiko produktu jakin batek —enpresa batek, adibidez—, hasierako intuizioari eta izpirituari leialtasuna zor dio, hau da, kalean jarri duen giza multzo eta proiektu horren zerbitzuan jarraitu behar du. Bi elementu kontrajarri horien arteko dialektika aberasgarririk gabe, jai du produktu horrek. Herritar sortu ondoren, instituzio huts, oskol huts bihur daiteke, oharkabean, sortzeko garaian bizitza bera ukatu zioten eta koskortze-aroan bizitza zaildu baino egiten ez diotenen esanetara. Hasierako izpirituaren freskotasun galdua gogora ekartzen dutenak, *idealista*, *utopiko*, *anakroniko* eta antzekotzat joko ditu, oso egoera bitxia sortuz. Hau beti gertatu ohi da, elizan zein partiduetan; zergatik ez guk sortzen ditugun gauzetan?

Arrisku hori beti dago eta onartu beharra dago. Alabaina, dinamika horretan —eta haxe da gure proposamena— ekidin ezinezko une hori iritsirik, jatorrizko hatsari eman behar zaio lehentasuna, benetako oreka mantendu nahi baldin bada. Bestenaz, akabo!, euskarazko produktua eduki arren, sortzerakoan eragindako baloreak baztertuko dira, egoera zaharra errepikatuz. Esan eta nabarmendu nahi duguna da, euskararen kariaz eragindako indar-erauntsia ez dela abian jarri kode linguistikoaren aldaketa hutsa egiteko eta kitto, kode horren bitartez, errealitate berri bat sortzeko ere baizik, alegia, izateko modu batean eta jarduteko estilo batean bizirauteko.

Adierazten ari garena ulertuko delakoan, ikustea besterik ez dago zer nolako interesa izan ohi duten instituzio ofizialek, herri-ekimenetik sortutako eta herri-ekimen gisa jarduten duten inizatibak nola edo hala irensteko. Ikusi besterik ez dago ekimen horiek diru-premiak estutzen dituenean, zer nolako trukeak exigitzen dituzten. Horrelakoe-tan ibili den edonork badaki arriskua zein den, gogoaren kontra, borondatea behartuz, baina ia-ia halabeharrez, zein gaitz den hasierako estiloari eustea, sortze-garaiko baloreak mantentzea. Saiatzea bederen merezi duela esatea, horixe da gure mezua, izpiritu berria duten produktuak erakutsiz bizirik irauteko, egitura sortzaile eta ez errepika-

tzaile bihurtzeko. *Euskal guneak sortzeko erabili behar izan diren ahaleginen saria ez dadila izan errealitate zaharkituen bertsio euskalduna*. Hori gerta ez dadin —esan dezagun berriro— gizon-emakume erabakituen premia dago, subjektibotasun ekintzaile, sutsu eta nekaezinak behar dira —herri honek ugari ematen dituen horietakoak—, *militanteak* —ez boluntarista; jantziak, abilak, ikasiak, jasoak, irudipenez beteak, zuhurak, saiatuak, profesionalak— *euskaratik bizitza baino euskaraz bizitzea* amets duten herritar bipilak, kolektibitatearen premiak hezurmamiturik, bide berriak urratu eta erabat ibili arte, kosta ahala kosta irauteko prest daudenak. Badakigu nahikoa *demodée* daudela kontzeptu hauek, baina gure hipotesien arabera euskaldun gisa bizitzeko geratzen zaigun bidea guk uste bezain luzea baldin bada, has gaitezen kontzeptu horiek hautsetik errekuperatzen!

Hor nonbait idatzi du norbaitek, betiko euskaldunek natural bizi dutela euskara; euskaldun hiritarrek, berriz, beharturik. Akaso bai. Guk beste era batera adieraziko genuke, agian, norbait horrek esan gabe utzi duena. Alegia, *natural bizitze hori eskubide kolektibo bat da*, edozein herritako hiztunek hori dute ondare, gutxienez beren hizkuntzan natural bizi ahal izatea, hizkuntza bat dutenik konturatu gabe bizi ahal izatea, hizkuntza ez dakien gatazkabide bilaka. Baina hori betetzeko asko falta zaio, natural, normal bizitzerik ez duen herri honi. Kontua ez baita *batzuk hori egitea* —inguru erabat euskaldunetan bizi direnak, adibidez, horrelakorik baldin badago—, *kolektiboki posible izatea* baizik.

Lan hau gauzatzen ari ginela hara hor non topatu dugun Juan Luis Goikoetxeak idatzitako *zutabe* ezin egokiago bat. Honelaxe dio:

Ondo doa euskara? Kontxo! Nondik begiratzen den da hori! Gatozen osinetik etorrita, ikaragarri aurreratu dugu. Lortu beharreko helmuga kontuan hartzen bada, kilometro mordoa falta da. (...) Euskara ondo doa? Behar bezala joan dadin, gaurko egoera politikoa gainditu beharra nabarmentzen da, hots, euskara defendatzeko adinako burujabetza. Bizi dugun egoera behin-behinekoan,

ezin eraiki daiteke euskara finkorik, behin betiko oinarri-dunik.

Hara bada, ekidin ezineko gakoa, beldurrik gabe begiratu behar zaion mamu itsusia: politika. Euskara ez dago salbatzerik linguistika hutsetik, herri baten kide garen kontzientzia indartzetik baizik, kontzientzia politikoa erakiz eta herri-proiektu oso bat xedetzat edukiz. Euskararen etorkizuna politikaren guda-landan erabakitzen da, ez Akademietan (eta argi gera bedi akademiak, linguistak, hizkuntzalariak etab. beharrezkoak direla). Burujabetza-kontua da, bete-betean. Esan gabe doa, horrek prezio bat daukala, norberak —berari dagokion lan-alorrean— ordaindu behar duena. Inpresioa dugu arazoaren zati bat ez ote den prezioa pagatzerakoan uzkurregi gabiltzala. Euskaraz bizi bai, euskaratik ere bai ahal izanez gero, baina ahaztu gabe euskarari ildo berriak zabaltze hutsak —zer esanik ez euskararentzat burujabetzan oinarrituriko egoera politikoa sendotzeak— prezio altu samarra eskatzen duela; eta hala xe izango da herri hau normaltzen ez dugun bitartean.

Corrutakoari eutsi eta ildo berriak ireki

Adibide bat jarriko dugu: Abokatu Euskaldunen kasua, inondik ere adierazkor iruditzen zaigulako, hain zuzen. Asko izan dira abokatu eta jurista euskaldunak, arlo horretan euskarak lortu gabe daukana seinlatu dutenak. Asko kexu agertu direnak, epaitegi-alorrean ia dena egin barik dagoelako. Bilerak, saioak, topaketak, eskariak, pape-rak, txostenak, salaketak, helegiteak, eurrez! Talde erabakitu batek, *aski da* esan duen arte eta egoerari buelta emateko ardura bere bizkar hartu duen arte, datorrenari aurre eginez —isunak, inhabilitazio-mehatxuak, guztion ahotan ibili beharra, etab.—. Guk konfidantza dugu, abokatu horiek amorerik ematen ez badute, guztion laguntza eta aupada sentitzen badute, gutariko bakoitzari dagokionean eta unea ikusten dugunean, alor horretan ere geure esku-bide linguistikoen aldera zorrotz jokatzeko badugu, lortu egingo dutela helburua, eta epaitegietako egoera beste fase

erabat desberdinera igoko dutela. Horixe baita jokatzeko modua. Urteak eta milenioak egon daitezke jurista *irekiak* euskara epaitegietara eramateko proposamenak egiten; baina bultzada definitiboa, *planto* egiten duenak ematen du. Jakina, agian denek ez dute balio ildo berriak zabaltzeko. Bego! Balio ez dutenek, ostera, badaukate berezko eginkizuna: horretarako gai direnen kontra ez jartzea. Gu-txienez hori.

Lortu dugunari eutsi egin behar zaio eta ez arriskuan jarri, esango du batek baino gehiagok. Dena apurtu eta atzekoz aurrera ipintzen ibili beharrean, badaude modu zibili-zatuagoak; eramanpen gutxiko lau mukizuk odola irakiten dutelako, ez dugu guk alferrik galduko hainbeste nekeren nekeaz eskuratutakoa; ez ditugu subentzioak zalantzan jarriko; ezin dugu arrisku hori jasan... botako du besteren batek. Arrazoi horiek txantxetakoak ez diren arren, ibili beharra dago, derrigorrezkoa da ildo berriak irekitzea, lortutakoari eustea bezainbeste. Patxada osoko egunak ez du oraindik euskaldunontzat jo, alferrik da plantak egiten ibiltzea eta herri ez-minorizatu bati dagokion moduan bizi nahi izatea. Eskura dauzkagun errealitateak —langileen eskubideekin gertatzen den modura— ez daude betiko seguru. Eskubide direnez, borrokarik egin ezean galdu egiten dira. Lorturik ditugun eta hainbat ahalegini esker txukun mantentzen diren produktuak ez ditugu beti eskura izan; banaka batzuek —gehienetan oso lagun gutxik— bere onena —bizia barne— eman ostean lortu ditugu. Normala da hemendik aurrera lortu behar direnak ere modu berberean lortu behar izatea. Eta eskerrak, kostata lortzen dena baita gehien maite duguna.

Beste adibide bat atal hau amaitzeko: gaur egun beren haurrak ikastolara eramaterik dituzten gurasoek, hori eskubidea dutelako gertatzen dela esan dezakete. Eta bada hori ere, baina ez da beti horrela izan. Izerdi eta neke kontaezinak daude hain eskubide natural horren giblean. Zer dago harritzeko, gazte batzuk epaitegietan euskaraz deklaratzeko duten eskubidea errebindikatzuz sartzen badira, edota klaustro unibertsitarioan euskaraz ikastekoa aldarrikatzeko? Alderantziz, nor da idazkari ziztrin bat euskaraz

ikasi nahi duen preso baten eskariaren aurrean zailtasunak erakusteko trebe agertzeko eta konponketa bilatzeko uzkur? Gaur egungo baldintza «objektiboetan» euskaldun izatea garesti samar ateratzen da. Bakoitzak berean saiatu beharko du —luzaz gainera— euskaldun izatea eragozten digun *sare pelagikoa* apurtzen. Berrito diogu, gu ez gara purista. Sare hori ezin da kolpe batez desegin, ez eta hurrik emanda ere. Bakoitzak bere zulotxoa egin beharko dio, bi-zi-hautuak, lan-premiak edo patuak bizitzen jarri duen alde zehaztetik hasiz, dena hondatu eta itxaso zabalera leku propioaren bila abiatzerik lortu arte.

Guk ez dugu protestatzeagatik protesta egin behar dela esan nahi. Areago, protesta ez da euskararen ajeak konponduko dituen mekanismoa. Ez dugu esan nahi —ez horixe!— lortutako espazioak ganorarik gabe abandonatu behar direnik, hori behar genuen! Guk justiziaren alde, euskaldunon eskubideen alde ekiteko beti prest egotea ikusten dugu komenigarri. Jarrera hori hartzeagatik gal daitekeenari buruz pentsatze hutsak sortarazten digun beldur lazgarriari kasu handiegirik egin gabe, jarrera zuzena hartzeak bere fruitua ematen duen konfidantza xaloaz jabeturik. Eskuratu ditugun espazioak zaindu eta gauzatu ditugun egiturak ondo kudeatuz, bai, baina proiektu horren atzean arima saldu barik ibili garenean sentitu ohi dugun sua amatatzen utzi gabe. Egitura eta izpiritua, biak. Lortutakoari eutsi eta ildo berriak ireki, biak. Izpiritu berritzailea ororen gainetik.

UPV-EHUko kasu paradigmaticoa

Etorkizunari begira ari garelarik, egituraren eta izpirituaren arteko erlazioa gogoan izanez, eta gure egunotan izandako prozesu baten eboluziotik zerbait ikasteko, egokia gerta daiteke kasu paradigmatico baten azterketa egitea, lehendik herri-mugimendu baten aztarnak ageri dituen izanik, euskara eta euskal kulturaren aurkako indar objektiboen eboluzioan indar horiek bultzatuz oraingo egoera iraunarazteko etengabeko ahaleginean dihardute-

nek laborategi modura hartu dutena. Unibertsitateaz ari gara, eta zehazkiago UPV-EHU izeneko unibertsitateaz, oso argigarri gerta baitaiteke bertan euskararen eta euskalduntzearen inguruan gertatzen ari den gatazka —horrela dei dakioketela uste dugu— aztertzea.

Bizi-eskarmentu propioaz dakigunez, lehenago ere izan da UPV-EHU hau beste borroka zabalagoen kokalekua, espainiar sistema unibertsitarioa inposatzearen inguruko borrokarena, hain zuzen, bere isla argiena 1983ko LORU lege espainiarraren inposizioan eta irakasleria propioaren aldeko gatazkan eta prozesu osoan izan duena. Arazoa bere koordenatu politikoetan hobeki kokatzeko, azken urteetako ikuspegian oinarriturik eta gatazkaren garrantzi politikoa bere neurrian balioesteko, diogun ezen unibertsitate hau laborategi modukoa izan dela, gizarteko beste arlo batzuetan gauzatu nahi izan diren *consensus* estatalerako saiakuntzak egiteko, dela Ajuriaeneko paktua gauzatzeko, dela euskararen aurkako estrategia sibilinoagoa saiatzeko, artikuluaresi tesi modura aurkeztuko dugunez. Gure ustez, laborategi-esperimentuaren muina eta helburua, integrazioak euskararen aldeko subjektibotasunean duen eragin moteltzaile eta deuseztatzailea praktikan frogatzea izan da, emaitzen arabera gero metodologia hori gizartearen beste arlo batzuetan ere erabiltzeko asmoz.

Euskal Herriko Unibertsitatea versus Euskal Unibertsitatea

Ez dugu uste oker handirik egingo dugunik, euskara eta euskal kulturaren garapena bultzatzeko ahaleginean dihardutenek, funtsezkotzat dutela euskal irakaskuntza-sistema propioaren lorpena. Eskari eta exigentzia hori aspalditik datorren kontua da, historikoki forma desberdinak izan dituen, dela Hego Euskal Herrirako barruti unibertsitarioarena, dela hemen kokaturiko unibertsitatearena... hasiera batean hizkuntzari dagokionez definizio zehatzik egin ez bazen ere. Seguruenik, euskararen erabilera unibertsitarioarena zehaztasun eta tinkotasunez planteatu zeneko lehen unea, Udako Euskal Unibertsitatearen sorre-

raren inguruan etorri zen. Garai hartako eztabaidaren erdian, K. Santamaria izan zen, oker ez bagaude, bi funtsezko kontzeptu argitzen saiatu zen lehena, ordutik aurrera bi bide argi adierazita geratu zirelarik: Santamariak «Euskal Herriko Unibertsitatea(k)» eta «Euskal Unibertsitatea» bi kontzeptu desberdin direla azaldu zigun, bere hitzen bidez gogoratu nahi ditugunak. Honelaxe zehaztu zituen:

Bi eginkizun diferente dago uste dudanez, gure Unibertsitatearen alorrean. Batari Euskal Unibertsitatea dei lekiok; besteari, berriz, Euskal Herriko Unibertsitatea izena emango nioke nik, bion arteko desberdintasuna ongi azaltzeko /.../ Euskal Herrian dauden eta egongo diren unibertsitate eta sasi-unibertsitateen multzoari Euskal Herriko Unibertsitatea izena emango diogu. Aldiz, uste honek utopia itxura badu ere, nere terminologiaz Euskal Unibertsitatea, euskal kultura eta hizkuntzaren «alma mater» izan behar-ko litzatekeen euskarazko unibertsitatea da.

Guk oso egokitzat dugu Santamariaren zehaztasun hura, geroago etorriko ziren gatazken argigarri, izan ere, ordutik hona, unibertsitateko barne-gatazkaen une desberdinetan bi kontzeptu horiek kontrajarrita agertuko dira, etengabeko kontraesanean. Gauza batean aldatuko genuke soilik orduko zehaztasuna, Euskal Unibertsitatearen «utopia itxura» hari buruz loturiko balioespena hain zuzen. Ulertzen dugu, garai hartan utopikotzat hartzea, ia ezinezkotzat. Baina oraindik lortu gabe dagoen arren, gure ustez, oraingo uneko egoera ulertzeko, Euskal Unibertsitatearen sorrera jadanik ez da hain utopiko edo ezinezkotzat jo behar. Gehiago esango genuke, aurrerago azalduko dugunez, azken boladako estrategien berregokitzapenek sorrera hori posibletzat hartzearekin loturik daudela deritzogu, posibilitate horri irteera erreala sortzeko bideak ixteko pentsatuta. Azal dezagun polikiago.

Gaur egun askotxo dira Euskal Herrian kokaturiko unibertsitateak, baina horietariko batek ere ez dio erantzuten Euskal Unibertsitatearen aldeko eskariari, hots, ezin esan dezakegu horietako bat bera ere Euskal Unibertsitatea denik. Eta asko gara horren premia dugunak, eta hori lortzeko pausoak eskatzen ditugunak eta pausoak emateko

prest gaudenak. Sorrera hori posibletzeko baldintza objektiboak egon badaudela uste dugu gainera. Batzuen gustuko hitzak erabiliz, «kapital humano egokia» eskura dago. Euskaraz ikasteko prest dauden ikasleak badaude, unibertsitate askotan baino kopuru handiagoan. Euskaraz irakasteko eta ikerkuntza-taldetan euskaraz aritzeko gai diren irakasleen kopurua ere unibertsitate askotan dagoena baino handiagoa da. Euskal Unibertsitatea abiarazteko oinarri funtsezkoenak prest daude. Eskaria bera ere plazaraturik dago duela zenbait urte, eta orain dela hiru urte UEUk buruturiko kongresuan berriro ere planteatu zen arazoa konpondu beharraren deia... Labur esanda, falta den gauza bakarra borondate politikoa da; ez politikariena soilik, euskaldunena ere bai baizik. Borondate politikoa eta unibertsitate hori eraikitzeko erabakia. Noizpait abiatu beharko baita prozesua. Baina bitartean badirudi UPV/EHUren zuzendaritzatik hesiak jarri nahi direla prozesu hori abia ez dadin, unibertsitate horren euskalduntze osoa mugatzeko bideak jartzen ari baitira praktikan.

UPV/EHUko euskalduntze-prozesuaren zenbait gora-behera

Nolanahi dela, Euskal Unibertsitatearen aldeko eskeriak izan du bere eragina jadanik ditugun unibertsitateen euskalduntze-prozesuetan, azken aldian UPV/EHUren kasuan bereziki gatazkatsua gertatzen ari dena. Hori dela eta, UPV-EHUren euskalduntze-prozesua hartuko dugu aztergai, egindako plangintzei gainbegirada emateaz gain, bertako euskaldunen subjektibotasunean izandako gora-beherak ere aipatuz, geroari begira planteatzen ari den estrategiari buruzko iruzkin kritikoa egiteko asmoz.

UPV-EHUren euskalduntze-prozesuaren hasiera UEUren eraginpean abiatu zen hirurogeita hamarreko hamarkadaren erdialdean, ikasle-irakasleen mugimendu errebindikatibo modura, baldintza objektiboen aurkako mugimendu subjektibo kolektiboa sortuz, hasiera batean Euskal Kultur Taldeen (EKT) inguruan gauzatu zena, euskararen beraren irakaskuntza errebindikatzen hasiz, laurogeiko ha-

markadan irakastaldi batzuk euskaraz ofizialki ematea lortu arte. Une horretan kokatu behar da euskal adarren sorrera, ia hogeitaz urte pasatu ondoren oraindik ere burutu gabe dagoena. Ordurako ikastola-mugimenduak nahiko bideratuta zeukan bere sistema berezia, euskarazko irakaskuntza gorantz eramanez, eta nola edo hala unibertsitate-ra heltzerakoan segurtatu egin behar zen euskarazko sistemaren jarraipena. Euskal adarren hazia ereinda zegoen, baina hori UPV-EHUko egituraren finkatu behar zen. Horretarako une egokia 1985ean etorri zen, orduan egin baitziren unibertsitate honen helburuak definitu eta antolakuntzarako arauak finkatuko zituzten estatutuak.

Estatutu horietako VIII. atalean hizkuntza ofizialen erabilera arautu eta euskarari dagokionez hainbeste esku bideren aitortpena eta helburuen zehaztapena egin ondoren, gaur egun ere, hamahiru urte pasatu ondoren oraindik bete gabe daude praktikan. Eta beldur gara, azkenaldian euskararen normalkuntzarako plangintzari dagokionez entzuten direnak entzunda, gerora ere erabat gauzatu gabe eduki nahi dituztela, paper erre bihurtuta. Horrela kontraesan nabaria dago esanaren eta izanaren artean. Letraren esanean estatutuen araberrako baldintza objektiboak on-itxurakoak izanda ere, eguneroko izanean ez dira benetako baldintza objektibo onak. Dena den, hor ere, geroago ikusiko dugunez, gure ustez balantza alde batera edo bestera desoreka dezakeena, unibertsitateen —eta herritar guztien— subjektibotasunean egon daiteke.

Has gaitezen helburu eta eskubideen aipamen xumetik, eguneroko hipokresia agerian uzteko nahikoa eta gehiegi ere baita hori. Kasurako, 241. artikuluan honako hauek daude idatzita:

1. Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Unibertsitatearen hizkuntza ofizialak euskara eta gaztelania dira.
2. Unibertsitateak, bere kompetentzien eta betekizunen barrutian, mintzaira bien erabilera normala eta ofiziala bermatuko du.
3. Inork ez du hizkuntzagatik bereizkeriarik pairatuko.

Honaino hitzak. Kontua da horiek onartu zirenetik hamahiru urte pasatu diren arren, euskal adarrak oraindik

ere garatu gabe daudela hainbat eta hainbat fakultatetan. Eta estatutuetan legez onartutako exigentzia horiek Klausuroan pankarta batez azaltzeagatik, talde errektoralekoek —disziplina-batzordekoen laguntzarekin, hori bai— epaitegira eraman dituztela ikasleak. Eskubideak gauzaturik ikusi nahi lituzketenak kartzelara, hori eskatu eta exigitzeagatik! Horra hor estatutuen benetako indarra, azken urteotan UPV-EHUn eguneroko ogi bihurtu dena.

Baina segi dezagun aurrera estatutuen letrarekin. Asko esateko egon arren, nahikoa izango da zenbait ale aipatzearekin, lagin txikiak berak erakuts baitezake planteamenduaren hutsa. Hortaz, aurrera egin dezakegu estatutuen aipamenarekin, 243. artikulua aipamenarekin adibidez, honako hau dioena:

Unibertsitarietara ondoko eskubideok ezagutzen zaizkie:
 a) Edozein hizkuntza ofizialez irakaskuntza jaso edo eskaintzea /... d) Lanak, probak edo examinak edozein hizkuntza ofizialez egitea...

Ederto esanda legoke aurrekoa, euskarari dagokionez beteko balitz. Baina gaur egun, hamahiru urte pasatu ondoren, bermatzen den hizkuntza bakarra gaztelania da, eta oraingo plan berrien aitzakiapean «kartara» (sic) eskaini nahi den elebitasuna, erdaldunak euskalduntzeko izan ordez, euskaldunak betiko erdalduntzeko bidea jartzeko baino ez da. Izan ere, horretan baitago gakoa, alegia, hemen elebidun bihurtu nahi diren bakarrak jadanik elebidunak garenak direla, hots euskaldunak, euskal hiztunen kolektiboari euskara hutsez ikasketa-prozesu osoa burutzeko trabak behin eta berriro jarritz, gaztelaniazko lerroek traba hori sekula izan ez duten bitartean eta estatutuen letra zaharki aplikatzea horiekin —gaztelaniadun elebarrarekin— soilik bermatuz.

Baldintza objektiboak aldatuz joan diren neurrian, orain askoz errazagoa dirudi duela hamahiru urte estatutuetan jarritako helburuak lortzea. Ordea, badirudi oraingo praktikan helburuak aldatu nahi direla, eta unibertsitateko atal guztiak euskaldun ordez, eta euskaldunek ikasketak guztiak euskaldun gisa egin ordez —hau da, euskara

hutsez, erdaldunek gaztelania hutsez egiten duten era be-rean— orain euskaldunak elebidun modura formatu nahi dituztela. Norantza bakarreko sasi-elebitasun hori salatu behar dugu, euskararen osotasuna oztopatzeko traba bai-no ez baita. Eta gaztelaniadun elebakarrak UPV/EHUn be-tiko eroso bizi ahal izateko bidea.

Euskaldunak elebitasunaren gidari

Dena den, etorkizunari begira garrantzitsuena dena, euskaldunok prozesu horretan dugun kokalekua eta zere-gina da. Hemen dago, hain justu, subjektibotasunarekin loturiko arazoa. Kasurako, kritikatzin duguna bideratzen ari direnak aztertzen hasiz gero, laster kontura gaitezke UPV-EHUko gidaritzan talde errektoralean dauden asko eta asko euskaldunak direla, gaur egun talde horretako gehienak euskal hiztunak izanik. Zer gertatzen da hori po-siblea izan dadin? Horixe da, gure ustez, benetan kezkatu behar gaituena.

Bistakoa da, azken urteotan euskaldunen *integrazioa* gertatzen ari dela UPV-EHUko zuzendaritzan. Hori are na-barmenago egiten duen datu bat ere badago. Badira hain-beste urte euskaltzainen bat edo beste talde errektoral des-berdinetan egon dela. Gaur egun, errektorea bera eta errektoreorde bat euskaltzainak izateaz gain, badira beste biz-pahiru euskaltzain katedratiko direnak eta sailetako buru. Hala ere, horrek ez du isla zuzenik UPV-EHUn euskaldun-tze-helburu eta plangintza zehatzetan, eta estatutuetan ai-patzen diren euskaldunen eskubideak ez daude oraindik gauzatuta. Txarragoa dena, badirudi, plangintzen arabera, elebitasunaren bidea bultzatu nahi dela, jakinaren gainean egonik ere, abiatu gaudeneko egoera diglosikoan elebita-sun horrek gaztelaniaren bermea esan nahi duela.

Okerragoa dena, gure ikuspuntuaren arabera, azken aldion zenbait kasutan talde errektoraleko euskaltzainen izena *alibi* modura erabilia izan dela ikustea, oraingo plan-gintzaren —eta bestelako erabakien, hala nola Gasteizko falkultateko dekanotzaren gora-beheren inguruan harturiko erabakien— egokitasunaren berme modura. Gure ustez, or-

dea, euskararen plangintzaren aurka daudenak aldi berean gaztelaniaren egoera iraunarazteko ari dira izen hori erabiltzen, plangintza berrien aitzakiapean irakasgai guztiak euskaraz ez jartzeko proposamena bultzatzeko hain zuzen. Irakurri besterik ez dago, euskararen eta euskal kulturaren oztopatzaile ezagunak diren egunkarietako jarrera editorialak zein diren. Horietan guztietan, Bizkaitik gaztelaniaz argitaratzen den *El Correo* egunkariak 1998-VI-8an idatzitako editoriala izan da argigarriena. Argi esaten da bertan ondorio modura,

En cualquier caso, ha de tenerse también en cuenta que los vigentes modelos lingüísticos fueron diseñados a principios de los años 80. Dichos modelos han terminado configurando un esquema curricular rígido, y una vía unidireccional y compartimentada para el acceso del alumno a un bilingüismo efectivo. Sin embargo, la realidad partida que presenta cada alumno y cada grupo escolar y, los resultados definitivos que presentan los modelos implantados, parecen tan desiguales que invitan a reflexionar sobre dicho esquema. Es probable que un sistema más flexible, cuyo diseño correspondiera a cada centro y a cada grupo de alumnos, y tratara de adecuarse a su entorno lingüístico, pudiera ofrecer resultados más acordes tanto desde el punto de vista de la normalización lingüística como del de los rendimientos académicos. Es esta la reflexión a la que —en el fondo— está invitando el equipo rector de la UPV.

Hots, garbiago ezin: kartarako sistema ipini euskaldunak elebiduntzeko eta erdaldunak erdaldun elebatar segi-tzeko. Ez da kuestionatu behar elebidun bihurtzeko balio ez duten modeloak, benetako elebidunak sortzen dituen D eredu euskalduna baizik. Euskal adar osorik ez. Aurrera elebitasuna, UPV/EHUn talde errektoralaren eskutik.

Ez al da kezkatzekoa, sasi-elebitasun hori gauzatzen pausoak ematen dituzten bakarrak behin eta berriro euskaldunak izatea, eta azken boladan elebitasunerako bidean jartzen gaituzten gidariak beti ere euskaldunak izatea, eta ahal bada euskaltzainak edo euskaltzale errekonozituak? Izugarritzko asimetria antzeman daiteke planteamendu ho-

rretan, aurkako eran planteatzen ez den bitartean sinesgaitz egiten duena. Gure ustez abiapuntu hori aldatzea funtsezkoa da etorkizunari begira, orain egiten dihardugun diagnosiak geroko konponbiderako urratsak bide okerretik eraman ez ditzan. Baina aurrerago joanez, planteamen-
duan nabaritzen dugun subjektibotasunaren galera —edo nahiago bada, desmotibazioa— azken urteotan UPV/EHUn sistema unibertsitario espainolaren barnean gertatzen den integrazioaren ondorio dela uste dugu, eta horixe da kezkatzen gaituena.

Egitura unibertsitarioan izandako integrazioa. Integrazioak dakarren subjektibotasunaren galera.

Euskararen aldeko mugimendu orotan, baldintza objektiboen aurka egin behar horretan, euskaldunok alde aurretik zegoen *sistema gainditzeko ahalegina egin behar izan dugu, geure sistema propioa sortzeko ahaleginean*. Jadanik existitzen zen eta inposaturik zegoen sistemaren aurka edo sistema eraldatzeko erabilitako indar subjektiboa, sistema berri eta propio horren eraikuntzan erabili izan da beti. Baina aldi berean, sistemaren defenditzaileek behin eta berriro egin nahi izan diote aurre indar subjektibo horri, horretarako tresnarik baliotsuena sisteman bertan integratzearena izan delarik.

Integrazioak subjektibotasunaren deuseztapena ekarri du, gure ustez, ondorioz integraturik geratu diren gehienak euskararen aldeko mugimendu errebindikatiboetatik aldenduz. Zer pentsaturik eman behar lukeen adibide nabarmena izan da, kasurako, duela gutxi unibertsitateak euskal adarretako ikasleen aurka ireki duen prozesu judizialaren aurrean UPV/EHUko irakasle, administrazioko langile eta sindikatuek agertu duten pasibitatea; euskaldunena ere bai. Ez al da harrigarria? Estatutuen aplikazioa eskatzen zebiltzanak, euskaldunen eskubide baten gauzape-na aldarrikatzerara joan zirenak, pankarten laguntzaz Klausuroaren sesioa era baketsuan eten zutenak (betidanik oso normala eta sana izan dena), kartzela-zigorraz mehatxatu dituzte... eta hemen ez da ezer gertatu. Nola uler daiteke

hori, euskalduntze-prozesuaren hasieran egondako helburuak zutik badiraute? Zer arrazoik paralizatu ditu UPV/EHUn lanean diharduten euskaltzaleak, maila horretako jazarpen baten aurrean jaiki ez daitezten? Eta alderantziz esanda, zer arrazoi dago horren inguruko eztabaidan Pello Salaburuk gidaturiko bide zigortzailea salatzeko ikasleek eginiko protesten aurrean Pellori berari babes emateko, eta ez ordea ikasleei? Dela eskola-irakasleen aldetik, dela Euskaltzainditik? Zaila da ulertzen, euskararen aurka eraso objektibo baten aurrean, euskaldunen erabaki subjektiboa erasotzailea babestearen aldekoa izatea: hitzez edo isiltasunez. Gure iritzian, euskara berreskuratzearen aldeko mugimenduen indar subjektiboa puntu horretaraino deuseztu eta desagertu bada, irakaskuntza-sistemaren barneko integrazioa izan da kausa nagusienetakoa.

UPV/EHuko estatutuak onartu zirenetik, LORUren barruan egindakoak izanik, irakasleen —eta, zer esanik ez, AZPko langileen— integrazio-prozesu etengabekoa abiatu zen 1985etik aurrera. LORU legea bi urte lehenago ezarria izan zen, baina hala ere, oraindik eraketa-prozesuan zegoen Bilboko Unibertsitate hartan, beste bi urtez tinko iraun zuen eraikitze-nahi haren inguruko indar subjektibo eragileak. Baina indar horri muga jarri izan zitzaion, Gregorio Monrealen eskutik unibertsitate espainolaren eredu inposatuz. Izan ere, UPV/EHuko estatutuak lege espainiarraren kopia baino ez ziren izan funtsezko atal guztietan, eta irakasleriaren antolakuntzari zegokionez bereziki. Klaustroan Irakasleria Propioaren sorrerari «demokratikoki» bidea itxi ondoren, zirrikitu posibleei muzin eginez eta LORUren eredu estatala inposatuz, irakasleriaren % 80 funtzionario bihurtu behar zen, beste % 20a formazioan dauden irakasle laguntzaileentzat edo unibertsitatez kanpo diharduten espezialistentzat utziz. Erabaki hori funtsezkoa izan da, irakasleak *funtzio* horretan integratzeko, alegia, elementu subjektibo eraldatzaileak alde batera utziz, unibertsitate espainiarrean bete beharreko funtzioan integratzeko.

Benetako salbuespen modura har daitezkeen salbuespen gutxi batzuk kenduta, jarraian eskematikoki azalduko dugunaren antzekoa izan da funtzionaritzarako bidean

irakasle gehienek pairaturiko eboluzioa, bereziki euskal kontzientziarekin eta Euskal Herriaren aldeko aldarrikapen eta mugimenduetan sarturik egondako irakasle gehienen kasuan.

Lehenengo pausoan, euskararen garapena aldarrikatuz, euskal adarren garapenaren aldeko apustua egin zuten batzuk. Zer esanik ez, horietako gehienak irakasle berriak izanik, eta asko formazio-bidean egonik, kontratupeko irakasleak ziren, irakasle ez-funtzionarioak beraz, eta mota berriko irakasleria aldarrikatzen zuten, funtzionarizazioaren bide estetuk apartekoa. Horren atzeko aldarrikapena irakasleria propioaren aldekoa zen, hots, unibertsitate honetako irakasleria —ez Espainiako gorputz bakarrekoa— euskalduna —euskal hiztuna alegia— eraikitzearen aldekoa. Baina estatutuak onartzean —Monreal errektorearen gidaritzapean, berriz diogu— ate guztiak itxi nahi izan zizkioten irakasleria propio horri. Berriro ere oztopo objektiboa inposatu nahi izan zen indar subjektiboa deusezteko. Askok lehenengo unetik barneratu zuten inposizioa funtzionaritzarako bidea (on)hartuz, unibertsitatearen egituran integratuz eta mota desberdinetako zuzendaritza-taldeetan sartuz euskararen aldeko aldarrikapena barrutik egingo zutela esanez. Baina ia matematikoki gertatu izan da alderantzizkoa. Behin funtzionario bihurtu eta sailetakozuzendaritzetan edo dekanotza- edo errektore-taldeetan sartuz, aurrez aurre izan dituzte sarritan euskal adarren aldeko aldarrikapenean zebiltzan ikasle-irakasleak. Txarrago oraindik, argumentazioan erabilitako arrazoi «objektiboak», finantzazio-falta, irakasle-falta, material-falta eta gisa horretakoak izan dira behin eta berriz. Hasieratik bertatik ez bageneki bezala, falta, eskasia edo hutsune horiek izan dira mugimenduaren beraren abiapuntua, eta gure eginbeharra hutsune horiek betetzea dela. Kontua da, praktikan behin eta berriro ikusten ari garenez, funtzionarizazio-prozesu horrekin batera euskalduntze-mugimendu aldarrikatzailean segitzeko desmotibazioa gertatu dela, integrazioaren efektu modura interpretatzen duguna.

Egoera aldatzeko subjektibotasuna izan duen pertsona lehendik dagoen sistema estatalean integratzean, ia

konturatu gabe, estatuaren logikan sartzen da, estatuak berak egiten dion marko-eskaintzara tolestu behar baitu bere jokabidea. Gure ustez, horixe da integrazioak herri-mugimenduetatik datozen pertsonen subjektibotasunean duen efektua: gogo askatzaile eta errebindikatzaileak ia konturatzeke alde batera uztea, inposaturik zegoen sistemaren arauen barnean eroso biziz eta herri-mugimenduen logikatik aldenduz.

Edozein kasutan, modu batera edo bestera, integrazioa noizbait heldu behar dela argudia daiteke; eta egia da, edozein erakunde publikoren helburua herritarren integrazioa lortzea dela. Nolanahi dela, euskarari eta euskal kulturari dagokionez, kontua honako hau da, alegia, integraziorik ezin onar daitekeela helburuak —kasu honetan unibertsitatearen euskalduntzea eta euskal adarren erabateko garapena— lortu aurretik, bestela erakundetik bertatik etorriko baita helburuen ukazioa. Hots, euskalduntze-prozesua erabat gauzatu arte ezin onar daiteke horrelako integraziorik, berarekin batera prozesua bera bermatzen duen subjektibotasuna deusezten baita.

Horixe da UPV/EHUko kasu paradigmaticoan ikusi —eta ikasi— duguna, goitik behera irakaskuntza-sistema publiko osora hedatzeko arriskua duena. Horrela ikusten dugu guk UPV/EHUn panorama, euskararen eta euskal adarren aldeko mugimendua aje horiek jotako toki eta elementu integratzaile modura.

Unibertsitate-munduan, ordea, bada bestelako ekimenik, euskara hutsez jaio eta bizi nahi duenik. Hain zuzen ere, zer esan dezakegu erdararen inposizio objektiboa gainditzeko sorturiko UEUri buruz (Udako Euskal Unibertsitatea)? Sorreran herri-mugimenduen ezaugarriak izan zituen, euskararen aldeko indar subjektiboa bideratzeko eta areagotzeko, lehenengo unetik egindako agiri eta manifestuetan jarritako helburuetan argi azaldu zenez, eta hein handi batean horri esker dago oraindik ere zutik eta bizirik. Subjektibotasunari dagokionez kezkatzen gaituena, ordea, honako hau da, alegia, unibertsitate ofizialaren ajeak kutsatuta indar subjektiboaren beherakada edo moteltzerik etor ote daitekeen.

Orain dela hiru urte, 1995eko apirilean egindako Kongresuan honelaxe definitu zuen UEUk bere helburu nagusia:

Euskal Unibertsitatea sortzen laguntzea: Euskal Herri osoa hartuko duen eta euskara lan- eta komunikazio-tresna nagusizat edukiko duen unibertsitatea.

Argi dagoenez, UEUk ez du helburutzat egungo unibertsitatea euskalduntzea, hortik aurreragoko pausoa ematea baizik, hots, marko berria sortzea, unibertso unibertsitario berria. Bere hitzetan:

Halaber, esan behar da egun Euskal Herrian diren unibertsitate bat edo batzuen elebiduntze osoenak ere ez duela euskal komunitate zientifiko-intelektual baterako oinarri sendorik bermatzen eta, beraz, hankamotz geratuko dela halabeharrez.

Eta horretarako estrategia-ardatzak markatu eta lan-ardatzak hautatu zituen. Hurbiletik ezagutzen dugu proiektu horren aldeko zintzotasuna eta lan eskerga, baina galdera bat dugu, honako hau hain justu: zergatik ez du UEUko herri-mugimendu horretan dabilen jendeak parte hartu, euskara dela, ikasketa-plangintzak direla, irakaslego propioa dela... beste unibertsitateetan sortutako gatazketan, berezkoa duen argia ezarriz, proiektu horiek Euskal Unibertsitatea sortzeko ahaleginarekin zerikusirik duten ala ez egiaztatzeko, eta eztabaida sakontzeko? Kontua da, herri-mugimendu horretan dabilzan asko eta asko —gehienak agian— UPV/EHUn eta Euskal Herriko beste unibertsitateetan dihardutela lanean, eta horrek bere eragina duela, zalantzarik gabe. Oso oker ote gabilta, oraingo unibertsitateen —zeinetan gu kategoria huts garen— efektu integratzaileak mugimenduko jendearen subjektibotasunean efektu kutsakorra izan dezakeela pentsatzean?

Ondorio modura

Artikulu honetako gogoetan bilduriko ideiak laburbilduz, gure iritziz, guztiz funtsezkoa da, euskararen aldeko herri-ekimenetan elementu eragile nagusia den subjek-

tibotasunari eustea eta horretan irautea. Argi utziz euskararen mundua ez dela erdal unibertsoaren itsasoan igerian dabilen euskal bertsioa, nortasun propioa duen mundu osoa izateko borondatea duen herritarren ekimen bateratua baizik, herri-mugimendua. Euskararen unibertsoaren inguruko gogoetetan erabilitako hitzak eta kontzeptuak gureganatuz, garbi azaldu behar dugu geure helburua: gu ez gara kategoria bat, benetako unibertso izateko lehendik datorren mundua baizik. Eta unibertso hori erabat gauzatu arte, funtsezkotzat dugu subjektibotasunari eustea, helburu horretatik urrun gaitzakeen oraingo kategoria izatean integratzen behin eta berriro ihes egin beharra dugularik.

Ez al dugu UPV-EHUko ikasgaitik ezer ikasi behar eta, behingoz, hango eredu paradigmatico desegokian antzemandako akatsak zuzendu behar? Zeren, helburua argi edukiz —euskaraz biziko den gizartea lortzea—, helburu horretarako bidean izandako akatsak zuzenduz baino ez baitugu helburura iristerik izango. Eta helburuaren definizioa, ezer bada, elementu subjektiboaren fruitua da, subjektibotasun kolektiboan erabakitakoa. Horixe da artikulu honetan azpimarratu nahi izan duguna. ♣

XXI. mendearen bezperan, euskara eta euskal kulturaz bi gogoeta

*

TXOMIN HEGUY

*

Uniformizazioa ahobeteka eta burrustan zabaltzen ari den une honetan, hedapen gutiko hizkuntza eta kulturak inoiz baino gehiago aipamenetan ditugu. Altabada, XIX. mendetik hona, beren jakinminaren asetzera etorri ziren kanpoko ikerlari aditu batzuek ez zieten euskara eta euskal kulturari etorkizun handirik ikusten edo desiratzen. Georges Hérelle (1848-1935) gure herri-antzertiaren ikerle famatuak berak zioen pastoralak ez zuela XX. mendearen erdia gaindituko. Lehenago, Julien Vinsonek (1843-1916), gure kulturaz eta bereziki hizkuntzaz hainbat ikerketa interesgarri bideratu zuenak, bere garai hartako ideologiari jarraituz, euskararen geroaz aitortu zuen:

Sozial eta giza ikuspuntutik, hizkuntza markets eta kaltegarri baten heriotzaz poztu behar da, hau oztopo nabarmena baita biztanle burutsuen hezkuntzarako.

Erranak erran, XX. mende honek ezagutu dituen aldaketa demografiko eta sozio-ekonomiko-politiko harrigarrien bai eta aurrerapen teknologiko izugarrien artetik, euskara eta euskal kulturak iraun dute. Hainbat eta hainbat herritar eta gizaldien nahikeria eta lanari esker. Nahiz biharkoa ez hain argi izan, gero eta gehiago jendeak eta bereziki gazteak euskara eta euskal kulturarentzat daukaten

-
- ▮ Txomin Heguy antzerkilari eta kantaria Euskal Kultur Erakundeke zuzendari izan da 1990etik 1997ra.

atxikimendua eta tirria goraki azaltzen dute. Fenomeno sozial hori ez da Euskal Herrian soilik ikusten; mundu osoa herri txiki bat bilakatzen ari den denbora honetan, berdinkeriaren aztapar luzeak oro mehatxatzen ari dituenaldi berean, berezitasun eta izaeraren eskea emendatuz doa. Ez atzera begiratzeko, balore mitiko batzuei lotuz, baizik eta nortasun indibidual eta kolektibo berritu baten bizitzeko asmoz.

Gaur egun, jende argitu bat ez da aurkitzen hizkuntzen eta kulturen funtsezko eskubideak ukatuko dituenik. Administratiboki eta juridikoki ere, gutienez ontasun bezala kontsideratuak dira (Frantses Estatuan adibidez), gehienez legedia aurrerakoi batek babesten ditu, hauen garapenaren ateak idekiz komunikazio handiko hizkuntza eta kulturen alboan (Espainol Estatuaren kasua adibidez). Garai nahasi honetan, ainitz hizkuntza eta kultura desagertu edo desagertzeko heinean badaude, beste batzuk diraute —edo irauteko nahikeria handia agertzen dute— gizateriaren aberastasun eta aniztasunaren lekuko direla. XXI. mendearen bezperan aurkitzen garela, euskara eta euskal kulturaz hausnarketa bat egitea eskatua izan zaigu. Azken hamarkada honetan bizi izan ditugun esperientzien argitara saiatuko gara gure ekarpena bideratzen. Erran gabe doa irakurle, Ipar Euskal Herriaren leihotik eskainita eskuratuko dituzula azterketa eta gogoeta hauek. Alde batetik, Hegoaldeko egoera ez baitugu aski ongi eza gutzen —hala ere atal batzuetan, datu fidagarri batzuk eskutan izanez, erkaketa batzuen proposatzera ausartatuko gara— eta bestetik, Ipar Euskal Herriaren gaurko egoera eta oihartzuna adieraztea garrantzitsua iruditzen baitzaigu. XX. mendeko erronka nagusia izango delarik, bi aldeen artean dagoen «muga kulturala» urratsez urrats gainditzea.

Kulturaz bi hitz

Diagnosi ahalik eta zintzoena bideratu baino lehen, garrantzitsua iruditzen zaigu lan honi mugarri batzuk emaita. Egia erran, kultura kontzeptua bera oso konple-

xua da, definizio eta interpretazio asko biltzen ditu. Labur bilduta, erran genezake ikusmolde antropologiko baten (jakitateak, sinesmenak, ohiturak, artea, zuzenbidea, morala...) eta ekoizpen artistikoari (gizakiaren errepresentazio sinbolikoak, kultur ekoizpenak...) lotua den ideia baten artean darabilgula kulturaren adigai hori. Hain zuzen, kulturaz ariko garenean txosten honetan, kultur produkzio edo kultur gintzaren erranahiarekin parekatu beharko da. Bestela erraiteko, jendeentzat egiten den kulturaz ariko gara. Bestea —jendeen kultura—, erran gabe doa ez dugula ukatu nahi. Bata ez doa bestearen aurka, jakina. Lan honi eman diogun muga bat bezala ulertu behar da gure aukera.

Definizio horri, beste printzipio bat erantsiko diogu: hain zuzen Euskararen Unibertsoaren gogoetaldiak hain molde emankorrean argitu duen berbazkotasunaren printzipioa. Ez da arriskurik gabekoa, baina kultur politika bat ahal bezenbat eraginkorra eta zuzena alderatzekotan, garrantzitsua eta komenigarria iruditzen zaigu sailkapen hori kontuan hartzea. Honek, berehalako ondorio pragmatikoa dakarkigu: ardura kultura ahulenarentzat konnotazio ezezkorra agertzen duen klasifikazio mota batetarik urrunduz (ohizko kultura / kultura garaikidea adibidez...), beste azterketa sistema baten atea zabaltzen dizkigu. Alde bate-tik, berbazko kultur ekoizpenak baditugu (literatura, kanta, ipuingintza, bertsolaritza, zinema) eta bestetik, ez-berbazko kultur produkzioak (dantza, tresna musika, artegin-tza, artisautza).

Parametro honek, Euskal Herrian gaur egun egiten den kultura nola aztertu, landu, sustengatu molde egoki eta irakurgarri batean argitzen digu, bereizketa hau bideratuz:

- euskarazko kultur emaitzak;
- beste hizkuntza bateko kultur emaitzak (gure kasuan, frantsesez eta gazteleraz azaltzen direnak bereziki);
- ez-berbazko kultur emaitzak (dantza, margolaritza, eskultura, tresna musika...), jakinez arlo honetako produkzio batek eusko kulturarekin (gure ohitura, ontasun kultura...) zerikusi zuzena daukala.

Irakaskuntza eta komunikazioa

Euskaraz eta euskal kulturaz ari garenean, ezin ditugu irakaskuntza eta komunikazio arloak baztertu. Baserri munduaren nagusitasunaren eta herri txikien murrizketa edo desagerepenarekin, hiri giroa, eskola oroentzat eta komunikabideen mundua gain-gainean ditugu. Euskararen eta euskal kulturaren geroa, neurri handi batean esparru berri horietan garatuko da. Baina, alde batetik irakaskuntza eta bestetik komunikazio eremua hain dira garrantzitsuak eta konplexuak non atal bakoitzak merezi duen azterketa berezi bat. Gehiegi ikusten dira atal horiek kultur kontzeptuaren barruan aurkeztuak. Kultura, kulturgintza, lehen lehenik kulturgile, kultur sortzaileen kontua da, irakaskuntza eta komunikazio arloaren funtzio nagusiak direlarik transmisioa eta bitartekaritza. Kultura, irakaskuntza eta komunikazio eremuen artean zubi asko daude, jakina; baina, ahalbide batzuk finkatzekotan, politika batzuk bideratzekotan, komeni zaigu arlo bakoitzaren betebeharrak eta arazoak neurtzea.

Ondorioz, azterketa eta hausnarketa honen irakurgarritasuna eta ulergarritasuna erraztu nahiz, lau sail nagusi bereiziko ditugu: hizkuntza, irakaskuntza, komunikazio alorra, eta kulturgintza.

Diagnosia

Mundu osoaren bilakaera zurrunbiloetan sarturik egon da Ipar Euskal Herria XX. mendean, Frantziako Estatuaren barruan nahitaez. Hain zuzen, 1790ean, Frantses Iraultzaren garaiak sortuko ditu departamenduak, ordu arte ziren probintzia zaharrak suntsituz. Geroztik, Lapurdi, Baxe-Nafarroa eta Xiberoa, Biarnoa lurraldearekin batera, gaur Pyrénées-Atlantiques deitzen den departamenduaren barruan kausitzen dira. Ondorioz, Frantses Estatuak ez du Ipar Euskal Herririk administratiboki errekonozitu egiten.

Denbora berean, Frantziatik hedatzen ari den Argien Filosofiak eragin handia ukanen du, baikorra arlo batzue-

tan, ezezkorra beste batzuetan hala nola lekuko hizkuntzen kasuan. Frantses hizkuntzaren unibertsalitatearen printzipioan bermatuz, eskualdeetako hizkuntzak mesprextatuak eta baztertuak izanen dira (bereziki irakaskuntzaren medioz) ideia berrien eta modernitatearen zabalkundeak tratatzen dutelako.

Orain arte, molde argian edo ezkutuan, pentsamolde horrek gidatu du Frantses Estatu jakobinistaren eginmoldea, izugarritzko hizkuntza traumatismoak hedatuz hizkuntza berezietako lurraldeetan. XX. mende honen hastapean arduradun batzuk mintzo ziren, ahoan bilorik gabe:

Frantses hizkuntza, hizkuntza nazionala, beste guztien gainetik dela estimatzen dut; ideia askatzaile guztien hedatzaile egokiena izan dela eta dela diot, horregatik ahalik eta gehien zabaldu behar da. (*Georges Leygues, 1902*)

Frantzia bat da, Frantzia bakar bat baizik ez da. Bere pentsamoldeak, sentimenduak, bere tradizioa hizkuntza bati esker hedatzen dira, frantses hizkuntzaren bidez. Hizkuntza hori dugu eskoletan irakasten eta abertzale guztiek ulertuko dute, aberriaren handitasunarentzat, frantses hizkuntzaren bidez behar ditugula gure haurrak hazi. (*Gaston Domergue, 1910*)

XIX. mendearen bigarren partean, egoera ekonomiko larriak —eta ere ohitura zahar batzuen aplikapenak— Ameriketarako norabidea hartzera hainbat euskaldun bultzatzen dituen bitartean, Baionara heldu berria den trenak harremanak garatzen ditu beste molde batean. Ipar Euskal Herri kostaldeko turismoa garai horietan hasiko da, Frantzia eta Europako aristokrazia bat ibiltzen hasiko delarik Biarritz eta Donibane Lohizuneko astialdigune ospetsuetan. Denbora berean, erromantizismoaren eta Alemaniako filosofiaren haritik, euskarak eta Euskal Herriko ohiturek interesatzen dituzte lekuko eta kanpoko ikerle adituenak. Ez baitezpada euskarak eta euskal kulturak modernitatean sartzea merezi dutelako, baizik eta ontasun horiek ikertu eta zaindu behar direlako, iragan mundu baten lekukotasun bezala. Garai honek ondorio baikorrak ukanen ditu euskararen ezagupenean eta museogintzan. Adibidez,

Baionako Euskal Erakustokiaren sorrera zor zaiola aitortze-koa da.

Azpimarratzekoa da ere XX. mende honetan izan diren bi gerra mundialek izan duten eragin handia Frantziako lau eskualdeetan bezala, Euskal Herrian. Bereziki 1914-1918 urteetan iragan denak: 7.000 soldadu euskaldun hil ziren, baserritarrak gehienak, Frantziako iparralde eta ekialdeko trintxeretan. Odol huste izigarria eta, denbora berean, buru huste tamalgarria. Ipar Euskal Herriaren frantseseta eta frantses bilakatzea parte handi batean orduan hasiko da.

XX. mende honetako harat-honat guztien artetik, Ipar Euskal Herriko demografiaren datu nagusi batzuk argitzera behartuak gara bestalde:

Kantonamenduak	1936	1982	1990	Aldaketak (%)	
				1936-1982	1982-1990
BAB eta Hiriburu	73.356	113.251	120.099	+ 63.70	+ 6.10
Donibane-Lohizune	12.072	19.014	20.912	+ 73.20	+ 10.00
Hendaia	14.444	22.265	24.219	+ 67.70	+ 8.80
Uztaritze	9.040	13.482	15.962	+ 76.60	+ 18.40
Ezpeleta	9.348	10.629	11.403	+ 22.10	+ 7.30
Kostaldea	118.260	178.641	192.595	+ 62.90	+ 7.80
Bidaxune	685	4.176	4.222	- 30.60	+ 1.10
Bastida	4.808	4.425	5.298	+ 10.30	+ 19.70
Hazparne	8.171	7.695	7.800	- 4.40	+ 1.40
Donapaleu	11.037	9.069	8.853	- 19.80	- 2.40
Iholdi	6.222	4.392	4.317	- 30.60	- 1.70
Maule	12.079	11.567	10.750	- 11.00	- 7.10
Mendixkagunea	48.402	41.324	41.240	- 14.80	- 0.20
Baigorri	8.612	5.968	5.646	- 34.40	- 5.40
Donibane Garazi	8.280	6.719	6.540	- 2.10	- 2.70
Atarratze	6.816	3.837	3.617	- 46.90	- 5.70
Mendigunea	23.708	16.524	15.803	- 33.30	- 4.40
Barnealdea	72.110	57.840	57.043	- 20.90	- 1.40
Ipar Euskal Herria	190.370	236.489	249.638	+ 31.10	+ 5.60

1936an, Ipar Euskal Herriko biztanleriaren % 53 base-ri eremuan bizi zen, hirietan bizi zen jendetza Baiona, Bokale, Angelu, Biarritz, Donibane-Lohizune, Ziburu, Hendaia, Hazparne eta Maulen kokatzen zelarik. 60 urteko epe laburrean, kostaldea ia hirigune bakar bat bilakatua da, Ipar Euskal Herriko jendetzearen % 70 gutti gora-behe-

ra biltzen dituela. Datu horrez gain, beste ezaugarri garrantzitsu bat kontuan hartu behar da. Egia da Ipar Euskal Herriko jende kopurua etengabe haziz doala, baina, azken hogeita hamar urte hauetan, emendatze hori etorkinei esker egiten da. Hain zuzen, 1975ez geroztik, emaitza naturala ezezkorra da (- 3.322 1982 eta 1990ko urteen artean). Ipar Euskal Herriaren geroaz gogoetatzen garelarik, besteak beste euskararen eta euskal kulturaren etorkizunaz euskal lurralde honetan, ezin ditugu ezaugarri kezkarri horiek gorde.

Euskararen egoera

XIX. mendean egin ziren lehenengo inkestak euskararen egoeraz Ipar Euskal Herrian. Lehen Inperioaren garaian, Coquebert de Montbreten ardurapean egin zen ikerketak 108.000 euskaldun kondatu zituen. Mende horren bigarren zatian, egin ziren ikerketa lan batzuen ondorioak ere eskutan dauzkagu hala nola Francisque Michel (135.000), E. Reclus (120.000) eta Luis Luzien Bonaparterenak (125.000).

Mende bat itxaron beharko da beste ikerketa lan baten emaitzak jasotzeko, hain zuzen Pedro de Yrizarrek argitaratu datuak (1973): 80.000 bat euskaldun zenbatzen ditu.

1987an, Xiberuko Sü Azia kultur elkarteak eskaturik, Donostiako Siadeco inkesta etxeak ikerketa baliagarri bat bideratzen du, Ipar Euskal Herri Barnealdeko zati batean.

Euskal Herri osoari begira, 1991. urteak bihurgune bat markatzen du euskararen egoera soziolinguistikoaren azterketan. Hegoaldeko Euskal Autonomi Erkidegoko hizkuntz politikarako zerbitzuek Euskal Herriko lurralde guztietan euskararen egoera neurtzea erabakitzen dute. Hizkuntzaz arduratzen den egitura administratiborik ez izanez Ipar Euskal Herrian, jaio berria zen Euskal Kultur Erakundeari proposatzen zaio lan hori kudeatzeko ardura iparraldeko probintzietan (Siadecok egiten duelarik datu bilketa). Epeak laburregiak izan zirelako, ez zen baldintza tekniko hoberenetan antolatua izan kontsulta hori. Hala

ere, lan emankor bat bideratua izan zen, bi aldeetako funtsezko elkarlan baten oinarriak finkatuz.

Esperientzia horrek eragin handia izango du 1996an egin den inkestaren kausitzean. Euskal Autonomi Erkidegoko eta Nafarroako gobernuetako hizkuntz politikarako zerbitzuek eginen dute ikerketa lan hori, Ipar Euskal Herrian, Euskal Kultur Erakundeak hartuko duelarik honen ardura zuzena. Aldi honetan, Frantziako Estatistika eta Ikerketa Ekonomikoen Institutu Nazionalaren (INSEE erakundearen Akitaniako adarra hain zuzen) partaidetza lortuko du Euskal Kultur Erakundeak. INSEEk laginaren antolakuntza eta inkestalarien moldakuntza beregain hartuko du. Bestalde, hizkuntzalari eta soziologo aditu batzuen lankidetzaren erdietsiko da.

16 urtez goragoko jendea galdezkatua izango da, galdesorta bakar bat baliatuz Euskal Herriko bi aldeetan. Ipar Euskal Herrian, egin diren 1.400 inkestak molde honetan banatuak izan dira:

1. taula - 1990ko jende kondaketaren arabera

	<i>Jendetza (> 16 urtekoa)</i>	<i>Inkesta kopuruak</i>
1 - Baiona eta bere ingurua	92.100	385
2 - Kostalde hegoaldea	39.400	229
3 - Lapurdi Barnealdea	49.300	288
4 - Baxe Nafarroa/Xiberoa	31.700	498
<i>Ipar Euskal Herria</i>	<i>212.400</i>	<i>1.400</i>

Inkestak azaldu dituen ondorio nagusien arabera, jendetzaurren laurden batek nonbait han euskararekilako gaitasun aktibo bat azaltzen du (56.000 presuna). % 10 euskaldun hartzaileak dira (20.000); hiruetarik bi erdaldunak dira.

2. taula - Euskararekilako gaitasuna Ipar Euskal Herrian (> 16 urte)

	<i>Kopuruak</i>	<i>%</i>
- Euskaldun aktiboak (elebakarrak + elebidunak)	56.200	26.43
- Euskaldun hartzaileak	19.800	9.34
- Erdaldunak	136.400	64.23

Gaitasun hori adinaren arabera neurtzen badugu, euskararen gain-beherekada nabarmena ikusten da.

3. taula - Euskararekilako gaitasuna Ipar Euskal Herrian adinaren arabera (%)

	<i>Eusk. aktiboak</i>	<i>Eusk. hartzaileak</i>	<i>Erdaldunak</i>	<i>Orotara</i>
16 - 24 urte	11.50	13.00	75.50	100.00
25 - 34 urte	13.50	13.50	73.00	100.00
35 - 49 urte	27.50	8.50	64.00	100.00
50 - 64 urte	31.00	9.00	60.00	100.00
> 65 urte	37.50	6.00	56.00	100.00

Azken datu garrantzitsu hauek konparatzen baditugu Euskal Autonomi Erkidegokoekin, egoeraren desberdintasunaz konturatzen gara:

4. taula - Euskararekilako gaitasuna EAEn adinaren arabera (%)

	<i>Eusk. aktiboak</i>	<i>Eusk. hartzaileak</i>	<i>Erdaldunak</i>	<i>Orotara</i>
16 - 24 urte	33.00	37.00	30.00	100.00
25 - 34 urte	25.00	27.00	48.00	100.00
35 - 49 urte	21.00	11.00	68.00	100.00
50 - 64 urte	21.00	6.00	73.00	100.00
> 65 urte	26.00	5.00	67.00	98.00

Bestalde, bikote euskaldunen % 72k seme-alabei euskara irakasten diete. Baina, bi gurasoetatik batek soilik dakielarik hizkuntza, euskararen transmisioa % 11 kasutan gertatzen da. Familian, euskararen transmisioa krisialdi larrian dagoela ageri da. Gizarte tradizionalan luzaz bestela izan bada, hemendik aurrera familiak ez du inolaz ere segurtatuko euskararen etorkizuna Ipar Euskal Herrian.

Egoera kezkarri honen erdian, emaitza baikorrago batzuk agertzen dira; lehen hizkuntza erdara dutenen artean, % 8k euskararekilako hurbilketa zerbait egin dute, % 7 elebidun hartzaile eta % 1 euskaldun aktibo bilakatuz. Azkenik, euskararen sustapenarekiko interes eta jarrera baikorra azaltzen du biztanleriaren erdiak.

Irakaskuntza

Euskal irakaskuntzaz mintzo garelarik Ipar Euskal Herrian, euskararen edota euskarazko irakaskuntzaz hitz eginguten dugu.

Irakaskuntza hori, hiru saretan antolatua da gaur egun:

- sare publikoa: Frantziako Hezkuntza Nazionalaren sarea;
- sare pribatua: Elizaren ardurapean diren ikastetxeak;
- elkarte sarea: Seaska federakuntzak biltzen dituen ikastolak.

Gehitu behar da sare pribatuko eta Seaskako ikastetxe gehienak Frantziako Hezkuntza Nazionalarekin kontratutuan daudela (Hezkuntza Nazionalak irakasleak ordaintzen ditu).

Hiru eredutan antolatua da euskararen eta euskarazko irakaskuntza gaur egun Ipar Euskal Herrian:

- Murgiltze eredu, ikastolek proposatzen dutena: euskarazko irakaskuntza da, zazpi urtetik aurrera frantsesa urratsez urrats sartzen delarik;
- eredu elebiduna: ordu kopuru berdina euskara eta frantsesarentzat (hori ama eskolatik haste);
- iniazio eredu: ama eskola eta lehen mailan, astero 3 ordu; kolegioan, astero ordu bat.

Bestalde, sare publiko eta pribatuko kolegio eta lizeo batzuetan, euskara irakasten da bigarren eta hirugarren hizkuntza bezala (edo aukera bezala) astero 3 orduz.

1997-1998ko ikasturtearen datuak hartuz, hona gaur egungo euskal irakaskuntzaren egoera Iparraldean:

1. taula - Ama eskola/lehen mailako ikasle kopuruak (3-11 urte)

Sareak	Murgiltze er.	Er. elebiduna	Iniziazioa	Frantsesez soilik	Orotara
Sare publikoa	0	1.946	1.700	13.698	17.340
Sare pribatua	0	780	1.000	4.143	5.923
Ikastola	1.227	0	0	0	1.227
Orotara	1.227	2.726	2.700	17.837	24.490
%	5.00	11.00	11.00	73.00	100.00

2. taula - Kolegio (11-15 urte) eta lizeoetako (15-18) ikasle kopuruak

Sareak	Murgiltze er.	Er. elebiduna	Aukera	Frantsesez soilik	Orotara
Kolegioa	310	343	280	12.827	13.760
%	2.30	2.50	2.00	93.20	100.00
Lizeoa	96	36	280	12.547	12.600
%	1.00	0.30	2.20	96.50	100.00

Laburbilduz, zenbaki garrantzitsuak hauek dira:

- Ama eskola eta lehen mailan, eredu guztiak bilduz, ikasleen % 20k euskararen eta euskarazko irakaskuntza bat

jarraitzen dute Ipar Euskal Herrian (% 15ek murgiltze edo elebidun eredueta);

- Kolegioetan (11-15 urte): % 15ek euskara edota euskaraz ikasten dute (% 5ek murgiltze edo elebidun eredueta);

- Lizeoetan (15-18 urte): % 5ek nonbait han euskararen edota euskarazko irakaskuntza jarraitzen dute.

Lehen hezkuntzarentzat, konparaketa hau egin daiteke Hego Euskal Herriko egoerarekin:

3. taula - Lehen hezkuntzako ikasle kopurua Euskal Herrian (1997-1998)

Sareak	Murgiltze er. (D eredueta)	Er. elebiduna (B eredueta)	Iniziazioa (A eredueta)	Erdaraz soilik (X eredueta)	Orotara
Ipar E. Herrian	1.127	2.726	2.700	17.837	24.490
%	5.00	11.00	11.00	73.00	100.00
Nafarroa	9.769		9.794	25.154	44.708
%	22.00		22.00	56.00	100.00
EAE	123.042	64.475	151.382	3.048	341.947
%	36.00	19.00	44.00	1.00	100.00
Orotara	134.038	67.201	163.876	46.030	411.145
%	33.00	16.00	40.00	11.00	100.00

Bestalde, 1989az geroztik, euskarazko goi-mailako ikasketak antolatu dira Baionan, Paue eta Bordeleko Unibertsitateen ardurapean. Orain arte, baieztatuak izan diren diplomen kopurua hau da:

DEUG	55
Lizenzia	29
Maîtrise	11
DEA	3
Doktoregoa:	9
CAPES	9

Komunikazio arloaren itxura

Informazio orokorrak hedatzen dituen prentsa mundua *Sud-Ouest* egunkariak gaintitzen du. Bigarren gerla mundialaren amaieran, Bordelen sortu zen; Akitania osoan banatzen da eta Ipar Euskal Herrian ere gehien zabaltzen den kazeta da (kronika labur bat astean behin euskaraz agertzen duela).

Denbora haietan ere, elizari josia den *Herria* astekaria kaleratzen hasi zen, ia osoki euskaraz (gaur egun artikulua batzuk noiztenka frantsesez agertzen ditu). Hainbat itxura berriarekin kaleratzen da gaur *Herria*, herrietako informazio asko hedatuz.

1993. urtean, *La Semaine du Pays Basque* jaio da; euskaraz oso toki murrizta dauka astekari honetan. Prentsa politiko bat ere badago (*Enbata*, *Ekaitza* bereziki), euskara oso guti erabiltzen duena.

Garai berean, haur prentsa arloan, osoki euskaraz publikatuko den *Xirixta* hilabetekaria plazaratuko da (4-8 urtekoentzat) eta, 1996ko urtean, *Kometa* bihilabetekaria (8-11 urtekoentzat). Nahiz Euskal Herri osoko hurrei zuzendua izan, arazo ekonomikoek gaina harturik, bi aldizkari horien agerpena gelditua izan da 1998. urtearen hasieran.

Euskarazko irratigintzaren munduan, errealitate aipagarri bat osatzen dute Ipar Euskal Herriko irradi euskaldunek. Frantzia Estatuan, irratigintza librearen lege berria ateraz bezain laster, 1980ko hamarkadaren hasieran sortu ziren Gure Irratia (Lapurdin: Baionan), Irulegi Irratia (Baxe-Nafarroan: Donibane Garazin) eta Xiberoko Botza (Xiberoan: Maulen). Gure Irratiak euskaraz soilik emititzen du (berrikitan gaskoinez egiten den emankizun bat zabaltzen hasi da, beste bi irratiek frantsesari leku zerbait uzten diotelarik). Lantalde txikiko egiturak dira, «elkarte-irradiak» moduan antolatuta. Hamabost urtez gora-behera asko ezaguturik, bizirik dira eta berrikitan elkarlan prozesu baikor batean sartuta dira, astero 7 orduko programa komuna bideratuz eta albistegi gehienak elkarren artean landuz (lan bildu horren kudeatzeko, Euskal Irratiak deitu batasun bat eraiki dute). Euskadi Irratia ere entzuten da Iparraldeko gune batzuetan, bereziki kostaldean (Hegoaldeko irradi publikoak egitura gutien bat finkatua du Iparraldean).

Radio France Pays Basque aipatu behar dugu ere, Frantziako Radio France irradi publikoaren adarra delarik Ipar Euskal Herrian. Honek egunero ordu bat eskas emititzen du euskaraz, astelehenetik ostiralera.

Ipar Euskal Herriko telebista munduak zerbait aldaketa ezagutuko du 1993. urtetik aurrera. Frantziako telebista

publikoaren hirugarren kateak adar bat antolatuko du Baionan, honek 6 minutuko berrialdi emankizun bat zabaltzen duela astean bost egunez. Bestalde, larunbatero, iraupen berdineko emankizun berezi bat zabaltzen du, bi emankizun berri plazaratuz hilabetero. Batezbeste, berri saioaren seietarik bat eta gai berezien hiruetarik bat euskaraz egiten da, frantsesezko azpitoluekin.

Geroztik, Euskal Telebistaren lehen kateak (ETB 1) egitura bat finkatu du Ipar Euskal Herrian, 7 minutuko berri emanaldia agertzen duela osoki euskaraz astelehenetik ostiralera. 1998aren hasieran, Baionan finkatua den Comedia ekoizpen etxeak 30 minutuko emankizun bat moldatzen du Ipar Euskal Herriko gaiak hartuz; emankizun hori ETB 1ean agertzen da larunbatetan, gai eta gomiten arabera, euskara eta frantsesa erabiliak direlarik. Berrikitan finkatua izan den hitzarmen bati esker, Euskal Telebistaren hedapena antolatzen ari da Ipar Euskal Herrian eta zenbait denbora barne, Iparraldeko eremu guztian ikusten ahalko da.

Kulturgintzaren zertzeladak

XX. mendeko lehen zati nagusi batean, euskal kulturaren emaitzak gehienbat baserri munduan bizirik diren praktika herrikoiekin identifikatzen dira iparraldean. Ihauterietan edo herriko pestetan, antzertiak, kantik edo bertsolaritzak, hots berbazko kulturak bizkortasun handia agertzen du. Dantza alorrean ere, mugimendu zabala badago, 1960ko hamarkadan, Oldarra eta Etorki bezalako dantza talde ospetsuak munduko antzokietan agertzera bultzatuko duena. Kanta munduan, askorentzat Euskal Kanta Berriaren aitzinbidari izan den Mixel Labeguerieren abotsa entzuten da garai horretan. Zenbat urte berandua, Niko Etxart abeslari zuberotarrak eta Anje Duhalde, lapurtarrak, idekiko dute euskaraz eginen den rock musikaren ildo.

1980ko hamarkadaren lehen urteetan, kokatzen da kulturaren egituraketa instituzionalaren hasiera Ipar Euskal Herrian. Egia da ordurarte, elkarte kementsu batzuek

(luzaz elizaren babesean antolatu direnak) herrietako bizi sozial eta kulturala akuilatzen dutela bereziki Ipar Euskal Herri barnealdeko herri gotorretan eraikitzen diren zinege- len inguran. Azpimarratu behar da ere kostaldeko hirigu- nean, kultur tresna ospetsu batzuk badaudela, gehienbat ondarearen aldeko ekintzaren bultzatzaile: Biarritzeko itsas erakustokia, «Bonnat» arte erakustokia eta, orozgai- netik, eusko kulturaren zerbitzuko den Euskal Erakustokia Baionan. Bestalde, Ziburun jaio zen Ravel musikagile uni- bertsalaren oihartzuna ere nolazpait nabari da, aspaldi ho- netan urtero egiten den «Musika Kostaldean» ekitaldian, Donibane-Lohizunen antolatua izan den Ravel Akade- mian edo 1959an, kostaldeko bost hiri nagusiek (Baiona, Biarritz, Angelu, Donibane-Lohizune eta Hendaia) eraiki- ko duten Musika Eskola Nazionalan.

Horiek horrela, Ipar Euskal Herrian, kultura antola- kuntzak ezagutuko duen bihurtune garrantzitsua 1981eko irailean finkatzen da. Memento horretan, Euskaltzaindiak eta pedagogiaz arduratzen den Ikas elkarteak (1959an sor- tua), euskal kultur batasun gehienak bai eta irrati-telebista eta irakaskuntza munduko langile sindikata batzuk elga- rretaratzen dituzte Baionan, Euskara eta Euskal kulturaren Lehen Jardunaldien ospatzeko. Biltzarre horrek, «Euskara eta Euskal Kulturaren estatus baten alde» izenburuarekin agertuko den txosten bat plazaratzen du eta, urte bat bar- ne, euskal kultur elkarte gehienek Pizkundea federakuntza sortzen dute. Ipar Euskal Herri barnealdean, lekuko elkarte batzuk ere biltzen dira, Xiberoan «Uhaitza», Baxe-Nafarroan «Haize-Berri» eta Hazparne aldean «Eihartzea» kultur etxeak antolatuz.

1984. urtean Euskal Herriko Kultur Etxearen sorrera ikusiko da Baionan, Frantses Estatua (Kultur ministeritza), Akitania Eskualdea, Pyrénées-Atlantiques-eko departamen- dua eta Baionako Hiria eraikitzaile dituela, Pizkundean dauden elkarte gehienek onespren eta parte hartzearekin batera. Istorio labur bezain tirabiratsuaren ondotik, lehen egituratze esperientza hori 1988an amaituko da, bi urte barne sortuko diren bi erakunde berri eta bereiziei lekua utziz: Baionako eta Akitania Hegoaldeko Eszena Nazionala

alde batetik eta euskal kulturaz arduratuko den Euskal Kultur Erakundea bestetik. Aldakuntza handi bat gertatuko da honekin batera. Lekuko partaide instituzionala ez du Baiona hiria soilik ukanen EKEak (Euskal Herriko Kultur Etxearen kasuan bezala) baina Euskal Kultura sustengatzeko sortuko den Herriarteko Sindikata (gaur egun, Ipar Euskal Herriko 158 udaletatik, 143ek parte hartzen dute batzarre horretan, kostaldeko hiri nagusiak barne). 1992an, Biarritzek ere, bere kultur zerbitzu berria eraikiko du (Biarritz-Culture), hiri honek ezagutuko duen krisialdi politiko nabarmen baten karietara izanen diren aldaketa garrantzitsuen ondotik.

Aitortzekoa da, kultur antolakuntzaren paisaia erabat kanbiatu dela Ipar Euskal Herrian, azken hamabost urte hauetan: museogintza, liburutegiak, musika irakaskuntza, antzerkigintza eta kultur hedapena orokorki kontuan hartuz, Iparraldean gaur egun diru publikoaren sustenguekin garatzen den euskal eta frantses kulturak, urtero 85 milioi liberako aurrekontu orokorra kudeatzen du nonbait han (2.100 milioi pezeta gutti gora-behera); orokorki, 250 presunek lan egiten dute kultur egitura horietan. Dirulaguntzen aldetik, Ipar Euskal Herriko udalek kopuru orokorraren % 50 ekartzen dute (kostaldeko hiri nagusiek iparraldeko herri guztiek ekartzen dutenaren % 95 beregain hartzen dutelarik), gaineratikoa Frantses Estatuak, Akitia Erregioeak eta Pyrénées-Atlantiques-eko departamenduak gehitzen dutelarik. Kultur bizi horren autofinantzaketan % 30ekoa da gutti gora-behera.

Azpimarratu behar da egoera honek bi desoreka nabarmen gordetzen dituela:

- lehenik, kultur ekintzaren ahalbideen % 87 kostaldean erabiliak dira;
- bigarrenik, aurrekontu horren guztiaren % 15 berbazko eta ez-berbazko euskal kulturarentzat dedikatua da, gaineratikoa frantses edo beste kulturen garapenerako baliatua delarik.

Nahiz aurrerapen batzuk eginak izan diren azken urte hauetan, kultura atzerritar baten egoera instituzionala bizi du oraino euskal kulturak Ipar Euskal Herriko lurraldean.

Gerorako erronkak

Oro har, 1990eko hamarkadan joera nagusi bat agertzen da: oraindik murriztasunekin bada ere, euskal kulturaren adierazpena onartzen da ipar Euskal Herriko kultur mundu instituzionalean. Ikusi dugunez, hurbilketa horren seinale ditugu iparraldeko udal gehienek sortu duten Euskal Kulturaren sustengatzeko Herriarteko Sindikata alde batetik eta bestetik, kultur mailako hiru eragile profesional berri: Euskal Kultur Erakundea, Baionako eta Akitania Hegoaldeko Eszena Nazionala eta Biarritz hiriak antolatutako «Biarritz-Culture» kultur zerbitzua.

Gainera, 1992tik 1994ra eginen den «Euskal Herri 2010» diagnosa eta prospektiba gogoetak eta honen ondorioz sortutako den Garapen Kontseiluak bideratutako duen Ipar Euskal Herriko Antolaketa eta Garapen Eskemak, hizkuntza eta kultura gaiei lotuak diren hainbat adigai molde emankorrean argituko dituzte. Egia erran, «Euskal Herria 2010» azterketak, nortasun kontzeptuaren inguruan diren kezken premia garbiki azaldu zuen. Iparraldeko Lurralde Eskemak erronkak hobeki definituko ditu. Lehenik, kultura Ipar Euskal Herriaren garapenerako giltza nagusi bat dela egiaztatuz (baieztapen honek ez du soilik balio Iparraldearentzat noski). Bigarrenik, baliabideen aldetik, gaur egun begibistakoak diren bi desoreka nabarmenak deusestu edo neurri batean gutitu behar direla azpimarratuz:

- alde batetik, euskal eta erdal kulturaren arteko desoreka;
- bestetik, kultur eskaintzari dagokionez, kostaldea eta barnealdearen artean dagoena.

Bestalde, hausnarketa honen beste ekarpen ohargarri bat izan da hizkuntza eta kultura sailen bereizketaren beharra argitzea. Ipar Euskal Herriko egoera sozio-politikoan, garrantzi handiko urratsa da. Hain zuzen, euskal kultura adigaiaren barruan, arazo guztien metatzen gehiegi ohi-tuak dira kultur militante eta arduradunak, administrazio-ko kargudunak eta erabakitzaile politikoak. Gaur egun oraindik, dirulaguntzak banatzen direlarik euskal kulturarentzat, gai desberdinak sartzen dira atal honetan: dantza,

kanta, bertsolaritza, bideseinaleak euskaraz eta frantsesez, euskal irriatiak, ikastolak eta abar... Hizkuntz antolaketa batetik eta kultur antolaketa bestetik garatu behar direla baieztatuz, euskara eta euskal kultura normalkuntza prozesu batean sartzeko nondik norakoa izan behar den jokabidea argitu du Lurralde Eskemak.

Azkenik, kostaldea eta barnealdearen artean hain premiatsua den elkarrekikotasuna neurri handi batean hizkuntza eta kulturaren antolaketek bultzatuko dutela azpimarratu du Garapen Kontseiluko emaitzak. Ipar Euskal Herri barnealdearen kontzeptua bera sendotu du. Maila profesionaleko kultur egitarau bat diru publikoz sustengatzea Xiberoan edo Amikuze aldean adibidez, ez du erranahi handirik Paue, Bordele edo Pariseko arduradun politiko eta administraziokoentzat. Baina, Ipar Euskal Herri barnealdea bere osotasunean hartuz, eskakizunak oro durdazatzen ditu. Ikusi dugunez, egoera demografikoa hainbat larria da; baina hala ere, orokorki 80.000 jende nonbait han bizi dira oraindik Lapurdi barnealde, Baxe-Nafarroa eta Xiberoan (ia BABen bezenbat). Jendetza kopuru horrentzat, kultur eskaintza baten antolatzeak zerbait erran nahi du eta base-ri munduan bizi dagoen biztanleriak ere hartze du eskuragarria izango dituen giza zerbitzu profesionalak, kultur zerbitzua barne. Hori eraiki daiteke Iparralde barneko eskualde bakoitzaren proiektu bereziak kontuan hartuz eta kultur egituraketa (eta honi doazkion funtzionatzeko ahalbi-deak) banatuz barnealdeko erdiguneetan. Frantses Estatu mailako botere publikoen ikusmoldea aldatzea beharrezkoa izango da helburu horren lortzeko (mementoa ez da beharbada hain txarra, baserri mundua basamortu bilaka ez dadin baserri eremuan zerbitzu publikoak mantendu behar direla aipu den garaian). Beharrezkoa baina ez nahikoa. Ipar Euskal Herriko hautetsi eta jende gehienaren iritzia eta eginmoldea kanbiatu beharko da ere. Interes orokorren alde biltzen, herriak (barnealdean gehienak hain neurri txikikoak dira eta) ez dira ohituak eta ez dute nahikeria handirik erakusten. Euskarak (irakaskuntzaren berantolaketari esker besteak beste) eta euskal kulturak eragin baikorra ukan lezakete pratika hauen bilakaerazteko.

Hizkuntz antolaketa

Euskararen estatusa

Euskara hizkuntza ofiziala bada Euskal Autonomi Erkidegoan eta Nafarroako parte batean, ez dauka batere estatus berdina Ipar Euskal Herrian. Ikusi dugunez, azken berrehun urte hauetan, Frantziako Estatuak oso joera baztertzaillea eraman du bere eremuan dituen hizkuntzei buruz, frantsesa salbu jakina. Berrikitan, 1992an hain zuzen, Frantses Konstituzioaren 2. artikulua egokitua izan da «*Errepublikaren hizkuntza frantsesa da*» gehituz (Biarritz-Angelu-Baiona distrika buru den Alain Lamassoure jaunak proposatu aldaketa). Geroztik, argudio hori erabili du Kontseilu Konstituzionalak (Frantziako legeen epaitegi goren) eskualdeetako hizkuntzen Eurokarta ez izenpetzea kontseilatzeko frantses Gobernuari.

Jokabideak hertsia dira baina ez osoki tapatuak. Frantses Konstituzioan berean, 11. artikulua nolazpait 2.aren aurka doa, gogoetak eta iritziak adierazteko askatasuna ziurtatuz (muga delarik 11. artikulua eskubide indibidualak defenditzen dituela, 2. artikulua aldiz eginbide kolektiboez ari delarik). Bestalde, Europan gaur egun, Frantzia gero eta gehiago isolatua da hizkuntzen kontu honetan (jakina gure kasuan, Espainiako Estatuan legediaren aldetik den hizkuntz egoera aurrerakoa balora dezakegula). Datorren mendeko lehen hamarkadaren erronka nagusi bat izango da euskararentzat (eta Frantzia Estatuko beste lurraldeetako hizkuntzentzat) estatus ofizial bat erdiestea. Zerbitzu publikoetan eta gizarte osoan oro har, euskararen erabilpena garatzeko bete behar den baldintza (egia da proposamendu hau ez dela agertzen Garapen Kontseiluak ontu duen Lurralde Eskeman eta jarrera hau aintz kritikatu dute hainbat euskaltzalek. Baina, gogoetaldi honen mugak agertzen dira hor: ekai teknikoak aurreratuak izan dira lan horretan, ez proposamendu politikoak). Euskararen ofizialtasuna lortzeko, Ipar Euskal Herriaren mobilizapena arrunt beharrezkoa da baina pentsa daiteke ez dela nahikoa izango (1998ko apirilaren 4an, Deiadar kolektiboak deiturik, 3.000ko bat jende bildu ziren Baio-

nan hizkuntz eskubideen aldarrikatzeko). Frantzia Estatu-ko lurralde berezien arteko elkarlana molde iraunkor eta erakingor batean antolatu behar litzateke. Eskualde desberdinetako hizkuntz eta kultur arduradun batzuk biltzen dira urtero egoera eta ikusmoldeen elkartrukatzeko baina ondorioak oso murrizak gelditzen dira. Herrialde bakoitzak ahalbide ekonomikoak ezarriz, Frantziako hizkuntza berezien idazkaritza profesional bat eratu behar litzateke, eskualdeetako hizkuntzen errekonozimenduari buruz aitzeko. Denbora berean, ororentzat komenigarria litzatekeen informaziogune eta zerbitzu juridiko bat izan behar luke idazkaritza horrek. Gainera, lan tresna baliosa litzateke Europako estatuetan diren beste eskualdeekin harremanak garatzeko eta Europako administrazioarekin lan egiteko.

Bestalde, hizkuntz zerbitzu ofizial eta profesional bat lehenbailehen antolatzea Ipar Euskal Herrian premiakotzat jotzen dute euskaltzale guztiek eta arduradun politiko askok ere. Hizkuntz Kontseilua izenburua eman dio anar-tean Garapen Kontseiluak Lurralde Eskeman. Euskal Kultur Erakundearen barne antolaketa eredugarria ikusten da instituzio horren xutik ezartzeko. Euskararen egoeraren jarraipena, euskararen erabilpena bultzatzea gizartearen alor guztietan (bideseinaletan, zerbitzu publikoetan, bankoetan, saltegietan, familietan...), euskararen ofizialtasunari buruzko urratsak koordinatzea, euskal irakaskuntzaren gora-beherak ebaluatzea... lan tresna horren betebeharrak argiak bezain zabalak dira. Ahantzi gabe hizkuntz politikaz arduratzen diren hegoaldeko hizkuntza zerbitzuekin gartu behar lukeen elkarlana.

Irakaskuntza

Hizkuntz antolaketaren atal nagusi bat da irakaskuntza saila. Gaur egun, iparraldeko hiru sareetako (ikastola, publikoa, pribatua) irakasle eta arduradun gehienak konforme dira erraiteko, murgiltze eta elebidun erduei lehentasuna emanaz, euskarazko eta euskararen irakaskuntza eskaintza hedatu behar dela Ipar Euskal Herriko zokomoko guztietan. Hirigune nagusian indar handiak egin beharko dira, jakinez gaur egun eskolatuak diren haurren % 40 biltzen ditue-

la eta euskal irakaskuntza hor dela ahulena. Nahitaez, aldaketa nabarmenak gertatuko dira ere barnealdean eta bereziki Baxe-Nafarroan eta Xiberuan. Jakina, demografiaren egoera ezagutzen dugunez, bata bestearen ondotik herri txikietako eskolen atea hersten ari dira, ikasle eskasez. Ordu deno, euskal irakaskuntzaren garapena suerte handi bat izan daiteke ikas maparen berrikusteko, ekipamenduen berantolatzeke eta beharrez eraikuntza berri eta modernoen altxatzeko baserri munduan (barnealdeko lau ikastola berrien eraikuntza, gogoeta honetan osoki sartzen da).

Erran gabe doa, Frantziako Hezkuntza Nazionalak erresponsabilitate handia duela afera honetan. Honen ardua da ere biharko euskal irakasleen formakuntza antolatzeari (Baionan kokatu behar litzatekeen formakuntza zentro bat aipu da) eta «Ikas» pedagogia zerbitzu berrituaren sendotzea. Duela hamabost bat urte, Frantziako Hezkuntza Nazionalak «Lehentasunezko Heziketa Guneak» («Zone d'Education Prioritaire») antolatu zituen, enegu sozial inportanteak dituzten zonaldeen hobeki sustengatzeko ahalbide gehigarri batzuk mobilizatuz (hiri auzoetan erai-kiak izan dira bereziki). Ildo horri jarraikiz, esperientzia berrizale bat bideratu lezake Frantses Hezkuntza Ministerioak, «Hizkuntz Heziketa Gune» («Zone d'Education Linguistique») bat sortuz Ipar Euskal Herri osoan.

Jende helduen euskalduntzea eta alfabetatzea ere garatu behar da molde indartsu batean. Kasu arraro batzuetan salbu, (Hendaia edo Biarritzeko herriko etxeak adibidez...) Ipar Euskal Herriko udalek eta Frantses Estatuko botere publikoek ez dute batere hein egokian erantzuten emendatzen ari den eskaerari eta beraz, ez dute behar bezala laguntzen AEK erakundeak eskaintzen duen zerbitzu publikoa. Irakaskuntzaren arlo honek ere merezi luke plangintza zehatz eta orokor bat, 1996ko inkestak agertu dituen lehen emaitza baikorren hobetzeko (% 7 elebidun hartzaile eta % 1 euskaldun aktibo bilakatu direla azaldu dute inkesta horretan).

Komunikazio saila

Euskararen presentzia garatzea idatzizko, entzunezko eta ikus-entzunezko komunikabideetan da hizkuntz anto-

laketaren beste oinarria. Azken bi urte hauetan, euskal irratigintzan urrats inportanteak egiten ari dira hiru euskal elkarte irratietako arduradun eta langileak. Egitarau amankomunak, elkartrukaketak, oro har elkarlana antolatzen eta garatzen ari dute profesionaltasuna eta gaurkotasuna hedatuz. Ordu da Ipar Euskal Herriko udal guztiek eta Frantses Estatuko botere publikoek errekonozitu dezaten interes orokorreko papela betetzen dutela eta, ondorioz, euskararen gerorako (baita sozial mailan ere) hain eragin handia duten komunikabide horiek behar bezala sustengatua izan behar dutela.

Radio-France Pays-Basque bere aldetik (Frantziako Radio-France irrati publikoaren adarra) ezer garatu gabe geldituko ote da? Euskararen presentzia emendatzea aipu da irrati horretan. Zurrumuru bat besterik ez ala zerbait serioen antolatzeko xedea ba ote da?

Telebista sailak zerbait kanbiamendu ezagutu duela azken bost urte hauetan Ipar Euskal Herriko komunikabide munduan azpimarratzekoa da (bereziki Euskal Telebistari esker). Baina agian, hasiera bat baizik ez da. Beste pauso batzuk eman behar dira euskararen presentzia garatzeko gaurko garaian hain toki garrantzitsua hartua duen komunikabide horretan. Euskal Herriko telebista publikoaren (ETB 1) eta frantses telebista publikoko 3. katearen arteko lankidetzak sendotzea komeni litzateke, elkartrukaketak baina ere elkarproduzioak bideratuz.

Kultur antolaketa

Ondarearen aldeko ekintza

Iraganaren aztarna nabarmenen zaintzean eta oinarriko jakitearen hazkunderan ez da soilik mugatu behar ondarearen aldeko ekintza. Jende gehienari (eta bereziki haur eta gazte publikoari) zuzendutako transmisioa eta heziketa izan behar ditu helburu nagusitzat. Memoria argituz, gaurkoari zentzua ematen eta geroaren eraikitzen lagundu behar du.

Oraingo ustez, datorren mende hasieran, Ipar Euskal Herriak memento garrantzitsu bat ezagutu behar luke: Baionan kokatua den Euskal Erakustoki berrituaren ideki-

tzea. Badu hamar bat urte 1924an sortu zen kultur tresna aberats eta baliagarri hori itxita dela. Geroztik izan diren harat-honat askoren ondotik, berrantolaketa proiektu bat finkatua izan da eta obrak aurreratzen ari dira. Alde askotara proiektu hau oso sinbolikoa da: tradizioa eta modernitatearen arteko zubi, hiria eta baserri munduaren arteko lokarri, Ipar Euskal Herri lurraldearen antolaketa beharren argibide. Bihar, sare-buru funtzioa bete beharko du Euskal Erakustokiak, Iparraldean biltzen diren bilduma guztien zientzi eta teknika tutoretza segurtatuz. Bi hitzez, hirigune nagusian kokatua dagoen Euskal Erakustokiak, Ipar Euskal Herriko erakustokiaren estatusa hartu beharko du.

Lurralde Eskemak baieztatu du beste bi lan tresna nagusik osatu behar dutela Iparraldeko ondare sailaren egituraketa: arkeologiari dedikatua izan behar lukeen zentru bat Hazparnen («Isturitze-Otsozelaiaiko» harpeetatik bi urratsetan) eta Ondare Hezkuntza Zerbitzu bat Irisarriko «Ospitalea» egoitza ospetsuan (gaur egun, Pyrénées-Atlantiques departamenduko Kontseilu Orokorra da etxe horren jabe). Ikusten denez, bi erakunde horiek barnealdean finkatuak lirateke. Ondare sail honetan diren egituraketa perspektibek konkretuki adierazten dute kostalde eta barnealdearen artean nola banatu daitezkeen betebeharrak eta lan tresnak, Ipar Euskal Herriko bi espazio nagusien arteko elkarrekikotasuna antolatuz.

Irakaskuntza artistikoa

Sormenaren biziarteko eta bultzatzeko, publikoarekilako bitartekaritza ez da nahikoa: transmisioa behar da garatu, irakaskuntzaren bitartez bereziki. Irakaskuntza artistikoak publiko zabalenera zuzendua izan behar du bi helburu nagusi hauekin:

- batetik, lehen urratsetako eta formakuntza mailako ekimenak garatuz arte sail desberdinetan publiko zaletuentzat; horrela ditugu hain garrantzitsuak diren praktika sozialak mantenduko eta zabalduko, publiko berriak sortuko eta abar.

- bigarrenik, profesionalizazioaren bidea preparamatuz hautu hori egiten dutenentzat.

Arlo honen hobeki antolatzeak Iparraldean eragin handia ukan lezake, lokarriak handizki tinkatzen ahal bailituzke hirigunea eta baserri munduaren artean. Egungo egoera erraz aztertzen da: diru publikoaren sustenguekin antolatua den irakaskuntza artistikoa gehienbat kostaldean finkatua da. Musika sailaren adibidea, oso argia da: Musika Eskola Nazionala egituraren eskaintza kostaldeko bost hiri nagusietan (1.500 ikasle urtero), eta musika eskola batzuk elkarte moduan muntatuak —bakoitza bere alde— Ipar Euskal Herri barnealdeko herri gotorrenetan (guraso bai eta musikari aditu eta zaletu batzuek antolaturik, batzuetan lekuko udalaren sustenguekin). Barnealdeko antolaketa honek ez du luzamenik: nahitaez, egitura amankomun bati pentsatu beharko da Iparralde barnealdea bere osotasunean hartuko duena, ahalbideak eta ondorioz, irakaskuntza hobetu nahi bada (egituraketa bildu batek ez du erran nahi egoitza bakar bat noski; kurtsoek banatuak izan behar dute eskaera dagoen herrietan). Orduan, barnealdeko Musika Eskolak beste itxura eta indarra luke kostaldeko Musika Eskola Nazionalarekin harremanetan sartzeko eta lankidetzak asmatzeko (elkartrukaketak, formakuntza amankomunak, eta abar...). Orduan ere, beharbada, euskal musika eta kantari buruzko politika jarraiki bat bideratzen ahal litzateke, egituraketa orokor horren barruan, gaur egun eginak diren eskaintza bereziak baino molde ausartagoan. Adibide honekin ere ulertu daiteke zer izan behar den elkarrekikotasunaren lortzeko lehen baldintza: eskualde edo partaide bakoitzak bere izaera propioa izan behar du. Kasu honetan, ez dugu erraiten kostaldeko Musika Eskolak osoki beregain hartu behar duenik «espazio pobreaken» arazoa. Alderantzikoa da gure pentsamoldea. Barnealdeak, bere ahaltsunak, bere nahikeriak, bere egitasmoak bereber antolatu behar ditu (horretarako botere publikoek laguntza ekarri behar diote) eta, orduan, kostaldearekin mintzatzeko eta obratzeko gai izango da.

Kultur hedapena

Irakurketa publikoa

Liburutegi publikoek irakurketaren hedatzeko betetzen duten papela oso garrantzitsua da. Gaur egun Ipar

Euskal Herrian, zerbitzu hori hainbat argi antolatua da kostaldean (liburutegi ezagunenak dira Baiona, Angelu, Hendaia eta Donibane-Lohizunekoak, Biarritzek mediateka berri baten eraikitzeko xedea agertua duelarik) eta Xiberoan (Mauleko liburutegia). Gainerateko eskualdeek zerbitzu urria dute: irakurketa publikoaren eskaintza garatu behar da Lapurdi barnealdeko eta Baxe-Nafarroako herri-buru eta erdiguneetan. Baina, garapen hori, euskal idazki eta literaturaren onetan ere izan behar da. Egun egiten den konstatazioa lotsagarria da: euskarazko produkzioa zokoratu da, liburutegi horietan ari diren ia langile guztiak erdaldunak dira eta gehienek ez dute euskaraz idazten dena ezagutzen. Euskararen erabilpena eta normalizazioa bultzatu nahi bada, oso premiatsua izango da dauden eta egiten diren kultur zerbitzu publikoetan —hala nola liburutegietan— arduradun adituak eta euskaldunak enplegatzeari. Mundu osoko ekoizpenari idekia izan behar dute liburutegi-mediatekek, jakina. Baina, ez da munduari idekitzen gurea dena ezkutatu. Ipar Euskal Herrian, euskal idazki eta literaturak oinarritzko lekua izan behar dute liburutegi publikoetan; horien arduradunek bi aldeetako euskal idazleak gonbitatu beharko dituzte, euskarazko irakurketa saioak antolatu molde jarraiki batean...

Hedapen artistikoa

Bitartekaritza artistikoa, hots kulturgilearen eta publikoaren arteko harremana, era askotara egin daiteke. Adibide adierazgarri bat hartuko dugu Ipar Euskal Herrian, erronka nagusiak maila honetan zein diren erakustera emaitzeko. Hain zuzen, ikuskizun biziaren kasuan (taula gainean zuzenean egiten dena), lan tresna aproposak behar dira, antzokiak gehienbat. Horretan ere, Iparraldeko hirigune eta baserri munduaren arteko desoreka nabarmena da. Neurri guztietako antzoki baliagarriak badaude kostaldean, gela zaharkituak eta desegokiak barnealdean. Gai honetaz ere, Lurralde Eskemak norabide interesgarriak atara ditu. Barnealdeko sei eskualdeetan, lekuko hainbat jenderekin egin den gogoetaldi sakon baten ondorioak plaza-ratu ditu: diren gela batzuk berrantolatuak izan daitezke

(proposamendu tekniko zahatzak agertuak izan dira), gela bakoitzari eskualdeko egitasmu kultural berezia lotua izan behar zaio lekuko jendearekin antolatuko dena, eskualde bakoitzak funtzionatzeko ahalbide ekonomiko gutienak izan behar ditu (laburbilduz, lekuko indar biziarekin lan egiteko gai izanen den arduradun profesional baten ordaintzeko gehi egitarau baten bideratzeko heinekoa). Horretan dago koxka: inbertsio materialak egiten arras ongi dakite edozein mailako botere publikoek baina funtzionamenduaren oinarria finkatzen ez. Bereziki baserri munduan. Ahal eskasez, ohitura eskasez, borontate politiko eskasez, baserri munduko udalek ez dute kultura garaikidean inbertitzeko nahikeriarik. Hemen nabaritzen da ere Ipar Euskal Herriko lurraldetasuna kontuan hartuko lukeen instituzio erabakitzaile baten eskasa (departamendua adibidez). Honelako administrazio egitura batek bideratu lezake barnealdea bere osotasunean hartuko lukeen kultur politika bat. 3 milioko aurrekontu bat banatuz kultur hedapena garatzeko Iparralde barnealdean (85 milioi pezeta gutti gorabehera, gaur egun Biarritze hiriak kultur hedapenerako gastatzen duenaren herena), lekuko bospasei proiektu biziartzatzen ahal lirateke eremu horretan. Gaur egun, Pauetik edo Bordeletik begiratuta, ez dute ulertzen —edo ez ulertu nahi— norabide horren zentzua eta premia.

Gogoeta bide batzuk

Euskara eta euskal kulturari buruzko gogoeta hau Ipar Euskal Herriaren ikuspegitik luzatzerakoan, gure lanaren mugaz kontzientzia argia daukagu. Ez dugu hala ere gutietsi nahi. Alde batetik, hausnarketa honen kariatara bilduko diren beste ekarpenen osagarri izanen dela espero dugulako eta bestetik, oroentzat erakargarriak izan daitezkeen gogoeta bide batzuen proposatzera bultzatzen gaituelako.

Lehenik, azpimarratu behar da eskualde baten, herri baten garapenak, indar guztien edo gehienaren parte hartzea eskatzen duela, gizarte zibilarena zein mundu politikoarena. Euskal Herrian, suerte handia daukagu oraindik:

egoerak bultzaturik edo nahitara, alor batean edo bestean inplikaturik, herritar ainitz mugitzen da herri honen etorkizunaren alde. Gizarte zibilak bere antolaketa propioak aurki ditzan garrantzitsua bada (Pizkundearen ondotik, oso inportantea da, euskaraz, euskal irakaskuntzaz, komunikazioaz arduratzen diren elkarteak bai eta kultur mundukoak Euskal Konfederazioa batasunean bilduak izatea), dauzkagun desafio handiei buru egiteko, beharrezkoa da ere herri ekimenaren eta joera instituzionalaren arteko lankidetzara iraukerak eta fidagarriak bermatzea. Alde honetatik, azken hamarkada honetan Iparraldean garatzen ari diren esperientziak ukan dezakete irakaspen onik (besteak beste, Euskal Kultur Erakundea eta Garapen Kontseiluaren etsenpluak lekuko). Garapen Kontseiluak adibidez, ez ditu soilik Ipar Euskal Herriaren garapenerako norabide estrategiko batzuk argitu; ekarpen honi esker edo honen ondorioz, alde batetik Iparraldeko lurraldea kontuan hartuko duen instituzio erabakitzaile baten beharra hedatu du (departamenduaren alde argi azaldu da Ipar Euskal Herriko auzapezen gehiengoa), bestetik herritar asko mobilizatu dira Deiar kanpaina berri baten kariatara, Lurralde Eskemako hizkuntza antolaketaren barruan diren proiektuen gauzatzeari bai eta euskararen ofizialtasuna aldarrikatzeko. Jakina, eskualde edo herri baten garapena ez da egingo jendearen bizkar, jendearen borondatearen aurka, jendearen parte hartzerik ez badago. Horregatik, hizkuntza eta kultura dira garapenerako giltzarri premiatsuak. Nortasun dimentsioa kontuan hartzen ez duen garapen egitasmo batek ez du luzamenik, ez zentzurik. Norberari estimua emanez, atzerriko influentziak ulertzen, hautatzen edo haiei ihardokitzen lagunduz, bizinahia eta erranahia hedatuz, komunitate baten garapenerako oso baitezpadakoak diren funtzio sozial batzuk betetzen ditu kulturak. Hizkuntza aldiz delarik «herriaren arima», Txepetxen hitz ederrak gureganatuz.

XXI. mende koloretsu eta polifoniko bat egitekotan, Euskal Herriak munduko komunitate guztien alboan, bere irudi eta soinu bereziak adierazi behar ditu. Horretarako, euskara eta euskal kulturari etorkizun bat eraiki behar dio. Ohizko transmisio moldeetan ez garelako gehiago berma-

tzen ahal eta euskararen geroa ez delako segurtatua, Euskal Herriak bere hizkuntza eta kulturaren garapena obratu behar du, hizkuntz antolaketa bat alde batetik eta kultur antolaketa bat bestetik bideratuz. Atal bakoitzak bere politika eta honi doazkion ahalbide bereziak behar ditu. Hain zuzen, kulturaren zeregina ez da hizkuntzaren gora-beheretaz axolatzea. Hizkuntza nahikeriaren berpizkundean edo piztean badauka zerikusirik noski (ez soilik berbazko kulturak, ez-berbazkoak ere), baina kulturaren funtzioa askoz ere zabalagoa da. Iraganaren eta utopiaren arteko zubiak eginez, zirrararen eta edertasunaren hatsa ufatuz, indibidualismoa urrunduz eta elkartasun berriak sortuz, kulturak iraunbizitzen laguntzen gaitu. Euskal kulturak, berbazkoak eta ez-berbazkoak, euskal kontzientzia hazi, indarberritu behar du. Euskal nortasuna, euskal identitatea haziz, euskararen enbeia hazten da. Euskal kulturgilearen papela horretan mugatzen da. Hortik aurrera, norberaren borondateari eta kolektibitateak eskaintzen dituen ahaltasunei esker (hizkuntz politika bati esker hain zuzen), lortuko da euskararekilako gaitasuna eta praktika garatzea.

Erran eta kritikaren gaia baldin bada ere, Hego Euskal Herrian euskarari buruzko politika bat alde batetik eta kulturari buruzkoa bestetik bideratuak direla aitortu behar da. Ipar Euskal Herriatik ikusita behintzat, ohargarria da. Ikusi dugunez, Iparraldean ez gara oraino horretan, hizkuntzari dagokionez bereziki. Baina, pentsamolde eta mentalitateak aldatzen ari dira. Hain zuzen, Ipar eta Hego Euskal Herriaren artean hain premiatsua daukagun elkarrekikotasunaren eraikitzeak egoera handizki hobetu lezake. Egia erran, elkarrekikotasun honen bideratzeak, oinarrizko baldintza bat eskatzen du: Ipar Euskal Herriak bere garapena beregain har dezan, bere egituraketa finka dezan. Bi aldeen arteko lankidetzeta ez dugu sendotuko Ipar Euskal Herriak Hegoaldeko garapenaren ondorioak igurikatzen baititu. Gauza bera da Iparraldean bertan: barnealdeko egitasmoa ez da kostaldeko garapenaren ondorien goaitatzea baizik eta Iparraldeko proiektu orokorrean bere tokia hartzea.

Ez gara erraiten ari orainarte ez dela ezer egin eta oro har dena asmatzeko dela. Ipar eta Hegoaldearen arteko,

harremanak ez dira oraingoak. Bereziki hizkuntza eta kultur arloetan jakina. Euskara sailean (Euskaltzaindia...), irakaskuntzan (Seaska, AEK...), kultura sailan (bertsolaritzan: Euskal Herriko Bertsolari Elkarte; teatroan: EATB; dantzian: EDB; literaturan: Euskal Idazleen Elkarte; eta hainbat sortzaileen artean diren harreman zuzenak...), lokarriak ez dira eskas. Baina, elkarretikotasuna obratzea, urrutiago joatea da. Arloka, partaidetza instituzionalak finkatzea (liburutegien artean, museoen artean, kultur egituren artean, hizkuntza zerbitzuen artean, ikastetxeen artean...) erran nahi du lurraldeen arteko lankidetza iraunkorra finkatzea. Horregatik, neurri handi batean, bi aldeen arteko elkarrekikotasunaren garapenaren giltzarria Ipar Euskal Herrian egituraketan da (Iparraldeko lurraldetasunaren errekonozimenduan, diren lan tresna batzuen egokipenean, zerbitzu berrien sorreran hala nola Hizkuntz Kontseilua, Unibertsitate autonomoa...). Hain zuzen, egun falta dituen egitura eta erakundeak behar ditu Ipar Euskal Herriak, Hegoaldeko bitartekari egokiekin elkarlan jarraiki baten eramateko.

Horiek horrela, egituraketa eta aurrerapen tekniko guztiek ez dute balio zipitzik funtsa galtzen badugu. Badu orain hogeita hamar bat urte iraultza teknologiko izugarrian sartuak garela, ikus-entzunezko, telekomunikazio eta informatikaren etorrera eta garapenarekin. «Teknologia berrien» unibertsoa edo «multimedia-teknologia» munda, numerazioari esker abiatua den hiru teknologi esparru horien bat egitea besterik ez da. Konturatzen ari gara elkartze horrek idekitzen dituen ahalbideak, autopistak bezain zabalak direla. Bereziki informazioaren biltzeko, artxibatzeko, tratatzeko eta hedatzeko. Gizakiaren onerako ala kalterako? Erantzuna gizakiak dauka. Edukia, funtsa, gizakiak daukalako. Ez tresnak. Komunikatzea gauza bat da. Ez dugu inoiz gaur bezeinbat komunikaziorik kontsumitu. Gaur egun, komunikazioaren filosofiaren menpe bizi gara. Harremana garatzen laguntzen ote gaituen eztabaidagarria da. Bizkitartean, funtsa, ez ote da harremana sortzea eta garatzea?

Aniztasunean, jatorria —oraingoa— geroaren arteko betiko lokarrian, iraupenean, nortasunean, bizinahian sortzen eta garatzen da giza harremana. Horregatik, euskara eta euskal kulturaren geroan sinesten dugu. Ricardo Petrellarekin batera pentsatzen dugu gure gizarteei berriro zentzua eman behar diegula:

Mende erdi batez fagoratua izan den gauzaki kultura batetik (egoitza eraiki, azpiegiturak moldatu, tresnak asmatu...), giza kultura batera pasa beharko gara (harremanak garatu, kalitatea bilatu, nortasuna hedatu...).

Eta jakina, XXI. mendean ere, euskara eta euskal kulturak parte hartu beharko dutela giza kultura horren garapenean. ¶

Bibliografia

- LAN TALDEA. 1993. *Club de prospective Pays Basque 2010. Diagnostic*. Baiona.
- EUSKAL HERRIKO GARAPEN KONTSEILUA. 1996. *Euskal Herriko antolaketa eta Garapen Eskema. Schéma d'aménagement et de développement du Pays Basque*. Baiona.
- BEGIRA. Observatoire économique du Pays Basque. 1994. Cahier n° 4. *Mouvements naturels et structure démographique au Pays Basque*. Baiona.
- OYHARCABAL, Beñat. 1997. *La situation de la langue basque en Pays Basque nord*. Lapurdum II. Upresa du CNRS. Université Bordeaux 3. Baionako Fakultateko Euskal Ikasketen Departamendua.
- EUSKAL KULTUR ERAKUNDEA / EUSKAL AUTONOMI ERKIDEGO ETA NAFARROA GOBERNUETAKO HIZKUNTZA ZERBITZUAK. 1996. *Euskararen jarraipena. Euskal Herriko II. inkesta soziolinguistiko*.
- EUSKARAREN GIZARTE ERAKUNDEEN KONTSEILUA. 1997. *Euskararen unibertsoa jardunaldiak*.
- CAMBLONG, Ramuntxo. 1998. «1790eko Biltzarretik Garapen Kontseilua arte (1994)». *Jakin*, 104. zenbakia. Donostia.
- GOROSTIAGA, Koldo. 1998. «Instituzio bat Ipar Euskal Herriarentako». *Jakin*, 104. zenbakia. Donostia.
- BAXOK, Erramun. 1998. «Egunen gurgpilean. Soziolinguistika». *Jakin*, 104. zenbakia. Donostia.

- OROBENGOA ORTUBAI, Aitor. 1997. *Euskal kultura eta euskara, teknologia berrien testuinguruan* (Euskararen Aholku Batzordearentzat egindako Txostena). Eusko Jaurlaritza. Gasteiz.
- HEGUY, Txomin / BAXOK, Erramun. 1996. *Euskararen bilakaera Ipar Euskal Herrian*. (Euskararen Aholku Batzordearentzat egindako Txostena). Eusko Jaurlaritza. Gasteiz.
- ZARRAOA ZABALA, Iñaki. 1997. *Euskararen biziberritzeko nola baliatu telebistaz* (Euskararen Aholku Batzordearentzat egindako Txostena). Eusko Jaurlaritza. Gasteiz.
- RODRIGUEZ HERNANDORENA, Amaia. 1997. *Kultura saila eta Euskara*. (Euskararen Aholku Batzordearentzat egindako Txostena). Eusko Jaurlaritza. Gasteiz.
- BELOKI GERRA, Julian. 1997. *Euskarazko irratigintza: Euskara biziberritzeko nola baliatu irratiaz* (Euskararen Aholku Batzordearentzat egindako Txostena). Eusko Jaurlaritza. Gasteiz.
- BIDART, Pierre. 1997. *L'Aufklärung et la basquité*. Lapurdum II. Upresa du CNRS. Université Bordeaux 3. Baionako Fakultateko Euskal Ikasketen Departamendua.
- LABORDE, Denis. 1997. *Politique culturelle et langue basque: le Centre Culturel du Pays Basque (1984-1988)*. Lapurdum II. Upresa du CNRS. Université Bordeaux 3. Baionako Fakultateko Euskal Ikasketen Departamendua.
- HEGUY, Txomin. 1996. *L'Institut Culturel Basque/Euskal Kultur Era-kundea*. Langues d'Aquitaine, dynamiques institutionnelles et patrimoine linguistique. Editions de la Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitaine. Bordeaux.
- VERHELST, Thierry. 1994. «Les fonctions sociales de la culture». *Leader Magazine*, 8. zenbakia.
- KAYSER, Bernard. 1994. «La culture, un levier pour le développement local». *Leader Magazine*, 6. zenbakia.
- WURM, Stephen. «Le don des langues». *Revue de l'UNESCO*.
- MÜHLHÄUSLER, Peter. «Sauver Babel». *Revue de l'UNESCO*.
- SARASUA, Jon. 1997. *Txepetxekin solasean Biziaren hizkuntzaz*. Gara argitaletxea. Bilbo.
- CASENAVE, Jon / AXIARI, Beñat / BERZAITZ, Pier-Pol / HEGUY, Txomin / CLAVERIE, Filgi / BURUCOA, Dominique. 1996. «Dossier création contemporaine: la langue basque dans tous ses états». *La Semaine du Pays Basque*, 1996ko apirilaren 19-26ko eta maiatzaren 3-10-17-24ko zenbakiak. Baiona.
- TORREALDAI, Joan Mari. 1997. *Euskal Kultura Gaur. Liburuaren munda*. Jakin. Donostia.

Euskal kulturaren gainean, bigarrenez

*

MATIAS MUGICA

*

euskarazko kulturaren gainean berriz idazteko eskatu dit Iñaki Azaldegik. Egia esan, ez nuen gogo handirik: aspertuta ninduen gaiak eta, batez ere, nire esateko guztiak edo gehienak arestian esanda neuzkan Libeloan. Argitara eman zenez geroztik ez zait esateko berririk sortu ez irizirik gehiegi kanbiatu; erantzunek, gainera, ez diote nire ustez ezer askorik ekarri eztabaidari detaile txiki —nahiz beharbada funtsezko— batzuetan ez bada: frustratu bat naizela, edo usurpatzaile bat edo apaiz bat eta antzeko aportazio ikaragarriak. Ah! eta azkenekoa: *El Libro Negro del Euskera*-n atera naute, euskararen esterminatzaile ospetsuen zerrendan. *Atera naute ez*: atera nau Joan Mari Torrealdaik, errebista honetako zuzendariak, iruzkin ustez zorrotz eta guzti. Eta gero esango dute euskaldunek ez dakigula ironia zer den. Enfin, dena etxeko estiloan: argitasunetan blai.

Ez nengoen bada hain bero gauzak errepikatzen has-teko, baina Iñaki tematu da holako iritziak euskaraz ere egotea inportantea iruditzen zitzaiola eta on litzatekeela satira kutsua pixka bat utzi eta esandakoez gain gogoeta berriren bat eranstea. Eta konbentzitu. Euskarazko kulturaren gainean, beraz, bigarrenez.

Aurrena, orduko galdera hura bera egin behar litzate-ke, bada: Ba al da zerupe honetan euskarazko kulturarik,

► Matias Múgica itzultzailea *La cultura en euskera* idazlanaren egilea da.

esateko modukorik behintzat? Galdera, orduan, ez zen alferrekoa, lana erdaldunentzat ere egina baitzen eta euskara bera oskol zulatu ezina izaten baita erdaldunentzat; ezer gutxi pasatzen da murraila horretan barrena. Baina orain ere agian ez da erabat alferreko galdera izango, euskaldun gehienek, beren herrikide erdaldunen ildotik, indiferentzian eta inorantzian bizitzen baitute, ni beldur, «beren» kultura hori, euskal kultura. Ba al da, ba, halakorik eguzkipean? Bai. Bada euskarazko kultur produkzio bat, *sensu lato*, zabal xamarra, askotarikoa eta arlo gehienak hartzen dituen. Nik duela hogeitatu urte, euskaraz ikasi baino lehen, jakin nuen lehendabizikoz mundu horren berri, literatura espainoleko manual postfrankista batean. Bertan akademiko ospetsu batek (1975 inguruan) «gaiez eta formaz erabat gaurkotua» ikusten zuen euskal kultura. Oroitzen naiz halako juzku onginahitsu batek orduan harrotu egiten ninduela. Orain, hemengo berri zehatzago dakidalarik, juzku hura, barkaberaren puruz, ironikoa ote zen zalantzak hartzen nau batzuetan. Baina ez, ez dezagun halakorik pentsa: Don Fernando, besterik gabe, gizon elegantea izaki. Nazka emango zion eroritako arbola sugaitako erabiltzeak; nahiago zuen desabantailatuarentzat iruzkin txalo bat gorde.

Gainera egia ere bazen, nahi bada: «Erabat gaurkotua gaiez eta formaz». Bai ba: euskal kulturak nola edo hala homologazio maila bat lortu du, hala deitzea libre bada. Ez da horratik askorik mejoratu, hori ez: aski txepela da orain ere lehen bezala, baina orain, nolarebait esan bere txepelean normala da, normalagoa behintzat, estandarizatu, alderdi ederra zenbaitzuren begitan. Klandestinitatik edo erdi klandestinitatik atera zenez geroztik, gure kulturak ez du onik izan harik eta Europako kultura estandarrenaren patrioiak, tramankuluak, makuluak, trikimailuak, figurak, instituzioak eta ofizialtasunak bereganatu arte. Zirkunstantzia politikoei esker, boterearen antzestokia nazionalismoak bere duelarik, hizkuntzaren eta hiztunen egoera errealari ez ikusi egin eta subsidioa ausarki dantzatuz iritsi egin dugu helburu hori. Frankismoaren elurte luze-beltzaren ondorengo urteak ogitsuak izan dira oso, esaerak agintzen duen bezala. Bazterrunetatik eta parroketatik atera

eta plazaren erdi-erdiraino guztion harrigarri eta lotsagarri (Iparraldean hitz horri ematen zaion zentzuan) ekarrita, euskal kulturak bere onenak eman behar izan ditu erronkari eusteko. Baina lortu: neurria eman dugu, besteak adina bagara, «erabat gaurkotuak...», duela hogeï urte, orain baino franko merezimendu eskasagoak genituela, Lázaro Carreterrek ematen zigun txapel ederra: *gu-ere-bai*. Gure kultura eguneratua eta homologatua dago: baditugu nobelistak, poetak, dramaturgoak, kazetariak, pentsalariak, patriarkak, ekarri handiko gazteak, eraman handiko zaharrrak, *enfant terribleak*, kolumnistak eta kintakolumnistak (neroni bat omen), saiakeragileak, zinegileak, itzultzaileak, kultur funtzionarioak etab. Antzerki *troupe* pobreetan bezala, pertsonaia hauek guztiek edo gehienek, maiz, pertsona bakar batengan egiten dute bakura. Beraz, zer eska liteke besterik? Bueno ba, agian, hau dena lotsagorritu gabe begiratzeko modukoa balitz, zera, baina hori, aidanez, ez da hain inportantea askoren begietan. Betetze al du torlojuak normatiba, bai ala ez? Bai? Orduan ez hemen hasi aleazioa kaka hutsa dela eta ez dela. Torloju estandarra da eta kito.

Atrebentziaz, aritmetika hastapenetako buruketa bat azalduko dizuet, ilustratzeko nire iritzian *kontu honen maldria* zein den, harako hark esango zukeenez: «Zenbateko populazioa beharko du herri batek bazterren lotsagarri (oraingoan hegoaldeko adieran) gelditu gabe hogeï bat partaideko edertasun lehiaketa bat antolatu ahal izateko, kontuan harturik giza-jendearen proportzio naturala dela 20 itsusi/eder 1?». Ume hankagorri batek ere jakingo luke kontu hori ateratzen; guk, antza ez. Gure *Miss Kultura* erromeria montatzerakoan, antza, gure auzokoenaren tamaina eta itxura hartu ditugu eredu, irudi korporatiboa gorde behar hutseko arrazoiengatik; ez dugu gehiegi pentsatu ea benetan hainbeste behar ote genuen eta batez ere ea hainbestetarako gauza ote ginen. Gero, gerokoak, jakina: eder batzuekin batera (gure txikian ere bai-baitira eder batzuk, ze arraio), mundu guztiak igo behar izan du oholtzara: normalak, itsusiak eta bai begi-tristagarri asko ere. Baina hori bai: eginahala guztian eta dirutza fuerte banatuz (dirutza publikoa, jakina), lortu dugu antolaketa, ohol-

tza, fokoak, bandak, kandidatoen pose lastimagarriak eta batez ere, batez ere, diruzko sariak, hortxe dago-eta, igoalak izatea, homologableak, europarrak, besteak bezalakoak.

Ez da alferrik izanen pixka batean gogoetan gelditu eta pentsatzea zein buruzpidek eraman gaituen sinistra horrela, horrelako gauzeekin, Europako kulturaren fotokopia xurbilak eginaz, zerbait konpontzen dela, zerbait «normalizatzen» dela, gure funtzionarioen azken fetitxe hitzaz esateko. Nire ustean, eta barka *boutade* kutsua baldin badu, honelako jarrerak ikusita badirudi magia sinpatikoaren sinismena berritu egin zaigula bapatean, Frazerrek definitu zuen bezala: norbaitek kemen edo ahalmen batzuk bereganatzea (ustez bereganatzea, alegia) kemen-ahalmen horiekin lotura zirkunstantzial hutsean zegoen zerbait ukituz. Hartara, bada, gizon primitiboak gogor sinisten du lehoiaren larrua soin gainean jartze hutsarekin lehoiaren indarra beretu duela, eta horrela, halaber, guk sinisten dugu Kulturaren katalogo europar normalizatua hartu eta edozer zaborrieriaz betez akabo dela gure problema. Ontzikeria dei liteke siniskeria hori, problema baten funtsa ontzian, azalean, oskolean dagoelako uste eroa alegia, ostrukaren buru-lurperatze taktika ezagunaren aldaera hutsa azken finean. Ontzikeria, gainerakoan, ezaugarri funtzionarial eta burokratiko klasikoa da, ez kasualitatez: kanpoko zerbait desia-garria iruditzen zaionean, administrazioaren jokabide klasikoa zer horren ontzia edo azala kopiatzea izaten da, ustez eta, nonbait, edukia, oskolaren indar magikoa bultzagarri, bere buruz erneko dela. Eta hona zergatik: administrazioak irudimen falta kronikoa sufritzen du, berezkoa du hori, eta afusilatzea alferrik izaten bada ere, erraza behintzat bada: ihesbide ona zer egin ez dakigunean zerbait egiten dela itxura egiteko. Dirua behar, jakina, baina guk, nazionalismoaren intronizazio politiko luzeari esker, badugu. Hemen eta gaur, badirudi gure aurreneko kezka maskor eder ikusgarri bat geureganatzea dela. Zergatik? Garai triste hauetan gauza guztiak mugitzen dituen arrazoi berberetatik: maskorra da, eta ez edukia, argazkietan ikusiko dena.

Eta ez da falta, haatik, honekin guztiarekin poz-pozez dagoenik. Gehiago esango nuke: gehienak daude poz-po-

zez, nik uste. Zirko hauek denak, izan ere, mesedegarriak dira jende askorentzat, eta ez ni gaizki ulertu: ez dut esan nahi sakelaren aldetik mesedegarri, baizik eta beren buruei ederretsi behar bestela aski zail baten lagungarri gisa ere bai. Nola esan dut arestian, bazirela gure oholtzaren gainean begi-tristagarri asko, gau bateko (edo tamalez makina bateko) edertasun-errege edo erregina bihurturik (etorkizun aski gertagaitza haientzat beste inon)? Horiek, jakina, ez dira nolana nahi nere diagnostikoarekin konforme etorriko. Horiek pozez txoratzen egoten dira beren maskor ñabarrean guztion dirua gastatuz lanperna fresko gustagarriak balira bezalako posean, noiz eta, alajaina, gehienez txirlatxo konjelatuak izaten diren.

Eta gainera, beste gauza bat: zirko honetan diren eder gutxiek (esan bezala bai-baitira ederrak ere) enbarazo egiten diete batzuei. Haien aldamenean gaitzago da fikzioari eusten eta publikoari, konparazioz, farrea saltatzen zaio batzuetan, gauza mingarri askoa. Beraz txiringito hauetan, askotan, diskreto egiten zaio bultza merituko jendeari, oholtzatik nola bidaliko. Lepahezurra hausten badute, hobe. Atxagak berak zergatik sortzen ote du hainbesteko hozkeria eta goganbeharra zenbait girotan? Ai! Leialtade dudosoko gizona da. Erdaraz ere idazten du aldizka. Eta batez ere konparaburu molestoa da oso: jende asko lasaia-go bizi zen Atxagarik ez zegoenean. Eta hasian hasi, zergatik hasi ote da erdaraz idazten Eduardo Gil Bera, euskarazko idazle orijinalenetako bat? Haren traizioa, ez dudarik egin, ezin laidagarriagoko hitzez erabili izanen da.

Traizioa, motel, erraz esaten da; ahal izatea! Traizioa kartzelan leihoa irekitzea bezala da. Mundu guztiak nahi, baina gutxitan izaki modua.

Célinek dio hori, traizio kontuan askojakina. Euskaldunetatik, ni beldur, gutxik egin liezaioke ezeri traizio. Zein etsaik, bere senean dagoela, emango ote lieke geriza? Leialtadea, kondizio horietan, merkea da. Euskarak, tamalez, arrisku handia du mundu eroso eta erraz bat bihurtzeko (neurri handian dagoeneko hala da), mundu familiar eta beroa, pribilejiatua ere bai, erraza baita hor norbait iza-

tea, kandeleroa zabalegia, desproporzionatua delako, eta igotzekoak berriz beti eskas. Eta gainera erdaraz lan egiten dutenen paretsuko maila eta entzute soziala bereganatzea badago hor, haiek baino errazago eta merezimendu gutxiagorekin. Erraz asko egiten da bat euskal idazle edo euskal aktore edo kazetari. Erdal *escritor*, *actor* edo *periodista* baino errazago. Eta bide errazak, jakina, ahula tentatzen. Ez dut hortaz euskaldunak tontoak garenik esan nahi. Nik ikusi izan dudan partean behintzat ez zait iruditzen Minerva inteligentziaren jainkosak inor baino gaizkiago tratatu gaituenik bere dohain-banatze beti desberdinean. Besterik gabe zera eman nahi dut aditzera: kultura bat sistematiko subsidiatzeak eta ofizializatzekoak (errealitatearekiko dependentzia arindu edo are ezeztatu egiten duen partez) beti dakarrela erdipurdikeria handinahi bat sortarazi eta iraunarazteko arriskua, konjelazioz hil baino lehentxeago sentitzen omen den logale goxo horietako batean erortzeko arriskua alegia.

Hori guztia esanik, galdera bat etortzen da burura: nola ikusten ote dituzte komeriok hemengo ziudadanoek, haien sakeletik ateratzen baita, azken finean, gauzok finantziatzeko dirua? Hemengo jendea, denok dakigu, erdalduna da lautatik hirutan eta kontu hauetan bestek esanda («zerbait dakienak esanda» edo) moldatzen ditu bere iritziak. Bere buruzagi politiko-espiritualek esaten badiete euskal letrak daudela «gaiez eta formaz erabat gaurkotuak... etab.», haiek prest daude, noski, behar den guztia sinisteko eta behar den guztiari txalo egiteko. Euskal kultura baloratzekoan bentaja bat badute, zenbait musika anglosaxoi baloratzeko guk izaten dugun bentaja klase bera, hain zuzen: letrak ez dizu musika zapuzten: Jaungoikoari eskerrak ez duzu esaten dutena ulertzen.

Euskal Herriko gizarteak, gainera, hezurretaraino sartua du nazionalismoa, eta nazionalismoak, orok dakienez, ezta rri elastikoa edo nolarebait esan *boa*-eztarria ematen dio fededunari, zeinaren bidez, sugeak ahuntza bezala, nazionalistak errotarria irentsiko baitu lasai asko, «*alako aixa nola/antxua baliak*». Euskal herritarrok kontsignak izaten ditugu mantenu espiritual, dogma oso gogoko duen erakunde batean heziak izaki gutako asko: gustatu behar zaigula esan al

digute? Gustatu, guri. Hezgaitzak omen gara, inor bada-eta. Bai? Bai zera!: Heterodoxiak ez du sekulan etsi gure artean. Gure heterodoxia, izan ere, halakoa izaten da: taldean, kon-
tsignari adi eta esaneko, eta inor arrastotik atera gabe, gero.

Eta euskal herritarren, edo anbiguidaderik ez sortzeko Mitxelenak begiko zuen hitz batez esateko, *euskotarren* laurden euskaldun horrek zer uste du? Nola bizi du «bere» kultura? Nik esan behar badut, lasai asko ignoratuz hark ere. Horretan beren herrikide erdaldunen antzeratsu jokatzan dute: poz-pozez egingo diote txalo behar den guztiari baldin eta horrek ezer irakurri edo ikusi beharraren zama arintzen badie. Sektore euskaldun txiki horretako sektore txiki batek soilik kontsumitzen du segido euskarazko kultura eta bera da haren benetako bezeroa. Inoizka, euskal kultura huts-hutsa kontsumitzen duenik ere aurkitzen da haien artean, gainerako guztiei muzin eginik. Kanpotik ikusita lan da ulertzen nola ezar diezaiokeen inork bere buruari hola-ko dieta egoskorrik. Kontuan hartu behar da zenbateko distortsio indarra izan dezakeen nazionalismoak norbaiten apreziazioetan. Nazionalismoak hizkuntzaren inguruan gertatzen den guztia santutu eta ritualizatu egiten baitu. Nazionalista batentzat euskarak, Jordaneko urak bezala, dena edo ia dena aratz dezake eta beste edozein hizkuntzatan bere-bere begietan kakapilo bat izango litzatekeen hori bera, di-da obra interesgarri eta laudagarri bihurtu. Haren balorazioan osagai alde aurreko eta ia definitibo dago: Hura *Hizkuntzan* idatzita dago. Abiaturuko birtute horri kontrapisu egin eta balantza alde txarrera makurtzeko, obraren nazkantekeriak gizonaren ahalaz goragokoa behar luke.

Hizkuntzaren amarez mundu guztia prest dago asko aspertzeko eta gainera dibertitzen ari dela sinisteko. Gogora datorkit hainbat emakumeri gertatzen omen zaiena George Brassenen kantako hitzei sinisterra, beren senar bihotzekoarekin beste horretan ari direla: *elles s'enmerdent, sans s'en apercevoir*.

Eta iaketa hitz zakarrekin hasi naizen, frantsesez bada ere, ezin egongo naiz adibide bat jarri gabe eta badakit makina bati hasiko zaiola oraintxe oinetako lurra ikara eta belarri zuloetatik lurruna:

Uso zuri bat inguratu zait
Goizian egun argitzez,
Alaitasuna artxek sortu dit
Jaun maitiak, bere itzez
Eta ni orain zuen aurrian
nauzute pozaren pozez,
lendabiziko, entzule onak
Agur danari biotzez.

Hau, sinistaidazue, ez da parodia bat: kostata sinisten bada ere, hau bertsoaritzaren historiako konposizio eta pasarterik glosatuenetakoa da. Perla paregabe honek, ibai-ka ez bada erreka beteka isurarazi du tinta. Kritikoren batek esan ere du, adibidez, bertso honetan egilea literatura erromantikoa jakitun ageri dela (usotxua dabilelako edo). Enfin, bi helbururekin ekarri dut hona bertso hau: alde batetik lagin batez aditzera emateko mende honetako bertsoaritzaren ofiziala zenbaterainoko mediokritatean mugitu den eta mugitzen den orain ere, eta bestetik, eta batez ere, erakusteko nolako maitasun itsu ergelduz hitz egin dezakeen kritiko nazionalista batek bista-bista-bistako zaborreria batez zaborreria hori euskarazkoa denean. Horrela hiperbolea lotsarik gabe airatuz, geure buruaren ohorezko bonbo-jotze saioak eginez, eta juzkatu beharrekoa euskarazkoa denean pisu- eta neurri-sorta trukatu erabiliz (ohitura ia sistematikoa gure artean), azkenean zera lortu da: gure kultura, edertasun lehiaketaren irudira itzuliz, itsusi piropeatua izan dadin, gauza patetiko askoa hemen bezala beste edonon. Eta are patetikoagoa eskuharki itsusi horrek berak piropeatzen duelako bere burua, gure artean kritikoak eta egileak bat eta bera izaten baitira gehienetan, txandaka. Urteak dira, eta ez da prezisamente belarriak itxita bizi naizelako, ez dudala euskarazko obra baten gainean hola-ko ezer entzun: «Hau txarra da», «oso txarra da» edo are «ikaragarri txarra da». Duela urte batzuk, izaten zen oraindik halakoak aldizka aditzeko modua, Aresti edo Mitxele- na bezalako jendea gure artean zirela, aldian behin altxatzen baitziren, batez ere azkenekoa, heriosuharraldi batean euskal kulturaren ohiko pitokeriak salatzerako. Baina joan ziren joan, eta geroztik fini: hemen, hiru kritika klase beste-

rik ez da izaten: alabantzako idazki adiskidea, solapa transkribitzezko erreseina, hala deitzea libre bada, eta okerrik okerrenean isiltasuna. Egia da agian dena ona delako gertatzen dela hori, baina irakurleak honaino segitu banau igarri izanen dio honez gero ni ez naizela erabat opinio horretakoa. Ez: gure buruarekiko konplazentzia horrek eta gizartearen aldeko tolerantziak beste zerbait adierazten dute, askoz larriagoa eta mundu honetan ari direnak go-goan jo behar lituzkeena, nahiz itxura batera, aitzitik, ez zaien askorik inporta: indiferentzia soziala. Egileak berak kenduta gure gizartean apenas hartzen dituen inork serio gauza hauek; ez behintzat aztertu eta kritikatzeko lana bere gain hartzeraino. Antzeratsu gertatzen da, konparazio, teatro parrokiarekin edo eskolumeen idazlanekin: ez dute eskuharki kritika publikorik jasotzen, kunplimentuzko laudorioak eta alabantza zuriak baizik, *umeak ez desanimatzeko*. Hain zuzen ere, *umeak ez desanimatzeko* jarrera horrekin begiratzen dio, nik uste, Euskal Herriko gizarteak «bere» kulturaren parte oso handi bati. Baina ez al litzateke hobe desanimatzea? Haietako asko behinik behin?

Eta gure bertsora bueltatuta, are gehiago kostata sinistu daiteke gauza horiekin entzuleak poza, sua eta are negarra dariela jartzen direnik batzuetan. Zurtu eta lurtu egiten da bat. Ez naiz hasiko esaten horrelakoek letra eskaseko edo batere gabeko nekazari bati barrenean zer eragiten dioten. Prest nago sinisteko zinez gustatzen zaizkiola (nahiz eta susmo gogorra dudan letragabeari prezisamente inori baino gutxiago gustatzen zaizkiola); nolahi ere, ezin mintzatuko naiz haren ahotik. Baina hirikumeak ikusten ditudanean, jende nola-hala ikasia, letraduna, batzuk literaturzaleak ere bai, ikusten ditudanean, diot, begiak zuritzen txaldankeria bertsifikatu horiek eta bai askoz txarragokoak ere aditzean, orduan bai, orduan uste dut iritzi bat moldatzeko moduan naizela: jende horrek gezurra dio. Aurrena bere buruari esaten dio gezurra eta hurrena gainerako guztioi. Hura, ez dut ukatuko, ritual nazionalista bat izango da, komunio ideologikozko egintza, senidetze zeremonia; nahi duzun guztia izango da eta halaxe beharko du gainera eta ederki iruditzen zait, baina plazerra,

barrengo gozamen fisiologiko, zuzeneko, sintzeroa, tokitan da, lekutua, pantomima hutsa.

Beste askoren arteko pantomima, tamalez. Euskal Herrian gauza gehientsuenetan elementu ideologikoa, kontrolatua, zerebrala, esanekoa gailentzen zaio beti plazerrari: erraietatik heldu zaigun plazer erraz, tolesgabe eta beharrezkoari. Gure artean gauza gehienak rito eta dotrina bihurtzen dira. Horretan ezagun da Elizama Santak, esaten eta agian sinisten denaz bestera, oraindik ongi harrapatuta gaituela ileetatik (eta neure buruari bide emango banio beste hitz bat erabiliko nuke xakarragoa).

Eta pantomima hitza aipatu dudanez gero, hitz horixe erabili behar dut zubitatzat euskarazko kulturaren eskastasuna esplikatzen duen beste faktore bat, izugarri inportantea, azaltzeko. Ez dut esango faktore bakarra denik, hor gauza askok jotzen baitute batera: gertaera numerikoak, historikoak eta abar, euskaldunoi kulturarentzako ezintasun genetikorik suposatu gabe, nahiz eta, egia esan behar bada, ez dugun gehiegi argitu mundua arlo horretan (bestelako dohainak baditugu). Nik beste arrazoi bat hartu nahi nuke hemen ahotan, nere iritzirako funts-funtsezkoa, bistakoa eta beharbada horrexegatik inoiz gutxitan aipatua egitari izaten zaion beldurreratik eta konbentzio sozial hutsagatik: euskarazko kulturaren dagoen hizkuntz insintzeritate izugarria.

Problema, egia esan, soziala da: badirudi ez dela gehiegi eskatzea kultura batek izan ditzala sustrai batzuk, *humus* bat, azken buruan gizarte bat, bere sorlekutzat, bere hartzailatzat eta harekin berrelikatze harreman osasungarrian egoteko. Harreman hori, ordea, oso neurri txikian dago euskal gizartearen, ez sikiera gizarte euskaldunaren, eta batzuen ustez bere kultura omen den honen artean. Festa, espantu eta sari partitze guztien azpitik, egia esan, ezer gutxi dago gure gizartean honek guztiak ongi erro egiteko, eta hizkuntzari berari buruz ari naiz orain: heziera maila batetik aurrera, izan ere, nekez baizik ez da aurkitzen gezurrik gabe euskara bere barrengo hizkuntza dela esan dezakeenik. Ez ditut gogoan euskara barrengo hizkuntza dutela erabaki dutenak, euskarari bere hizkuntza izateko agindu diotenak (halakoak milaka badira), baizik eta, alderantziz, euskara agintari du-

tenak, pentsamentuaren bidea markatzen dielako. Nik ikusitakoaren arabera, hizkuntzaren bizipen sintzero eta naturala, ez ideologikoa, nekez aurkitzen da kultura gutxi edo batere kontsumitzen ez duten sektore sozialetatik kanpoan. Horren ondorioz, euskal kulturaren protagonista asko eta asko kultura maioritarioaren transfugak izaten dira. Transfugismo hori, bide den bezala, ez da bereziki erakargarria izaten beren kultura jatorrizkoan arrakastarako aukera handienak dituztenentzat. Euskarazko kultura, neurri handi batean, erdaraz bizi, sentitu eta pentsatu egiten duen jendeak egina da, erdaraz bizi sentitu eta pentsatu egiten duen jendearentzat gainera. Gogoan dut oraintxe Juan Garziaren esaldi zierto bat: gure artean —dio— itzulpenak itzulpenak dira, eta obra orijinalak ere itzulpenak dira. Batzuk aitor-tuak eta besteak lotsaz ezkutatuak. Baina hurrena Garziak ez du berezko dirudien galdera egiten: Honek guztiak zentzurik ba al du batere? Eta batez ere: zer kalitate esperatze-koa da proportzio ikaragarrian komedian eta norbere bu-ruaren ukazioan oinarritzen den jarduera batetik? Hemen, ez dezagun ahaztu, ez gabiltza prosa burokratikoa ondu be-harrez eta ez inprimaki administratiboak, baizik eta, dema- gun, literatura, zeinak ia definizioz suposatzen duen nor- baiten egia intimoa matxinatzen dela gezur sozialaren eta distorsio eskematizatzaileen kontra. Literaturari eskerrak, hala nahi genuke, gure erro-errotikako egiak lekuren bat, ttikia bada ere, hartu nahi luke kontsignaz, propagandaz, interes komertzialez, manipulazioz eta danbor-hots ofizia- lez beterik dagoen mundu batean. Egia ez estadistikoentza- ko gerizaleku behar luke literaturak. Halakoa izan al daiteke euskarazko kultura? Egiarik ezetik ez da ezer sortzen, ezer onik esan nahi dut, eta hor daude emaitzak, frogagarri.

Euskarazko kulturaren parte handixko bat mintegi horretan eta inguru horretan sortzen da, eta ez euskarak gizabanakoengan egiatasun psikologiko bat duen tokie- tan, euskara naturaltasunez eta norbere burua bortxatu ga- be bizi duen jendearen artean. Uste dut Patziku Perurenari irakurri izan dizkiodala inori baino klaroagoko (eta sami- nagoko) gogoetak euskal letren parte handi baten atzean dagoen muin-muineko iruzur horren gainean, nahiz eta

nire ustez Patzikuk ere azkenean hitzerdiz baizik ez duen esaten hortik zuzenean heldu den ondorioa: nork bere hizkuntza behar duela adierazbide, erdara ez dela pekatu bat, erdara euskara bezain hemengo hizkuntza dela, norbere oinarrizko bizipenetatik at dagoen hizkuntza bat emendio hutsa izaten dela beti harentzat, zenbat ere ideologia botatzen dion, eta kondizio horietan sor daitekeen kultura apenas izango dela inoiz elbarrituek ahoarekin edo oinetako behatzekin pintatzen dituzten koadro horietako bat besterik: gauza meritu handikoa eta batere interesik gabekoa, urrikiz baizik erosten ez dena. Agian Patziku ez da atrebiztzen dena esatera: azken finean mundu horren partaidea izateak —frankotiratzaille itxuran bada ere—, galarazten ahal dio ingururik gabe eta klaro asko aditzera ematea itxuraz ezpainetatik saltatzeko zorian dituen ondorioak.

Bernardo Atxagak dio bera erdaraz idazten hasi zela eta euskarara pasatu zela iruditzen zitzaiolako erdaraz traizio egiten ziola bere barren-barrengo mundu afektiboari, bere oinarri-oinarriko esperientziei. Ez dut inoiz arrazoi hoberik entzun euskaraz idazteko. Hobeki esan: ez dut inoiz beste inolako arrazoirik entzun euskaraz idazteko. Zentzu komun hori bera euskal letren munduari aplikatuko balitzaio, zer geldituko litzateke? Segur aski hoberena.

Baina kontsignen menpe bizi den mundu batean, euskaldunek opera kantatzeko (enfin, barkazioz, gehiengotan zartzuela) ageri dugun seta eta aiherkunde neurgabe honekin, erokeria da zentzua eskatzea. Eroetxean erorik eroenak ateratzen dira beti gailen.

Erantsikizunak

Honaino, gutxi gora-behera, Libeloa. Euskaratua, mol-datua eta emendatua, baina funtsean Libeloa. Natorren orain Iñakik eskatzen zidan beste gauza batera: gogoeta positiboren bat edo. Pentsamentu positiboak, Ameriketatik irakasten digutenez, problema guztiak jartzen omen ditu sendabidean. Egia esan, nire dudak baditut, baina tira: oso-oso positiboa ez bada, gogoeta behintzat izan dadila.

Nire kritika guztia ziplo laburtzeko, zer ikusten du, bada, ni bezalako kanpo-ikusle begizorrotz (begiluze?) bategen kontu hauetan? Gehienbat gauza bat oso larria: tradiziozko hiztun komunitatea mantso-mantso lekutzen ari dela euskal kulturaren erdigunetik bazterretara, bai egile gisa eta bai hartzaile gisa. Gero eta gehiago euskarazko kultura erdara barrengo hizkuntza duen jendeak egina da erdara barrengo hizkuntza duen jendearentzat. Euskarazko kultura, ni beldur, deszentratzeko bidean da, zentrorik gabe geratzeko alegia. Lehen, egia, oso zentro txikia zuen, baina bere txikian autentiko askoa. Orain zentro handiagoa du, bai, baina nire ustez faltsu xamarra.

Nondik heldu da hori? Nire ustez Euskal Herria eskala handian eta ahalbait arinen berreuskalduntzeko¹ proiektutik. Proiektu horrek, eta batez ere haren ondorio administratiboek, ezin konta ahala tonelada *pidgin* eta *pidgin*-hiztun sortu dituzte Euskal Herrian joan den hogeitau urte honetan. Pidgin horrek, erremediorik jartzen ez bazaio, bada-rama bide gipuzkera lekutzeko euskalkirik zabalduenaren postutik, dagoeneko lekutu ez badu behintzat. Euskal Herriko lurralde urbano erdaldun zabaletan irakasbide nagusi bihurtu zaigu, adibidez. Zergatik? Nondik nora? Zer zentzu ote du horrek, adibidez Barakaldoko haurrak euskara hutsean eskolatzeak? Zertarako arraio egiten da hori? Noren mesederako? Guztien kaltean, bistan da, baina nazionalistak gara eta hemengo erdaldunok erreformatu beharreko jendea direla uste dugu eta uste horrekin konforme ez datorrena, faszista bat omen da. Ah! Eta gainera, edo batez ere, funtzionarioa izateko gero eta maizago eskatzen dizute euskaraz jakitea, edo —ez da berdin baina igoal da— euskaraz badakizula frogatzen omen duen paper famatu baten jabe izatea.

Interes gogorra dut, dena den, gauza bat argi uzteko: ez naiz inondik ere esaten ari (berr)euskalduntze lan horretan gauzak gaizki eginda daudenik. Ondorio txarra ez dator gauzak gaizki eginda egotetik. Nik esan behar badut, helburua hori dela, gauzak aski ongi egin dira. Ez: euskara ez-tradizionalaren kalitate negargarria², egin nahi denaren (jendea askoka eta harrapazka euskalduntzea) ondorio zu-

zena eta ezinbestekoa da: proiektuak berak dakar hori, eta ez proiektua gauzatzeko abildade faltak.

Euskalduntze masibo bat ba ote daitekeen edo onerako ere ote den eztabaidatzen hasi gabe, nik besterik gabe zera eman nahi dut aditzera: proiektu horrek oso larriki eragiten diola hizkuntzaren kalitateari eremu guztietan, eta jakina kulturarenean ere bai.

Zer egin? Nire iritziz oinak lurrean jarri, boterearen eta dirutza publikoaren jabe izateak ematen duen hantustetik eta eldarniotik esnatuta. Hori honez gero —neroni ere konaturatzen naiz— ez da batere erraza. Behin klientelismo sistema bat montatu denean, zail xamarra izaten da desmontatzea. Baina komeni litzateke errealistagoak eta modestoagoak izatea euskararen asuntu honetan eta oro har euskal kulturarenean. Baina klaro, nola egin hori herri honetan edozein eremu ofizial-burokratiko-kulturaletan erdara euskarari gailentzen zaion orduko batzuk *Genozidioa! Genozidioa!* oihuz hasten badira? Eta *genozidio* eta antzeko hitzen erabil-tzaile irresponsableok, partez behintzat, boterean daudenak badira, are latzago. Baina zinez modestia gehiago behar genuke: gure premien eta gure ahalaren ohartasun zorrotza. Eta, lehen esan bezala, lana hobeki zentratu euskarak duen estrato erreal bakarrean: hiztun komunitate tradizionala, eta ez aspaldi honetan, perretxikoak euri ondoan bezala, estatistiken edergarri ugaldutako diren sasi-hiztun ezindutako horien inguruan. Sorburu eskasa dira (gara), eta hartzaile faltsu.

Ez dut esaten gaizki iruditzen zaidanik euskara ikastea jendeak. Niri ederki iruditzen zait euskara ikastea jendeak. Baina euskalduntze kontuan, eta hortik salto eginda kultura kontuan ere bai, nago ez ote garen Israel estiloan ari, sobera Israel estiloan behintzat, hots: zerotik hasita bezala. Makina bat euskaldun estadistiko daude sekulan euskara tradizionalik, hitz bakarrik ere, aditu ez dutenak. Jardineko euskara erabat gailendu zaio soroko euskarari. Eta loreak, tamalez, plastikozkoak ditu.

Baina proiektua bera ezin ukituzkoa bada, hainbeste nazionalistarentzat den bezala (eta, gauza harrigarria, us-tez nazionalista ez diren askorentzat ere, euskalduntzea korrekzio politikoaren lote bakarrean erosi baitute), or-

duan etsi egin beharko dugu: gizartean benetan dagoen euskara eta euskaraz egiten denaren artean orain bezalako desproporzioa dagoen bitartean, euskal kulturaren parte handi bat material negargarri egina egongo da³.

Hori esanik, zenbait gauza erantsi nahi nuke bestetik diskriminazio positiboaren gainean; Libeloaren beste gai bat da, baina mereziko du agian pixka bat insistitzea: diskriminazio positiboa nire ustez oso gauza defendagarria da, minoriak babestea helburu. Baina ez dezagun ahaztu oso peligr osoa ere badela, aukera ematen duelako zerbaitek tamainaz, gaitasunez eta merezimenduz tokatzen zaiotz baina askoz handiagoko espazioa hartzeko estrukturan. Konparazio batera, baldin eta zerbaiten dekretuz X portzentaia izan behar badu zerbaitetan (direla emakumeak, minoria etnikoak, homosexualak, euskaldunak edo dena delakoa), ezinbesteko ondorioa izango da ze talde diskriminatu horretatik ez bada sortzen behar adina jende pres-tatu edo egoki, edozer gauzaz bete beharko dela zuloa, portzentaje horrek egon *behar* duelako. Egon behar du nahiz eta, gauza graziosoak, ez dagoen.

Eta horrexegatik, euskarazko kultura homologatu bat egotea *nahitaezkoa* bada, programazioaren parrilla osoa daukana, ez euskaldunek hori behar dutelako baizik eta *gu-ere-bai* sindromeak aginduta, eta gainera diru publikoari esker libratu bagara jende-arrakasta minimo bat izateko obligazio gogaikarritik, orduan egon egongo da euskal kultura, bai jauna. Baina egon egongo da, esan bezala, ez badago ere.

Horrek ez du esan nahi, inola, diskriminazio positiboa txarra denik eta ez egin behar ez denik. Neri, behintzat, ona eta egokia iruditzen zait, eta ezinbestekoa demokrazia batean minoriak justiziaz tratatzeko.

Zeren nire ustez, eta orain askori gustatuko ez zaion ideia batekin lotzen dut, euskararen problema gure gizartean hori baita: nola tratatu behar diren minoriak. Lotsa pixka bat ere ematen du horrelako begibistakeriak esan beharrik, baina ez da alferrik izango, eta batez ere ez da alferrik izango hori esatea proiektu nazionalistaren barrenean. Hor, izan ere, helburua ez da soilik, eta agian ez nagusiki ere, minoria bati minimo batzuk garantizatzea, baizik eta

etorkizuneko maioria bat sortzea. Zeren nazionalista barentzat euskaldun minoria ez da, izan ere, zinezko minoria bat, baizik eta nolarebait esan maioria ezkutatua. Ordenadoreetako jergan esateko, maioria *minimizatua*: nola egoten da ordenadoreetan *minimizatu* tekla bat pantailan da goena zoko batera txikituta eramateko? Halaxe. Ez da joan, ez desagertu, ez eta benetan txikitu ere, hortxe baita gordeta zokoan, barrenean lehen zeukan guztia daukala, lo, zuk nahi duzun momentuan tekla taka jo eta pantaila osoa berriz hartzeko prest. Historiak (eta zer dira mila urte euskaldunentzat?) *minimizatze* tekla jo zuen, gure oharkabean edo, eta orain guk erraz asko taka, maximizatu. Hoin erraz. Ikuspegi horretan euskaldun minoria teologian *Israelgo hondarra* esaten zaionaren antzeko zerbait da, non larrialdi handienetan eta herriak Jainkoarekiko kontratua lotsagarrienik hausten zuen denboran ere, bizirik mantentzen zen federik garbienaren garra, gero bateko biziberritze guztien hozigai, etorkizun hobe baten aieru. Eta inoiz Euskal Herrian euskaldun bakarrik ere geratzen ez bada, orduan ere gure hizkuntza euskara izango da eta orduan ere eskubide guztiak izango ditu hemen berriz gailentzeko, Platonen kobazuloan hala delako mundua mundu denetik eta mundu deino. Euskara da hemengo hizkuntza, nahiz eta, berriz ere gauza grazioso, ez den.

Nazionalismoak oro har horrela ikusten ditu gauzak, eta hori, esan gabe doa, minoriei arnasbide emateko joera zuzen eta zentzuzkoa baino askozaz ere harantzago doa.

Eta esentzietara bueltatu behar ero horretan aukeratu den bidea, gainera, baldintza irrealaren adizki guztiak jokatzea izan da askotan; *balitz-bezala* jokabidea alegia. Egin dezagun bada norbaitek euskarazko boletin ofizialak ezertarako behar balitu bezala, egin dezagun hemengo pelikula eta teatroak euskaraz sortuak balira bezala, nobela edo entsaioak norbaitek leituko balitu bezala; birbataia ditza-gun gure herriak XII. mendean zuten izenarekin edo Euskal Herrian sekulan erdararik izan ez balitz¹ izango zuten forman jarri. Pentsakera magikoa deitzen diot horri libeloan, oskolarekiko atxikimendu eta fede gogorra. Sistema txarra, nire iritziz.

Hortik oskolaren proliferazio negargarria heldu da, benetako bizitza erdi itoan daukan azalgeria tristea, eta euskaraz produktu erabat irrealak eta erabat alferrekoak zientoka sortzea.

Alferrekoak, diot, ez dutelako balio kulturak dituen bi helburu legitimo bakarretarako (eta hau klasikoek ere bazekiten): jendea entretenitzeko eta jendea formatzeko. Arradaki bikoitz hori pasatzen zaionean, ordea, zer gertatzen da euskal kulturatik? Ez askorik nire ustez. Jendea entretenitu eta jendea formatu, horretarako da kultura, ez dago beste metafisikarik. *Nazio eraikuntzarako*, ordea, ez; horretarako, barkazioz, politika dago. Baina hainbeste jendek kultura Euskadi eraikitzeke dela uste duen bitartean, klaro dago gurea zer izango den: *majorette* tropa bat, herriko handiki, apaiz eta agintarien aurrelari joateko herriko festetan. Eta gaur neurri handi batean, nere ustez, hala da. Ez naiz kontseju partitzen zalea, baina iaketa nahitaez bat eman behar dudan, hori emango nuke, pernandokeria hutsa: jendea entretenitu eta formatzeko balio duten gauzak egin. Ez da txori kaka.

Eta kulturaren desnaturalizazioa eta oskolaren adorazioa hizpide ditudalarik, azkeneko galdera bat egin nahi nuke, barrena jaten didan duda urragarria: hau dena ez ote da azken finean kontsolamendu saria bezalako zerbait? Euskalduntze masiboaren proiektua hain da irreal, hain eroa, hain dago urruti gure premietatik, gure bizitzatik azken finean, non ezinbestean erreka jo behar duen. Eta hori, nik uste, guztion edo gehienon gogoan dago. Ez dut profeta izan nahi, baina hemendik urte batzuetara ikusiko da nola errealitateak ametsa hautsi duen. Beraz, simulakroaren orgia hau, galdez egoten naiz askotan nire buruan, ez ote da konpentsaziozko mekanismo baten fruitua? Mamia ezin baitugu guk nahi bezain erraz manipulatu, eskola behintzat bai. Eskola utzi niri, eta, jaunak, nire eskuetatik pasa ondoren, amak ere ez dio antzik emango oskol horri. Euskaldunek ere ez diote antzik emango. Euskaldunek agian inork baino gutxiago.

Bukatzeko, aitortu behar dut halakoak esan ondoren askotan barkazioa eskatzeko gogoak hartzen nauela: aspal-

di honetan sentsazioa dut, izan ere, jende askoren sentsibilitatea mintzen ibili naizela, eta hori, sinistaidazue, ez zait gustatzen. Ni ez nabil inor alferrik eta debalde eta gus-to aldera mindu beharrez. Esaten dudan guztia, ordea, bis-ta-bistako egia iruditzen zait eta zenbat eta esanago, or-duan eta iruditzenago. Eta inor mintzen bada, jaunak, bi-tatik bat: edo behin bateko damatxo kortsiatuen gisako sentikortasuna du, pixka bat larritu orduko aldixartzeko afizioa izaten baitzuten, edo nere Pernando-egia biluzi hauek piztu egiten dizkiote barrenik barrenenean aspaldi handitik eta eginahal gogorrean lotuta eta mordaza jarrita zeuzkan zenbait har eta demonio. Hortik mina. Eta idaz-kiok, berriz, minaren emagina. Ofizio noblea. ♣

-
1. Labur beharrez erabiltzen dut *berreuskaldundu* hitza, baina asko-tan *euskaldundu* esan behar genuke, hutsik, *berr-*gabe. Mitxelenak behin eta berriz esaten zuenez, Nafarroako hegoaldea eta Araba-Bizkaietako lurralde handixko bat ezin dira berreuskaldundu, ez baitira sekulan euskaldunak izan. Hamaikagarrenez esan beharko da hori, ea norbaiti belarri zuloak libratzen zaizkion.
 2. Larriena da, kalitate falta hori, kutsatuz, transmisio naturaleko euskarari ere hasi zaiola azpiak jaten. Behin baino gehiagotan aditu izan diet guraso euskaldunei beren umeek euskara egokiagoa egin-go luketela erdaraz eskolatu balituzte; hartara, izan ere, etxekoa eta ingurukoa izango lukete eredu bakarra: oro har eredu zuzena alegia, eta ez lukete egun osoan euskal *pidgin* baten eragin kutsakorra nozitu behar. Berriz ere hori hiri erdaldun handietan gertatzen da maizenik, beharbada ez hainbeste herri euskaldunetan.
 3. Badakit, jakina, jarrera horren atzean zer esperantza dagoen: gure gaurko pidgina denboraren eta diru publikoaren poderioz noiz-pait kriollizatzea, hau da, natibizatzea, eta belaunez-belauneko transmisio korrekto baten zirkuitoan sartzea. Neri hori ameskeria iruditzen zait (ez dut lekurik hemen nere iritzia justifikatzeko). Anartean, dena den, uste dut pidginaren presentzia nonahikoa euskara tradizionala usteltzen ari dela joscara guztietatik. Eta ez dut gogoan inondik ere batua/euskalkiak delako kontrajartzea, beste zerbait baizik.
 4. Erdararik ez izatea, historikoki behintzat, batzuen fantasian baizik ez da gertatu Euskal Herrian, Euskal Herriari nazionalistek jartzen dizkioten muga geografikoak onartzen baditugu behintzat (=Euskadi).

kultura • 129

Pobre de mí • Txina: 5.000 urte

ALBERTO BARANDIARAN

literatura • 135

- Sorterria, erbeste • Ahanztura, erbeste
• Beste erbestea • Historia berridazten • Orain
• Irakurlearen ahalegin asegarria • Zer euskaratu
• Balizko irakurleei • Azken oharra

EDORTA JIMENEZ

ikuskitzak • 142

Amildegiaz • Irudi biziaz • Kimuez

• Artez • Bihotz emeez

IMANOL AGIRRE

soziolinguistika • 147

- Hizkuntz planak • Poignant txostena
• Euskararen Biziberritzeko Plana • Arabizazio legea
• «Sources of self»

ERRAMUN BAXOK

telepolis • 154

Errotatiban lapurretan • Propaganda faxista

• Egin-en itxiera eta Internet

• Euskara bazterturik foro telematikoetan

LUIS FERNANDEZ

Pobre de mí

Sanferminetako hondarreko egunean idazten ari naiz, uda lehertu ez lehertu dagoen arratsalde orain fresko orain bero batean. Literaturaz aritu nahi nuen eta ezinbestean etorri zait burura Ernest Hemingway «Pobre de mí» abestuz abiatu zela, duela hogeita hamazazpi urteko uztailaren 7an, bere etxeko arma gelara. Gizon akitua zen idazlea, fisikoki eta psikikoki eroria. Eritetxe batetik etorria, literaturarekin bezainbat bizitzarekin konpromezua gaztetatik sinatu zuenak hantxe baieztatu zuen azken urteetan erotzen zuen ustea: ezin izango zuela atzera gehiago idatzi.

Giltzapean zegoen gela zabaldu, usapalendako eskopeta hartu eta kopetan paratu zuen ahoa. Gero tiro egin zuen.

Hemingway-k Estatu Batuetan eta mundu osoan ezaugarazi zuen Iruñea, eta sanferminak. Ondorioetaz kezu dira oraindik batzuk, ikusita urtetik urtera heldu den yankee saldo trazagaiztoko bezain harrokoa. Baina ez nindoan horretara. Berarekin gogoratu naiz berriki irakurri eta entzun ditudan literatur aipamen eta notizien matazan askabide izan zaidalako. Bere lana, esan nahi dut.

Hemingway aitzindaria izan zen. Bere literatura, batez ere bere ipuinak, mende honen onenatarikoak dira. Ipuin on batek beti bi istorio eskatzen ditu, kontatzen dena bata eta kontatzen ez dena bestea. Bada, *Katu bat euripean* edo *Zaharra eta itsasoa*-ren egilearen lan gehienetan isilpekoa nagusitzen da beti, bigarren kontakizun hori da benetan garrantzitsua. Isilunez eta zuloez baliaturiko literatura da berea.

Pello Lizarralde argitaratu berri duen *Un ange passe —isilaldietan—* liburuan ere hori bilatzen da. Isilaldien bidez garrantzia duena kontatzea, sujeritzea. Lizarralderen lanean giroak du presentzia, oro betetzen du. Inora era-

man nahi ez duten ipuinak dirudite bereak, itsaso erdian bake giroan dauden txalupak. Sargori izenekoan izerdi eta guzti egin zitekeen hartara jarriz gero. Orain argitaratutakoekin oihi bat, ozenki esandako zeozer entzuteko gogoia pizten da batzuetan. Isilaldien atmosfera sinesgarri lortuta dago zinez.

Korapilatsua da, ordea, literatura hau. Trebeziak iruten ez bada esangabeko horien egarriak gelditzen da irakurlea, gehiago eske. Giroarekin nahikoa ez duela alegia, portura iritsi nahiko lukeela. Saiakera literarioak iruditzen zaizkit neri, idazle on batek luma trebatzeko erabiltzen dituen ariketak, etxeko lanak.

Ni egarriz gelditu naiz. Atxagaren azken lanarekin —*Groenlandiako lezioak*—, berdin. Atzean teorizazio gehiegi ikusten diet bi lanoi, hainbeste, ezen galdu dutela sentimenduak helduarazteko gaitasuna. Badakit biak —bai Lizarralde bai Atxaga— bide berrietan ari direla beti, narrazioa bera baino hizkuntza, kontatzeko era hobesten dutela. Zer kontatua baino nola kontatua nahiago dute.

Irakurlearen interesari helduko liokeen hari bat botatzea lokarazteko moduko nobelak egitea da, gainera, Atxagarentzat, baina batzuetan ematen du hizkuntzarena aitzakia dela kontakizunaren bidez lortzen ez dena lortzeko. Irakurlearen neuronak nekaraztearren literatura hermetiko —hermeneutiko?— samarra bide da helburua. Ondo da. Nago ni, hala ere, zer kontatu hori ezin dela inola ere bigarren mailan utzi, arriskua handiegia delako: hainbeste ezkutatzearen poderioz inola ere ez aurkitzea benetan esan nahi dena.

Ramon Saizarbitoriarentzat Koldo Izagirre da euskal poetarik onena, eta ia-ia idazlerik onena. Egiten duen literatura militante horrengatik ez balitz... Nik ez dakit zer den literatura militantea. Norbere munduaren ikuspegia zabaltzea akaso? Ez al ditu parekotasun nabariak *Nik ere Germinal!* nobelak *Hamaika pauso*-rekin? *Ehun metro* ere militantea zen? Hemingwayk literatura militantea egiten zuen? Bai? Garaipenaren inutilitatea aldarrikatzeagatik?

Badirudi euskal literaturaren etxean leiho guztiak zabaldu direla eta korrontean gaudela. Jendea krisian dagoe-

la bide berrien bila, eta desoseguz. Ikuspegi zabal batetik onuragarria da ezbairik gabe, krisi garaietatik sortzen direlako gauza interesgarrienak, baina irakurleok, bitartean, jasan egin behar ditugu noraezak. Ikas daiteke horietatik ere, nola ez, baina gozatu, gutxitan.

Hori konponduta litzateke nere lagun bati kasu egingo banio. Hildakoen lanak bakarrik irakurtzen ditu berak, «hori delako ona bakarrik irakurtzeko irazgailurik perfektuena». Horixe bera irakurri diot Suso de Toro idazle galiarrari. Handienekin neurtu behar direla indarrak, garai-kideen artean beti egongo delako okerrago egingo duenik, eta horiek irakurtzea indarrak alferrik xahutzea omen da.

Ez dakit, baina lerro kaskar hauek Josep Pla idazlearen irakurketarekin lotuta dauden sentrazioa daukat. Benetan hunkitu nau bere idazkerak. *El Quadern Gris* lanaren gaztelerazko itzulpena txarra iruditu zitzaidan lehen orria zabaldu nuen egunetik, baina, hala eta guztiz ere, zoragarria deritzait bere lana. 1918-19an bitarteko diario hau teorizazio, esperimendu eta abangoardia guztietatik kanpo dabilela ematen du.

Deskribapenak errepikakorrak dira batzuetan, juzkuak azkarregi eginak, girotzeak ironikoegiak, pertsoniak karikaturizatuegiak. Badu, hala ere, asko eskaintzeko bere baitan. Idazle sena indartsu azalarazten da lerro bakoitzean. Hau da, bere inguruan ikusten duena jaso, bizipenekin nahastu eta, behar besteko espezieak bota ondoren, plater kozinatua jendeari aurkeztea, irakurleak dasta dezan. Hori bakarrik. Hori guztia.

Plak uste zuen estilo naturalegia eta laxoegia zela, baina onartu zuen beste idazki landuagoak, estiloa askozaz ere zizelduagoak zutenak baino zailagoa egin zitziola. Ondorioa: prosa kataluniarrak eman duen lanik garrantzitsuenetakoa.

Estiloa zuzena da oso, erraza nahi bada, baina joria benetan, aberats eta emankorra. Paisiak pintatzeko manera, erretratu batzuk, edozein aitzakirekin egiten dituen argazkiak, benetan antologikoak iruditu zaizkit. Pallafruggell edo Pla de Calella nere etxeko egongelako leihoez bestaldean baleude bezala sentitu ditut batzuetan. Ekaitza bat

edo haizearen norabidea deskribatu duenean ahozabalik utzi nau sentrazioak adjetibatzeko bere trebeziak.

Uztailaren 14ko arratsaldea aldakorra dago, zelaietan pake engainagarria dago. Gabiraiak behealdean ari dira basoa hasten den inguruan, eta belar moztu berriarekin ez da ikusten haize fina, ura iragartzen duena, probintziazatik datorrena. Behiek, astiro, bidea hartu dute dermiotik herrirantz. Bat gelditu da atzera begira une batez, zeruan iragarpen txarrik aditu balu bezala. Gero aurrekoen arrastoiari jarraitu dio axolagabe, faria dilindan.

Leihotik ikusten den pintura honekin Plak poesia egingo zukeen.

Txina: 5.000 urte

Guggenheim Museoaren *Txina: 5.000 urte* erakusketa erraldoia uda honetan Euskal Herrian ikus daitekeen gauzarik interesgarrienetakoa izango da dudarik gabe. 500 inguru artelanen bidez —aurkikuntza arkeologikoak, paisaia pinturaren maisulanak, eskultura erlijioso eta luxuzko ondasunak gehienak— oraindik erabat ezezaguna dugun kulturaren produkzio parte bat ezagutaraztea da helburua. Mendebaldean basafruituak biltzen aritzen ginen garaietatik datorren zibilizazio baten —seguruenik ezagutu den emankorra— argazki bat.

Txina da mundu zabaleko herririk zibilizatuena. Europak bere iraultza industrialala egin zuen arte txinatarrak puntan aritu ziren beti, mendeetan zehar, teknologiaren munduan. Baina harrigarriena ez da papera, bolbora, portzelana beraiek asmatu zutela, baizik eta hori mendebaldean ezagutzeko mendeak igaro zirela batzuetan. Herri honek bizi izan duen isolamenduaren ondorioa —nahita eta bilatua, portzierto—.

Hori dela-eta, kultur produkzioa ere zaila da ulertzeko, eta ez bakarrik hizkuntzarengatik. Poesian eta pintura arloan txinatarrek duten sentiberatasunaren izpi bat baino ezin dugu antzeman mendebaldekoek. Irudiak —bai figuratiboak bai poetikoak— izugarri aberatsak dira. Alfabe-

toak bakarrik lau mila karakterretik gora ditu, jende jantziak ez bestek menderatzen dituen. Badira soilik emakumeentzat eginiko kode idatziak, eta txinatar gehienek hiru mila inguru karakter ezagutzen eta erabiltzen dituzte. Analfabetoa ez izateko milatik gora ezagutu behar dira.

Kultura honek sekulako garrantzia, ezinbestekoa, ematen dio naturari. Badago oso esaera ederra gai honetaz. Poetak eta zientzilariak desberdin ikusten dute eguzkia, baina ez dio axola, biek dute arrazoia. Naturaz baliatzeko probetxuzkoagoa da zientzilariaren ikuspegia; natura ulertzeko, poetarena hagitzez gehiago.

Mendebaldean inork ez du natura ulertu pintore txinatarrek bezala. Profanoarentzat badirudi pintura oso monotonoa eta mugatua dela, paisaia beti bera delako: mendiak eta ur jauziak edo ibaiak, eta, gertu, banbu edo arbolaren bat. Egitura arau estu batzuen arabera da, elementuek eduki behar duten kokapena pintura liburutik dagoelako finkatuta. Milaka urte dituzten idazkietan zehazten da ze nola erabili behar den tinta, pintzeladek behar bezalako tentsioa izan dezaten gorputza eta arimaren egoera idealak, pintzela bera hartzeko manera... Txinatarrentzat horrek guztiak ez du garrantzirik. Pintura, benetako pintura, ez da paperean dagoena, baizik eta ikuslearen gogoan pizten dena. Artea, beraz, ez da ikuslearen irudimena hobekien ase dezakeen pintura hori baizik.

Poesiarekin berdin gertatzen da. Hizkuntza sinbolikoa bera da aldioro, garai guztietan: kukuaren kantua, antzarren hegalaldia, ilargia eta ardoa, erortzen diren loreak, ipar haizea... Irudiak, orobat, prefabrikatuak dira gehienetan.

Egia da, baina bazterrean gelditzen da funtsezkoena. Poesiaren itzulpenekin beti itzultzen da poemak duen hutsalena, hau da, argumentua, edo irudiak. Itzultzaileak ezin du eskaini poemaren benetako bertutea, hau ez baita irudi berriak sortzea, baizik eta betiko irudi horiek modu berriez erabiltzea. Horregatik, estetika txinatarra interpretazio estetika da. Musika klasikoaren adibidea aipatu du aditu batek. Bachen musika bera da beti, baina alde handiak daude musika hori jotzen duten musikarien emaitzen artean.

Mundu erabat erakargarri honen printza bat besterik ez ekarrita ere, askoren begiak zabaltzeko lagungarria izango da seguruaski erakusketa. ♣

Sorterria, erbeste

Jon Etxaide hil da, bere azken hamaika urtean isilik eman ondoren. Euskarazko hedabide bakanek garrantzia eman dioten albistearen saminak ez du erdarazkoetan Gipuzkoako muga gainditu. «Ezaguera nuen ordutik ez nuen bizitza maite» esan omen zuen harako hartan *Eguna* astekarikoek berarekin izan zuten elkarrizketan. Are ez maiteago zukeen euskal literaturako argietako bat itzali eta ingurua ilunago geratu dela ohartzeko modurik izan balu.

Gorrotoa lege eta *Joanak joan*, Atxagaren *Obabakoak* etorri aurretik ezinbesteko irakurgai ziren liburuak utzi dizkigu Etxaidek. Irudi luke bi izen horiekin aginduta utzi digula hilobian zer idatzi beharko geniokeen. «Bizi zareten artean gorrotoa duzue lege; zuen ostean etorriko direnek, ostera, 'joanak joan' esango dute, eta izan zaretenik ere ahaztu». *Euskaldunon Egunkaria*-n bildu zituzten Etxaideren iritzien artean, hona haren saminaren norakoaren izpia den bat: «Ezerezean primeran nengoen batere sufritu gabe eta jaioz geroztik sufritu besterik ez dut egin». Beraz, sorterria izan zuen erbeste Jon Etxaidek.

Ahantzura, erbeste

Historiako nahiz historia-kondairetako gertaera eta giroetako eleberririk idazteko joera ez da horretan desagertu, haatik. Patxi Zabaletak *Errolanen harria* izenekoa ekarri digu uda baino lehen, Etxaideri «iraun beharraren katea lege» edo «hemen gatoz berriak» esan nahian bezala.

Leizako abokatu idazleak azkar irakurtzen den eleberrira egin du. Nolabaiteko ipuin luzea, horrela irizten baitio berak liburuan ageri diren beste bi ataletan, zeren, bai, ez da ohikoa irakurleak *Errolanen harria* izeneko horretan idoro ahal duena. Lehenik eta behin, Errolanen gaineko datuak, datu historikoak, sarreran ematen dizkigu Zabale-

tak, zientzia-edo den horrek egiazkotzat frogaturik utzi uste izan ditueni zeintzu lizentzia literario gehitu dizkion ere azaltzen digularik. Eleberriaren ostean Patxi Zabaletak Euskal Herrian Errolanen kariaz sortu diren kontaeren berri ematen digu, modu aski bitxian eman ere, ez baita arruntki egiten dena egileak berak eta liburuan bertan argitzea liburuaren nondik norakoa:

Begirunez eta maitasunez erabili nahi izan dut ipuin hau. Teknika mailan eleberri honetan egiten dudana ez da beste askok nik baino lehen egin duenaren antzekoa baizik. Eleberri honetan, ordea, badaude baita euskal etnologiako ekarpen batzuk ere; alde batetik tokian tokiko azterketa eta bestetik garai hartako ahalbide militarren azterketa. (...) Nola eta non gertatu zen gudaldi hura; nola eta zeinen artean garatu zen; zein izan ziren bere aldez aurreko gertakizunak eta zein ondorioak. Hori dena da eleberri honetan nolabait ukitzen dena.

Galtzaileari historia ematen zaionean, benetako mamilia ukaturik eta garaileen haizeak puztuta ematen zaiola koan idatziriko nobela, Patxi Zabaletarena. Edo iragana ahazteak etxean erbesteraturik bizitzera kondentatzen gaituela uste duen batena.

Beste erbestea

Ez dakit Etxaiderena baino erbeste gogorragoa ote den Andolin Eguzkitzak *Herioren itzalpeetan* izeneko eleberrian kondatzen diguna, hain zuzen ere, 36ko Gudatearen ondorioz Hego Amerikara aldatu beharra izan zutenena. Iritziak iritzi, Santurtzikoak abertzale fededun eta justiziazale eredugarri baten biografia kutsuko eleberria eskaini digu.

Errolanen harria izenekoan legez, Nafarroan gertatutakoak kondatu dizkigu Eguzkitzak, denboraren lainoak eta egia bakarraren garaiko sasiek egia ezkuta dezaten baino lehen. Faxistek kolpea jo zuten Nafarroan, lurjabe handiek mendeku hartzeko baliatu zuten abagunea eta, azkenik, legegaren eta *status quo*-aren aldeko oro, gorri nahiz abertzale, afusilatu, kartzeleratu edo eta erbestera joan eragin.

Historia berridazten

Gure historia berridazten jarraitu behar dugula esan zuen Koldo Izagirrek *Nik ere Germinal! egin gura nuen aldari* eleberriaren aurkezpenean, A. Lertxundiren beste inon esandako hitzak beretzat hartuz.

Ez zen ohikoa izan *Nik ere Germinal! egin gura nuen aldari* horren aurkezpena. Goizean kazetarien aurrean jardun zuen Izagirrek bere lanaren nondik norakoaz azalpenak ematen. Iluntzean, aldiz, Bilboko Alde Zaharreko Likianano liburudendan jardun zuen, han bildu ginenon aurrean Angiolillo, Canovasen gainera justiziaren aizkora eror zedin nahi izan zuen anarkistaren biografia aletzen.

Hunkigarriak izan ziren aurkezpeneko saio biak. Lehenak *Germinal!* hori ez dela huts-hutsik Angiolilloren biografia argi uzteko erabili zuen Pasaiakoak. Izan omen zuen fresko historiko moduko bat idazteko tentazioa ere Izagirrek. Erdia baino gehiago edo aurreratu zuelarik bertan behera utzi zuen hastapenetako asmoa. Ez omen zion ezer esaten ordura arte egindako lanak. Eta askoz ere minberagoa eta bihotzekoagoa den eleberri eder hori sortu du. Bide batez, eta beste behin ere, euskal egoeraren gaineko hausnarketarik sendoenetakoak idazleek egiten dihardute-la erakutsi zigun Koldo Izagirrek.

Angiolilloren biografia modu irakurterraz eta era berean aberats batean emango digula agindu zuen Koldo Izagirrek arratsaldeko mintzaldian, horixe izan baitzen hura, mintzaldia. Gure iragan ahaztuaz edo eta gogotik itxuraldatu eraginaz mintzatu zelarik, gure orainaz jardun zuen, berriro ere euskaldunok, memoria leize sakon argigabea eginik, etxean erbestea bizi dugula erakutsi baitzuen.

Orain

Orain izena ezarri dio Itxaro Bordak bere azken olerki-liburuari eta nik oihu baikorra aditu uste dut hitz bakar horretan. Bihotzean zeraman krokodiloa bulkadaka idatziri-

ko olerki presatuez elikatzen zuen gazte hark denbora nola doan ikasi du. *Orain* aldarri eta deiadar egin ezean ez gaude bizirik. Eta hilek ez digute halakorik barkatuko. Joandakoen mina etorkizun min egiten jakin beharko bagenu bezala. Iraganaren mina dateke oraingo samina, baina samin hori etorkizun hobearen min bilakarazten jakin behar dugula diosku, nolabait, Bordak.

Norberaren amaren heriotzari aurre egin behar izan dugunok hari elektriko batek lotuko gaitu *Orain* honetako parte bati. Ez dakit hori bizi ez dutenek antzemango diotenentz. Berdin duela horrek? Baliteke. Dena dela, olerki liburuetan lantzean behineko txinpartak baino ezin sartu dira eta, horrelakoak ugari ditu irakurleak *Orain* liburuan. Ni neu, honekin geratzen naiz: «Arrotz herrestatzat baldin bagaituzte ere, / hilak ehorzten ditugun lurraldekoak gara». Ez biezagute gure buruaren ezagumena bahi, esan nahi balu legez.

Irakurlearen ahalegin asegarria

Aurrekoan aipatu besterik egin ez nuen Anjel Lertxundiren azkena, *Argizariaren egunak*, bere buruaren ezagumena galtzen —ala beste era batera sakontzen?— diharduen batenak kondatzen dituen. Koldo Izagirreraren liburuak legez, estuasun barik hartu beharrekoa da Lertxundiren hau, orrialdeetan aurrera egin ahala are eta erakargarriago egiten dena, halako moduan egin ere, non baden esan didanik Ifrentzuak saileko hoberena berau dela. Ez naiz horretan sartuko. Laurak irakurtzeko astia hartzen dutenek erabakiko dute. Ahalegina asegarria dela esan, besterik ez.

Anjel Lertxundik literatur ibilbide luzea egin du. Hala bada, argi-harria da euskarazko literatur bidean barrena ausartu nahi lukeen ororentzat. Argi hori lehenik eta behin hizkuntzari erakutsi dion atxikimenduan islatzen da. Une zoragarriak ditu alderdi horretatik azken eleberririk, besteetan baino areagokoak. Lertxundiren diskurtsoa gardena da. Hizkuntzari aurrerabidea bilatzen diona literaturgilea bera ez bada, nork egingo du ba lan hori az-

ken batean. Filologoek? Baina filologoek ez dute hiztun arruntarengan eraginik. Euskararen kasuan behin baino gehiagotan frogatua denez, literaturgileek euron lana miresten nahiz hobesten duten kazetarien bidez iristen dute irakurle arruntagoengan ere eragitea. Eta Anjel Lertxundi ereduak eskaintzen ari zaigu; etenik egin barik. Hizkuntza bera etxeko erbestetik atera guran dihardu.

Zer euskaratu

Literatur lan euskaratuak arkatza hartuta irakurtzen omen ditu Lertxundik, horietan eskaintzen direnak bideginen aurkikuntzak direlako, hain zuzen. Bat nator. Ez dirudi, ostera, irakurleak ahaleginari berea emateko prest ageri direnik. Itzulpenei uzkur zaiela euskal irakurlea, argitaletxe gizon batek esan zidan. Arrisku handiak hartzen omen dira itzulpenekin. Bada, lerro hauen irakurleari arriskutan sartzeko gomendio egiten diot, badabilta eta aspaldion maisu lanak eskaparteetan.

Quim Monzóren *Gauza guztien zergatia* euskaratu du Luis Berrizbeitiak, ttukun eta dotore euskaratu ere. Eta liburuetako atzazalean argitaldariak imintzen dituzten hitzak batzuetan egokiak izaten direnez, eta liburua irakurri, irentsi eta barregura iturri egin dudala esan eta zin egin ostean, *Gauza guztien zergatia* honen aurkezpen fitxako hitz batzuk hona aldatu behar ditut. «*Gauza guztien zergatia* menturaz —dio atzazalekoak—, Quim Monzó idazle kataluniarraren lan ezagunena, askoren ustez katalanera-ko ipuingintzari bere ironia, sotilezia eta umorezko gailurra joarazi diona» da.

Bada, ironia, sotilezia eta umorea, hara hor euskal idazle andana batek narrazio laburretarako, hau da, Quim Monzók maisutasunez menderatzen duen horretarako, nahi izango lituzkeen dohainak. Alde horretatik, idazleentzat berandutxo datorren liburu honek «inoiz ez da berandu» delako leloa merezi du. Bestelde, zer eta noiz itzuliko horren gaineko eztabaida berriztatzeko balio dit niri Monzórenak.

Euskaratu beharreko liburuen auziaren harira, Agota Kristof-en *Koaderno Handia* ez dut uste gazteleraz dagoenik. Beraz, frantsesez ez dakien euskaldunak hor du liburu eder bat, euskaraturik izan ezean irakurtzerik izango ez lukeenik. Edo hor dauka eskueran Roth-en *Leviathan*. Alberdanian dago lehena, eta Susan bigarrena, argitaletxeen izena aipatzean horiek erakutsi duten kemena omendu nahi dudalarik.

Ustea dut, bestalde, Ibaizabalen eskutik datozen beste itzulpenek ez dutela, ez, irakurleen aldetik merezi lezaketen harrera. Bat aipatzearren, Graham Greenen *Giza fakto - rea* eskuartean hartu eta irakurtzen hasitakoan damu zaio norberari hori lehenago gazteleraz irakurri izana, hain baitago ttukun, argi eta irakurgarri euskaratua. Bi aipatu beharko banitu, Cesare Pavesearen *Bizitza lanbide* aipatuko nuke. Idazle italiarraren arrastoa sakona da euskal idazleengan. Askok dugu begikoen artean Pavese eta haren olerkietako bat euskara maizen ekarri dena delakoan nago. Haatik, bilduma osoak beharko luke beste harrera bat. Irakurle nagi ohituak apostu egin beharko du. Bestela ezinezko baita itzulpegintzaren arloan normalizazioa ekarriko digun bidean aurrera egitea. Bide hori, nire ustez, unean uneko literatur lanik bikainenak euskaratzea da. Bidearen gehiena, ostera, irakurleek egin beharko dute.

Balizko irakurleei

Balizko irakurle horiei ez diet aipatu gabe pasatzen utzi nahi Harkaitz Canoren azkena den *Bizkarrean tatuaturiko mapak*. Irratirako idatziriko berrogeitaz testu labur dira, guztiak hiri banari buruzkoak. Ozen esan beharrekoa da liburuko testuak «testuak» direla beste ezer baino lehen, eta irratian esan bazituen ere, horixe direla, literatura. Literatura hori argitaratzea aberasgarri ikusten dut nik. Bada, ostera, Harkaitz Cano azkarregi argitaratzen eta, ondorioz, talentua alferrik galtzen ote dabilen dioenik. Batzuek Bilbaoko bakartzat duten egunkarian idazten duen Rojok, izen eta guzti esanda, adibidez. Ez nator bat. Lehendik

zeuden horiek idatzirik eta, argitaratzeak ez dio talentuan murrizketarik eragingo egileari. Auzia beste bat da hemen, nik uste; hain zuzen ere, idazkuntzatik bizi nahi duen euskal idazleak non eta zelan erabili behar duen bere talentua. Edo beste modu batera esanda, Canok eta bestek erakusten duten bokazio sendoak zein etorkizun duen hedabideetatik kanpo geratuz gero.

Azken oharra

Amaitzeko, ohar hauetatik kanpo geratu direnak bai ugariak. Luis Mari Mujikak idatzirik *Ladix Petrirenkoa* leku-ko. Inork gure literaturan bidea bokazioz eta lanez egin badu, berak. Belaunaldien ajeak direla eta bazterrean uzteko joera ditugunak ere hor direla ez ahazteko behintzat, uzaileko bigarren zatiko nire irakurgai nagusia. ¶

Amildegiaz

Aspaldian lurra urratu eta hiru zatitan banatu zen. Hone-la ikuskizunak eremu zehatz bati atxiki zitzaizkion eta zailtasun handiz zeharkatzen dituzte Euskal Herriko barne mugak. EAE, Nafarroa eta Iparraldearen arteko hartueman ez ari naiz.

Oker ez banago ezer gutxi idatzi da honi buruz, kontu oso zaharra izan arren. Nafarroako antzerki taldeek sekulako ahaleginak burutu behar dituzte Sakanaz bestelidera bidaiatzeko, Mendebaldean nafar ikuskizunak dastatzeko aukera urriak izanik. Iparraldea eta Hegoaldearen arteko Bidasoaren mugak ere ez du samurrago jartzen.

Oraindik Iparraldeko asteak antolatzen dira, Laponia-koak izango balira bezala, eta inor ez da lotsatzen. Mugarik gabeko Europaz ari dira hainbat parlamentutan eta gurean nekez ikus dezakegu ehun kilometrotara egiten den lana. Euskal paradoxa.

Informazioaren autopisten garaietan euskal ikuskizunak elkarri atzea erakutsita dabilta plazaz plaza. Amildegitikusezina jarri zuten eta bada sasoaia jauzia egiteko. Zazpi Jauzi dantza erabilgarria ote?

Donostiako Antzerki Ferian, Euskal Herrikoa izan nahi duena, ez nafar ez iparraldetar ikuskizunik. Susmagarria. Madril eta Bartzelonako antzezlanak, ordea, badira. Hau azken urratsa izan da baina gure ikuskizunen historian honelakoak barra-barra.

Eskerrak badirela ekimen laudagarriak gorotza handi honen artean. Iruñeko Udalaren laguntzaz antolatzen diren euskarazko emanaldietan lau haizetako ikuskizunak ikus daitezke. Bilboko Kafe Antzokian ere ahaleginak egiten dituzte denontzako lekua egiteko. Eta azkenik, Lekeitioko Nazioarteko Kalealdiak mugak gainditu ditu urtero, lurraldetasuna kontuan izanik.

Dena dela, adibide batzuk nahiko bitxiak dira. Hollywoodera ailegatu zen Montxo Armendariz Iruñeko semea-

ren filmeak Eusko Jaurlaritzaren laguntza eskuratu zuen Nafarroakoa ukatzen zioten bitartean. Geroago, Principe de Viana Sariaren bitartez hutsunea bete nahi izan zuten nafar agintariek. Berandu dabilta!

Bestaldetik, horra hor zazpi herrialdeetako ikusleok udaro izaten dugun hitzordua. Pastoral, hain zuzen ere. Barkoxe herri ttipiak trabarik gabeko euskal kulturaz sinisten dugunok bildu gaitu ikuskizunik zirrargarrienetako baten inguruan. Muga guztien gainera; Biba Barkoxe!

Irudi Biziaz

Behin baino gehiagotan nabarmendu dugu orriotan Euskal Herriko marrazki bizidunen martxa. Berrero ere ikuskizunen brankan jarri dira.

Telebistako *Lazkao Txiki* telesaioak irudi onak dakarzit burura. Alde batetik, bitarteko gutxi izan arren Berasategi-Izagirre bikoteak sekulako emaitzak sortzen ditu. Iru-diak xumeak dira bertsolaria izan zen moduan. Beste alde-tik, euskal usadioak jorratzeari osasungarria deritzot.

Baserri giro mamitsu eta hunkigarria isladatzen dute irudi trakets eta naif batzuen bitartez. Garrantzitsuena komunikazioa baita teknika hotzaren gainera.

... Fernando Amezketarrak hauek baino kalitate hobe-a duela. Kriston arrakasta izan dute biek baina produktua kaxkarra da. Eta arrazoia aurrekonturik ez dagoela da. Egin nuenean pentsatzen nuen militantea nintzela eta orain berdin pentsatzen dut, militantea naizela. Eta aspertuta nago, potrotaraino. (*Juanba Berasategi, Argia al-dizkarian 1998ko martxoren 8an*)

Sortzailearen haserraldi honek ez du bestelako iritzi-rik behar. Argia eta garbia da. Gu, aitzitik, Txirritari buruzko irudien zain gaude irriki bizian.

Honez gain, Berasategiren irudi-lantegitik *Ahmed, Alabrako Printzea* irten berria da. Aurreko biderei jarraiki maisulan honek ez du zertan lotsatu behar kanpotik datozen ekoizpenekin. Lotsagarria, berriz, banatzaile eta erakusketaren arduradunen jarrera. Aipatutako euskal ma-

rrazki bizidunaren estrenaldiarekin batera teknika bereko beste bi film pantailaratu dituzte: *La Sirenita* (nahiko zaharra den kontua) eta *La espada mágica*. Iparramerikar ekoizpenak ordu eta lekurik egokienetan aurkitzen diren bitartean bertokoa arras bazterturik dago karteldegian. Arratseko emanaldirik gabe eta bigarren mailako zine-aretoetan. Tamalgarria.

Katalunian indarrean jarri nahi duten zine-lege zorrotz baten hotsak heldu zaizkigu. Noizko hemengo agintari autonomikoen jokaera ausartagoa? Norbaitek jarri beharko luke babesa Ozeanoz bestaldeak bidaltzen gaituen traganarruari aurre egiteko. Nik, behinik behin, ikusleek daukaten aukeratzeko askatasunean ez dut sinisten.

Kimuez

Kimuak, Euskadiko Filme Laburrak bataiatu dute udako solstizioarekin batera, bat-batean argia ikusi zuen ekimena. Bi ekinalditan azken bi urteotan eginiko laburmetraiarik aipagarrienak bildu dituen maratokia, hain zuzen. Eusko Jaurlaritza da honen suspertzaile nagusia eta oso ideia aproposa iruditu bazaigu ere hainbat kezka ere sortarazi digu.

Zer dela eta uda hasieran honelako erakustaldia? Ez al dugu nazioarteko goi-mailan bi zinemaldi? Bata irailean Donostian eta bestea azaroan Bilbon. Ez al dira egokiagoak bi eremu horiek gure ekoizpenak aurkezteko?

Agian jaialdi bien nortasunean bilatu beharko genituzke itaun hauen erantzunak. Egia esan, Kimuak ekimena aurkeztu hamazortzi laburmetraiairen arteko batzuk Bilbon eta Donostian ikusgai izan ziren. Baina nabaria da nazioarteko jaialdi biek euskal sortzaile berriei dieten mesfidantza.

Donostian filme luzeak protagonistak izan arren hemengo ekoizpen txikirako lekua egitea ez litzateke lan nekeza izan beharko. Bilbon, berriz, bekaturia oso larria da. Bistan dago Nazioarteko Laburmetraien Jaialdiak ez duela ganoraz jokatu bertoko lanekin.

Horrexegatik Bilboko topaketa honen xedeen berri-kusketa nahitaezkoa da. Azken edizioetan argi gorria biztu eta kritikak dabilta hitzetik hortzera. Kultur Sailak Bilboko jaialdiari norabide berria eman nahi omen dio baina urte askotan metatutako zama handiko inertziarekin egin du topo. Aire berri horiek Luis Iturriren lekuan ezarriko denaren eskutik etor daitezke. Hala bedi.

Artez

Artez ikuskizunei buruzko aldizkari baten izena da. Euskal Herriko Sarea osatzen duten aretoetan maiz azaltzen denak argitalpen honen berri izango du seguru asko. Bi urte daramatza kalean eta zuzendari lanetan Carlos Gil antzerki kritikariak dihardu buru-belarri.

Antzerkia, musika, ikus-entzunezkoak, jaialdiak eta era guztietako ikuskizunak daude orri hauen ikusmiran. Informazioa, iritzia eta agenda on bat jartzen ditu eskura.

Hitzak nagusitzen dira irudien kalterako, zuri-beltzean plazaratzen baitute. Honela, maketazioa ez da batere deigarria eta orriak monotonia bukaezin batean sartzen dira. Ez du ematen gaurko boladetako partaide eta ikusgarritasuna landu beharko dute ikuskizun garaikidearen estetika-rekin bat egiteko. Hirurogeita hamabi orrialdeetan informazio zehatza eta lagungarria eskaintzen da euskal eszena goitik behera ezagutzeko, Nafarroa eta Iparraldeko antzerkiaren berri eskas eman arren (amildegiaren mamua berriz ere). Hala eta guztiz ere, emeki-emeki hedapen handiagoa eduki beharko lukeen ekimena dugu.

Euskal ikuskizunaren hedapenari dagokionez, bada jarrerara bat aipagarri. Azken lau urte hauetako hemerotekari erreparatuz gero, estreinaldien aurkezpenetan bada emakumezko bat argazkietan agertu dena. Eusko Jaurlaritzaren ordezkaria eta lotsarik gabe diru-laguntzak egitasmo askoren artean banatu dituena. Amaia Rodriguezen aurpegi irribartsuaz ari gara.

Kultur Sailaren kargu politiko honek estilo berria ezarri eta kaleko sortzaileekin bat egin du ahal izan duen guz-

tietan. Miresgarria benetan. Zalantzak datoz, ordea, laguntzen kantitateaz aritzen bagara. Euskadiko Orkestrek (nagusiena eta gazteena) esate baterako, antzerki-ekoizpenetarako eman den aurrekontua baino bederatz biher handiagoa dute. Aldeak badira oraindik. Ogi apurrak sikieran banatzea ez da horren tratu txarra.

Bihotz emeez

Irlandatik mundura jalgi dira hainbat ahots eder, lirain eta liluragarri. Zeltiar irla horretan emakumezko kantarien lantegirik emankorrena baitugu. Itzal handia lortu duten *Woman's Heart* (Bihotz emea) izeneko disko biek legenda bilakatu diren emakume talde baten islada dira.

Enyaren estetika lar gozoa gaintuz Dolores Keane, Mary eta Frances Black, Eleanor McEvory, Maighread Ní Dhomhnaill, Sinéad Lohan, besteak beste, ditugu mugimendu hauen partaide. Folk eta Poparen arteko mugimendua, hain zuzen.

Gu pozaren pozez egon gaitezke, batzuk zuzenean ikusteko aukera izan baitugu azken urte hauetan Bilbon burutu den Musketan deritzon programazioari esker. Aurretik kantaldi hauek Getxora eraman zituzten eta hortxe «Irlandako ahotsik ederrena» titulupean taularatu zen Eleanor Shanley.

Eleanor Shanley De Dannan talde mitikoan egin zituena bost urte haietan ezagutzera eman zen. Geroago Christy Moore-ren eskutik bakarkako bideari ekin zion. Getxon gitarrajole batek lagundurik dastatu genuen bere ahots liraina eta zinez gure baitan luze gordeko dugu horren oihartzun ederra.

Irlandar gazte honen begirada zorrotza eta kalatxoriaren itxura hartzen zuen soin fin eta mehe hark kostaldeko kresala eta ezinezko amodioen hatsa sakabanatu zituen aretoan barna. Sendimenduz beteriko ikuskizun maitagarria.

Formato txikiko plaza hau bost urtez ari da munduko harribitxiak gureganatzen. Baina aurton ere ikusleagoak

muzin egin dio. Eleanor Shanley-ren emankizunean ehun ere ez ginen bildu. Amorrua ematen du kolokan baitago Musiketan ekimenaren etorkizuna.

Euskal Herriari begira jarriz gero, bihotz emeak ere aurkitu ditugu plazarik plaza. Horra hor Mauriziaren jarraitzaileak. Horra hor trikitixaren afinazio altuaren moldatzaileak. Horra hor Maixa, Itziar, Garbiñe, Alaitz eta Maider.

Euskal tankerak ez du zerikusirik irlandarrarekin baina ezin da ukatu euren arrakasta. Irlandan barne-sentimendua nagusitzen den bitartean, gurean jaia da nagusi. Sekulako dantzaldiak eskaintzen dituzte gure trikitilari emeek. Energia ezkutatu ezinean dabilta. Komunikazio zuzena. Behar-beharrezko ikuskizun alaiak. Ekin, beraz, auspoari urte luzez!

Bazterrean geratu zaigu Amaia Zubiria; euskal ahotsik hoberena, agian. Plazaratu berri du azken lana. Hala ere, hamaika urte musikaren eszenan ibili arren gaur ikusleengandik urrun dabil. Amaiaren kalitatea inork ez du zalantzan jarri baina plaza bide malkarretan aurkitu ditu oztopoak. Euskal tradizioaren sendimendua ondo barneratu badu ere eszenaren eskarmentu handiko ezezagunik handienetakoa da. ♪

Hizkuntz planak

Gertakari asko baditugu hizkuntz antolaketaren alorrean. Apirilaz geroztik Iparraldean, Deiar mugimenduak jarraitzen du, «Bete hitza, euskarari lege geriza» lemapean. Maiatzean «Euskararen ordua» agiria argitaratu zuten euskalgintzaz arduratzen diren bost elkartek. Azken hiru aste hauetan hiru hizkuntz plan zabaldu dira: hemen Euskara Biziberritzeko Plana, Frantzian Poignant txostena, Aljerian arabizazioaren legea.

Bost gertakari hauen inguruan bada zer erranik eta zer idatzirik. Hala ere, azter dezagun gertakari batzuen «izpiritua». Elkarren arteko konparaketak ere egin ditzakegu.

Poignant txostena

Txosten horrek erakusten du Frantziako herri hizkuntzen egoera, eta 10 irizpide finkatu ondoren proposamenak egiten dizkio Lionel Jospin lehen ministroari hizkuntza horiek zaintzeko, proposamen garrantzitsuena delarik hizkuntz gutituen euroituna izenpetzea. Lana Nicole Pery Baionako diputatuak hasi zuen ministerio baten ardura hartu aitzin. Gero Kinperreko auzapezak bururatu zuen, bere izen patetikoa txostenari emanaz (Lafitteren hiztegiaren *poignant* adjetiboaren itzulpena *bihotz-erdiragarri* da).

Hitz jokoa utziz, erran dezakegu txosten hau ahalgearena dela. Nazioarteko zuzenbideari konparatuz, agintari politikoez ikusten dute atzerapen handia dagoela kultur eskubideen alorrean. Errepublika gero eta elebakarragoa da, Europa gero eta kultur anitzagokoa delarik. «Giza eskubideen nazioak» hutsune hori bete nahi du bere kanpoko prestigioa handitzeko, barneko kulturak eta hizkuntzak onartuz.

Ez lukete berriz irakurri nahi Jordi Pujolek *Le Monde* egunkarian, aurtengo maiatzaren 13an idatzi zuena:

Oreka aurkitu behar da gure nortasunaren zaintzea eta kanpora irekitzearen artean (...). Baina inoiz, inoiz, ez dugu onartuko katalan hizkuntzak eta kulturak jasan dezaten Frantzian duten zoritxarra.

Ahalgea bai, baina urrikirik gabekoa. Alkate bretoi erdaldunak berridazten du herri hizkuntzen historia erakutsiz eskola publikoaren asmatzaileek ezer ez zutela egin eskualdeetako hizkuntzen aurka. Alderantziz, aberri txikien baliagarritasuna azpimarratzen zuten aberri handiaren eraikitzeko. Hamar aipamen egiten ditu, Julen Ferryrena lehen eta Claude Allegrerena azken, frogatzeko errepublika ez dela hobendun baina bai ekonomia. Ekonomiak ditu gizarte egiturak aldatu eta egitura hauen zutabe ziren tokiko kulturak. «Ukaldi gehiegi errepublikari buruz eta gutiegi kapitalaren aurka». Horra beraz herri hizkuntzak suntsitu dituen hobenduna: *Das kapital!*

Gezurra handiegi delarik egia ere ateratzen da hitzen artetik, berak uste gabean aitortzen duelarik: «Il est temps de sortir de l'hypocrisie» (ordua da faltsukeriatik ateratzeko). Alabaina ele zuriek ez dituzte ekintza beltzak estaltzen. Eta gaurko proposamenetan zer berritasun eskaintzen digu?

Publikotasunaren bidean urrats batzuk egin gogo ditu. Txostenean Euroitunaren sinadura proposatzen duelarik helburu nagusi bezala, herri hizkuntzen erabilera pribatua eta publikoa azpimarratzen du. Bestalde ikastoletan eta beste elkarte eskoletan darabilten murgil metodoa onargarritzat hartzen da eta ikastetxe hauei eskaintzen zaie erakunde publiko bilakatzea. Komunikabide publikoek ere toki definitu bat eginen diete eskualdeetako kulturei.

Gainera bizpahiru lerroaldetan agertzen da «hizkuntza frantsesaren eta Frantziako hizkuntzen» arteko parekotasuna: konstituzioak erabaki behar luke ondare nazional berean daudela; kultur ministerioan dagoen «frankofoniaren ordezkartza nagusian» kokatu behar litezke beste hizkuntzak ere. Hots, utopia ala ironia, ez da etsaigorik hizkuntza horien artean, adiskidantza baizik, elkar zaintzeko eta elkarrekin estatuaren dirdira erakusteko nazioartean, Lisboako erakusketetan agertzen omen den bezala. Alabai-

na frankofonia atzeratuz doa Europan (ingeleza da hizkuntza funtzionalena) eta mundu zabalean, adibidez Aljerian.

Lurraldetasun hastapen bat ikusten dugu herri hizkuntzen onetan. Poignant alkateak errepikatzen digu Paris ez dela estatu osoa, errepublika jakobinoa antzu bilakatu dela eta «aukera girondinoa» egin behar dela, deszentralizazioaren urrapidea ez delakotz bururatua. Noraino doa federalismo hau? Eskualdeek hartuko dute herri hizkuntzen ardura eta mugaz gaineko lankidetzak antolatuko dute; lau urteroko konbenioetan sartuko dira tokiko kulturaren aldeko dirulaguntzak. Gutiz ez utzi. Baina zer goaita dezakegu, autonomia politikorik gabe diren eskualdeengandik?

Horiek horrela, administrazioaren eremua giltzaturik dago herri hizkuntzentzat eta alor honetan txostenak egi-ten du Konstituzioaren irakurketa hertsiena. Errepublikaren hizkuntza, hizkuntza «ofiziala» bilakatzen da, nahitaezkoa arduradun publikoentzat bai eta ondorioz administrazioentzat. Alderantziz beste hizkuntzak ezin dira erabili zerbitzu publikoetan, salbu hezkuntza nazionalen. Kasu honetan ere ikasleek eta (gauza berria) irakasleek nahi badeute.

Iparraldeko hizkuntz estrategia nahizkotasun horretan oinarritua da. Lege gerizaren faltaz (noiz arte?), hiztunen, familien eta gizarte zibilaren gain da kultur eskubideen errespetaraztea, irekitzen diren bideetan sartuz eta hertsirik dauden ateak *de facto* irekiz. Euskalgintzaz arduratzen direnen ahalbide nagusia da herri motibazioa piztea herri-tarrengan.

Euskararen Biziberritzeko Plana

Hamar urterako balio duen eskuliburu hau, Euskara Aholku Batzordearen (EAB) eta Hizkuntz Politikarako zerbitzuaren arteko elkarlana da. Ehun bat euskaltzalek parte hartu dute hiru lurralde administratiboetan. Diagnostika bat egin dute, 1996ko inkesta soziolinguistikoaz baliatuz eta gero hizkuntz estrategia bat proposatzen zaio Jaurlari-

tzari. Zehaztasunetan sartu gabe, konparaketa bat egin dezakegu beste herri batzuetarako hizkuntz planekin, ikusiz zein diren txosteneko irizpide nagusiak: euskara hizkuntz gutitua, elebitasunaren aukera, euskal motibazioak.

Orotan euskara hizkuntz gutitua da erabileraren alde-tik. Legearen gerizak ondorio onak eman ditu, euskararen atzerakada geldiarazteko, hizkuntz gaitasuna hobetzeko, neurri handian Hegoaldean, deus guti Iparraldean. Hala ere familian eta auzunean ezik, erdara nagusi da gizarteko beste eremuetan, adibidez lan munduan.

Horrelako egoeran elebitasuna da politika egokiena. Eta politika horrek ondorio onak ematen ditu bereziki ikaskuntzan eta gazteengan. Jokamolde ausartago bat posible denentz galde nagusi bat da. Adibidez Quebeceko 101. legea (1977) frantses elebakarrarena da, herritarren gehiengoak elebakarra baita. Kataluniako lege berriak toki handia ematen dio herri hizkuntzari, gehiengo handia elebiduna delakotz. Aldiz Euskal Herriko elebitasunak toki handiena uzten dio erdarari. Egoera hau ez da normala.

Normalizazioaren helburua da euskaraz bizi nahi dutenei ahal hori ematea nola etxean hala gizartean. Legeak hizkuntz baldintzak finka ditzake, hezkuntza eta administrazioa alde horretara antolatuz. Gainera hizkuntz eskubi-deen zaintzea botere politikoaren eginbidea da. Baina nola pitz euskal gogoa?

Euskara erabiltzeko nahia naturala da euskaraz sortu direnentzat. Euskaldun berriengan, gehiengo dute gazte-txoetan, hizkuntz motibazioa pedagogiaren ondorioa da. Familia euskaldunaren esperientziarik ez dutenek, nola asma dezakete euskaltasun naturala lagunartean, bizitza afektiboan, komunikazio lasaia eskatzen duten multzoetan? Erakundeek komunikazio formala erabaki dezakete. Hala ere elebidunen hizkuntz jokabideak aldatzeko beste metodo batzuk erabiliko dira, hezkuntzaren antzekoak. Hizkuntz estrategia aipatzen da, konnotazio militar hau ekonomiara pasatu delarik eta orain kulturgintzara.

Motibazioen alorrean garelakotz, hizkuntzen pertzepzioa moldatu behar da, ez bakarrik funtzionaltasunari begira, bai eta ere ikusmolde sinbolikoan. Ahalik eta alor

gehienetan euskarak erdara baino erakargarriago agertu behar du elebidunengan. Orduan lege geriza hizkuntz estrategia eraginkorra bilakatzen da.

Hemen hiztunen motibazio pertsonalak kontuan hartzen ditugu. Gainera EABk, azken ekarpen batean, ikusmolde soziala eta ofiziala uztartzea helburu nagusietan ezartzeko eskatu zuen. Zergatik bereiz bi ikusmoldeak? Alabaina demokrazia batean botere politikoa gizartearen umea da, gizartearen zerbitzuko.

Egia da ere gizarte zibilaren eremu asko ez dagoela osoki administrazioaren menpean: lan mundua, aisialdiak, familiako bizitza.

Orduan zer? Euskararen berreskurapenak badu gizarte ekimenen beharra. Arriskua liteke bi estrategia paralelo eramatea, hain neurtuak ditugun indarrak neutralizatu. Ohargarri da denek «uztardura» aipatzen dugula bai euskararen zerbitzu ofizialek, bai eta ere Euskararen Gizarte Erakundeen Kontseiluak. Ala aments, hori den aurtengo erronka nagusia euskalgintzan?

Arabizazio legea

Aljerian independentzia irabazi zutenetik, arabieraren zabaltzeko entseguak izan ziren, 1962an irakaskuntzan eta administrazio publikoan, 1971n unibertsitatean eta ekonomia-eremuetan. Gaur gertatzen dena, legez arabiera dela hizkuntza ofizial bakarra, gizarte osoan erabili behar dena. Eta beste hizkuntza batez hitz egiten dutenak gazti-gatuko dituztela. Gainera, botere politikoa eta indar islamistak ados daude hizkuntz antolaketa honekin.

Elebakartasun ofizial honek bi hizkuntza arriskuan ezartzen ditu: berberen *tamazigh*, 8 milioi hiztun (% 30), eta anitzek darabilten bigarren hizkuntza, frantsesa. Afrikako herri askotan bezala (Irlandan ere bai) kolonizatzaileen hizkuntza komunikazio zabaleko tresna bilakatu da, edo etnien artean edo kanpoan lan egiten dutenentzat.

Hemen ere hizkuntzen auzia herritasunarena da. Kabiliako herritarrek ulertu dute lotura bat bezala Matoub

Lounes abeslari berberearen erailketaren eta arabizazio le-gearen artean. Islamismoarekin ere bai. Zeren eta inposatu nahi duten arabiera literarioa Koraneko hizkuntza da eta ez herritarren egunerokoa. Ofizialtasuna beti da nolazpaiteko sakralizazioa. Laikotasunaren aurkakoa.

Hor dago beraz herri askoren auzi nagusia: nola lot ditzakegun hizkuntzak, nortasun kolektiboa eta herriaren antolaketa. Hain zuzen gogoeta honetan badugu pentsalari baten laguntza.

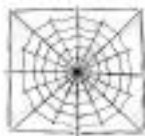
«Sources of self»

Sources of self da Charles Taylor quebecar filosofo anglofonoak 1989an idatzi zuen liburua. Aurten, 9 urteren buruan, frantsesera itzuli diote: *Les sources du moi*, nortasunaren iturriak. Gogotik onartzen du frankofonoek badute la subiranotasunaren beharra, historian herri bezala agertzeko. Orain arte estalirik zeuden erlijiopean edo federazioaren zoko batean, ingelesak agerian zeudelarik ekonomiaren eta politikaren eremuetan.

Baina esplikatzeko du batzuen eta besteen elebakartasun politika dela oztopo zailena. Etnia bakoitzak adierazten du biktimizazio diskurtsoa eta orduan ezin da ulertu beste herritarren ikusmoldea.

Frankofonoek aukera zail bat egin behar dute independentziaren eta elebakartasunaren artean. Herria hizkuntza baino zerbait gehiago da. Orain arte anglofonoak eta alofonoak (erdaldunak) inoiz ez dira Quebecoko proiektuari identifikatu. Arriskua horretan dago: nola beren nortasuna atxik besteena onartzuz.

Gure filosofoa etsitua da horrenbeste garbiketa etniko ikusiz gaurko gizadian, demokrazia unibertsalaren bidean garelarik. Depresioan ez erortzeko, buruz behera sartzen da debate publikoan. Ea terapia horrek guretzat ere balio duen! ♣

Errotatiban lapurretan

Komunikabide bat itxi dute. Hitza debekatu eta isilarazi dute. Euskal kulturari eta euskarari espazio, arreta eta begirune handiena eskaintzen zion erdarazko egunkaria, *Egin*, itxi dute. Egin Irratia ere itxi dute, irrati euskalduna, funtsean.

Poliziak lapurretan ikusi ditugu, Poliziak berak telebista iberikoei pasaturiko irudietan. Errotatibako piezak osten ikusi dugu, harro-harro, 300 laguneko batailoi armatua.

Duela 20 urte, Poliziak Iruñeko sanferminak su eta gar zapuztu zituen tiroka. Iruñeko kaleak odoleztatu ondoren, Donostia eta ingurura joan zen herri-protesta eta harekin lotutako polizi errepresioa. Orduko irudi larrienen artean gogoratzen ditugu Errenterian leiho ezkutu batzuetatik jendeak ateratakoak: poliziak dendetako kristalak hautsi eta barruko gauzak lapurtzen.

Orduko irudiak ezkutuan atera behar izan zituzten errenteriarrek, eta *Egin*-en bitartez zabaldu ziren, besteak beste. Orain ez da kamera ezkuturik izan. Lapurretan egi-tera sartu ziren poliziak *Egin*-eko errotatibara eta irudiak haietxek atera zituzten: lapurretaren dokumentua Poliziak berak egin eta banatu zuen! Grisak baino harroago dabil-tza azulak, 20 urteren buruan.

Errotatibetako lapurreta ere ez dira kontu berria. 1937an, egunkari ezkertiar eta abertzaleei errotatibak lapurtu zizkieten, Donostia, Bilbo eta Iruñean, medio faxista berriak martxan jartzeko. Esate baterako, EAJren egunkariak, *Euzkadi*-k, zeuzkan Gross errotatiba berriak *El Correo Español* egiteko erabili zituzten. *Euzkadi*-ren makina haietan argitaratzen zen halaber *Eguna* egunkaria, euskarazko lehen izparringi heroiko hura. Sei hilabetez inprimatu zuten euskara Gross makina eder haiek. *El Correo*-k lapurtu ondoren, 1965. urtera arte erabili zuten errotatiba hura frankismoaren pentsamendu ofiziala argitaratzeko.

Euskarazko kazetaritzari egindako irain eta zor historiko hori inork ordainduko ote du inoiz?

Egunen gurpil honi itzuliak ematen laguntzen duen Edorta Jimenez idazleak egoki idatzi zuen *Egunkaria*-n *Egin*-en itxiera-lapurretaren biharamunean, bizkaieraz idatzi ere, 1937an zegoelako susmoa sentitzen baitzuen luma hartu beharreko tinka horretan. Zioen Jimenezek ez dutela bihar *Egunkaria*-ren edo AEKren kontra egingo, baina etzi baietz. Seguru baietz. Ez zaio arrazoirik falta: *Tiempo* aldizkariak iragarri du Mayor Oreja-ren *faseek* AEK jarriko dutela jomugan irailean.

Egunkaria ere, orduko *Eguna* hura bezala, utzitako errotatiban inprimatzen da. *Egin*-eko errotatiban inprimatzen zen, eta orain beste etxe batera jo behar izan dute, batek daki nolako gastu gehigarriarekin, bizirik segitzeko (itota segitzeko). *Egunkaria*-k ez ditu kontu horiek argitaratzen bere orrietan, zuhurtziagatik edo beldurragatik... Hala bizi behar ere, isilpean lanean, faxismo biziberrituaren garai hauetan!

Propaganda faxista

Dena legearen izenean egiten da hemen. Epaille ustelek justizia espainol ustela aplikatzen dute. Alemaniako epailleek Hitlerren kontrako eskupaperak banatzeagatik edozein hiltzera kondena zezaketen bezala. Legea betez egiten ziren horiek ere. Faxismo hitza errazegi erabiltzen da hemen inguruan, badakigu. Gogora dezagun, badaezpada, faxismoa ez dela biolentzia politikoaren sinonimoa, ez dela politika erradikalaren sinonimoa. Faxismoa botere forma bat da, batez ere, oposizio forma bat baino gehiago. Eskuin-muturreko botere forma bat da, zentralismo inperiala da bere eredu politikoa, errepresioa bere jarduna, eta polizia eta propaganda bere tresnak.

Propaganda justifikatzailea eta propaganda desbideratzailea egiten da hemen. Justifikatzailearen izenean, nik irakurri dut Santiago Belloch izena duen kazetari-intelektual bat (Juan Alberto Belloch ministro ohiaren anaia) esaten Euskal Herrian «adierazpen askatasunaren mesedera-

ko» izan dela *Egin* ixtea. Horren argudio zakarren alboan, askoz dotoreagoak dira ekimen desbideratzaileak: Felipe Juan Froilan de Todos los Santos delako borboikumearen jaiotzaren inguruko erreportaiak ikusi ditut ETBn Txetxu Ugaldek aurkezturik. Aldiz, *Egin*-eko itxierari buruz, gehie-
nez ere, neutraltasuna EITBn, medio iberiko horretan.

Abertzaletasunaren eta euskalgintzaren kontrako eraso mediatikoa ageri-agerikoa izan da azken hilabeteetan, eta uste dut horren gaineko zalantza gutxi izango dutela *Jakin*-eko irakurleek. Eraso *mediatikoa*, medioen kontrako eraso bihurtu da orain, komunikabide baten itxierarekin. Dagoeneko, medioak modu zabalenean ulertzen ditu errepresoreak. Bitartekoak, oinarriak... badirudi edozer zapuztu nahi dutela. Arnasa bera. Laster, «KAS-ETA binomioaren» aldeko den itsuari kupoia erostea delitua izango da. Suposatuz ez dituztela ONCEtik ezker abertzaleko itsuak purgatu oraindik...

Egin-en itxiera eta Internet

E*gin*-eko itxierak halamoduzko egunkari bat ateratzera behartu zituen langileak. Paperean atera zuten asko kostata, eta paper horiek fotokopiagailuen bidez biderkatu dira, frankismoko multikopista ezkutuen garaian bezala. Bitarteko berriagoak ere izan ditu *Euskadi Informacion* izeneko urgentziazko berripaperak: hiruzpalau boluntario anonimoren lanari esker, *Egin* Interneten ere plazaratu zuten. Urrats logikoa da, gaur egunean.

Hala ere, Interneten eragina ez da iritsi gizarte sektore oso baten komunikaziorako baliagarri izateraino. *Egin* Interneten azaltzea balio testimonial handiko urratsa da, baina paperezko oinarririk gabe, ez du aukerarik ordezkatzeko duen euskal gizartearen sektore zabal horren komunikazio-tresna izateko.

Bestalde, *Egin*-en kontra haizatu diren aitzakia juridiko-mediatikoen artean, bat atentzioa deitzeko modukoa izan da. Nonbait, egunkariko zuzendariak bere ordenadorean ETak modemez bidaltzen zizkion mezuak jasotzen zi-

tuen. Poliziek medio iberikoen bidez jakinarazi dutenez, zuzendariak soilik ezagutzen zuen klabe baten bidez irakur zitezkeen mezu horiek... Gaiztokeriaren eta makiavelismoaren erakusgarri gisa azaltzen zaigun salaketa horren faltsukeria azaltzen hastea alferrik izango da baina saiaturko gara: Interneteko erabiltzaile *guztiak* dute klabe pertsonal bat nork bere mezuak jaso ahal izateko. Posta elektronikoa jasotzen duzunean, zure helbidera bidali direnak jasotzeko, zure pasahitza eman behar duzu (edo zeure makinako memorian gorde, bestela). Atariko postontziarekin bezala, berdin-berdina da. Bakoitzak du berearen giltza, ez aldamenekoarena... Posta jasotzeagatik kondenatu nahi dute egunkari bat, eta *bere* postontziko giltza izateagatik kondenatu nahi dute kazetari bat. [Oker diot: ez dute kondenatu *nahi*; kondenatua dago jada].

Demagun baietz, posta elektronikoz zuzendariari bidaltzen dizkiola komunikatuak ETAk zuzendariari. Eta zer? Hartzailea egiten da errudun postontzian jasotzen duenagatik? ETako bideoa emititzeagatik kondenatu zuten alderdi bateko zuzendaritza osoa. Errepresioaren katean koska bat estuago lotuz, dagoeneko ez da soilik delitua ETaren mezua zabaltzea; ETaren mezua jasotzea ere kriminalizatuta dago hemen!

Informazioaren gizartea, Goebbels-en arabera. Horixe da hemen eraikitzen ari direna. Santiago Belloch batek dio adierazpen askatasunak asko irabazi duela Euskal Herrian *Egin* itxi ondoren. Bravo. Informazioak askeago egingo gaitu. *Arbeit Macht Frei*, zioen Auschwitzeko ateetan. Gauza bera, gutxi gora-behera.

Euskara bazterturik foro telematikoetan

Ia etsita idazten ditut lerrook. Agintzen zaigun informazioaren gizarte distirant horren aurpegia gero eta ilunagoa begitantzen zait. Hau idazten duenak artikulua ilun bat idatzi zuen *Ostiela!*-rako, munduko futbol txapelketarekin batera kaleratu zen zenbakirako: *Futbola, Internet eta Euskal Herriaren heriotza*. Futbolari buruzko foro telematiko batera

euskarazko mezu bat bidali ondoren sortutako erreakzioen kontakizuna da artikulua. Euskararen kontrako aurreiritzi, diskriminazio eta diskurtso intolerante ikaragarri beltzen kronika da. Errespetuaren izenean, gazteleraz egin beharra aipatzen zuten gehienek, baita foro telematiko horretako euskaldunek ere.

Bitxia bada ere, aurreiritzi, gorroto eta gutxiengoen kontrako gorroto eta fobia berberak errepikatuta ikusi dira beste foro telematiko serioago batean: Espainiako estatuko liburutegietako langile eta arduradunentzat oinarri publikoekin antolatutako posta-zerrenda batean. Berdin-berdinak dira, euskara diskriminatzeko orduan, futbolero basakoak eta bibliotekario espainolak. Batean eta bestean banatutako mezuak irakurri ditut penaz, eta argudio batzuk hitzez hitz ere errepikatzen dira...

Bibliotekarietzako antolatutako posta-zerrenda hori Espainiako CSIC erakunde ofizialaren RedIris sare teknologikoan kokatzen da. Polemika piztu zen baten batzuek mezuak katalanez bidali ondoren. Azkenean, zera zehaztu dute zerrendako moderatzaileek eta RedIrisiko arduradunek: mezuak gaztelaniaz izango direla «lehentasunez», eta beste hizkuntza batekoak sartzekotan «itzulita» bidali beharko liratekeela, «zentzunagatik eta giza errespetuagatik». Orain arte, foro horren funtzionamendu irizpideetan ez zen ezer esaten hizkuntzez, eta ingelesezko mezuak protestarik gabe zirkulatu dute. Aldiz, inoiz euskaraz eta gaztelaniaz bidalitako mezu elebidunen batzuek mesprezuzko erantzunak jaso zituzten bere garaian.

Espainiako Estatuko liburutegietan, nonbait, espainolezko liburuak soilik dituzte eskubideak. Euskara edo katalanak ez dute merezi izatea liburutegietako mintzagai ere.

Foro telematiko horretan gertatutakoaren berri Joana Albret Bibliotekonomia Mintegiko partaide baten bitartez jakin nuen. Zenbait euskal liburutegitan lan egiten duten langileek sortu dute talde hau aurten bertan. Egin duten lehenbiziko gauza Euskal Biblioteka Nazional baten beharra azpimarratzea izan da. Beti gauzak errebindikatzeko eta aldarrikatzeko ari gara... Baina ze erremedio! Ze aukera gertatzen zaigu bestela espainol-frantses hauekin! ¶

JAKiN

Tolosa hiribidea, 103-1.C
20009 DONOSTIA
Tel. 943.21.80.92
Fax. 943.21.82.07
jakin@jalgi.com